

LOKALNO UPRAVLJANJE
ZA LJUDE I PRIRODU

ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА

АЛТЕРНАТИВНА БРИГА О ДЕЦИ
КОЈА НЕ ЖИВЕ У РОДИТЕЉСКОЈ
ПОРОДИЦИ

Приручник за обуку хранитеља

ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА

АЛТЕРНАТИВНА БРИГА О ДЕЦИ
КОЈА НЕ ЖИВЕ У РОДИТЕЉСКОЈ
ПОРОДИЦИ

Приручник за обуку хранитеља

ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА

АЛТЕРНАТИВНА БРИГА О ДЕЦИ
КОЈА НЕ ЖИВЕ У РОДИТЕЉСКОЈ
ПОРОДИЦИ

Приручник за обуку хранитеља

Издавач

Асоцијација центара за породични смештај и усвојење, Београд

Asocijacija centara za porodični
smeštaj i usvojenje

Ауторке

Светлана Миленковић
Весна Аргакијев
Весна Аничић
Верица Новчић Петрић

Лектура

Ивана Пајић

Дизајн

Растко Тохолъ

ISBN

978-86-906786-0-0

Година издања

2024.

PRO LOKALNO UPRAVLJANJE
ZA LJUDE I PRIRODU

Израду ове публикације омогућила је Влада Швајцарске у оквиру програма „ПРО — Локално управљање за људе и природу“, који заједнички спроводе агенције Уједињених нација у Србији — УНОПС, УНИЦЕФ, УНФПА и УНЕП, у сарадњи са Владом Републике Србије. Асоцијација Центара за породични смештај и усвојење је искључиво одговорна за садржај, који не представља нужно званични став Владе Швајцарске, Владе Републике Србије или УН агенција.

Republika Srbija

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ
SRBIJA

UNOPS

zajednički sprovode

UN
environment
programme

САДРЖАЈ

УВОД	4
ИНФОРМАЦИЈЕ ЗА ТРЕНЕРЕ	5
ТЕОРИЈСКО-СТРУЧНИ ИЗВОРИ ЗНАЊА	8
РАДИОНИЦЕ	15
ПРВА РАДИОНИЦА: ХРАНИТЕЉСТВО КАО ОБЛИК ЗАШТИТЕ	16
ДРУГА РАДИОНИЦА: РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ПРВИ ДЕО	31
ТРЕЋА РАДИОНИЦА: РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ДРУГИ ДЕО	48
ЧЕТВРТА РАДИОНИЦА: ФЕНОМЕН ГУБИТАКА	63
ПЕТА РАДИОНИЦА: ИДЕНТИТЕТ И ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ	76
ШЕСТА РАДИОНИЦА: УТИЦАЈ ВАСПИТНИХ ПРАКСИ НА РАЗВОЈ И ПОНАШАЊЕ ДЕТЕТА	91
СЕДМА РАДИОНИЦА: СИГУРНОСТ И БЕЗБЕДНОСТ ДЕТЕТА У ХРАНИТЕЉСКОЈ ПОРОДИЦИ	104
ОСМА РАДИОНИЦА: ТИМСКИ РАД У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ НА СМЕШТАЈУ	123
КАРТИЦЕ ЗА ВЕЖБЕ	137
ПРИЛОЗИ	161
Прилог бр. 1	
Улоге кључних актера у фази избора хранитељске породице и припреме за смештај	162
Прилог бр. 2	
Круг сигурности	164
Прилог бр. 3	
Несигурна — амбивалентна емоционална везаност	165
Прилог бр. 4	
Несигурна — избегавајућа емоционална везаност	166
Прилог бр. 5	
Несигурна — дезорганизована емоционална везаност	167
Литература	168

УВОД

Приручник за обуку кандидата „ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА“ настао је у оквиру програма „ПРО — Локално управљање за људе и природу“ који се, у периоду од 2023. до 2026. године, спроводи у циљу унапређења квалитета живота грађана и грађанки, путем унапређења укључености, локалног управљања и заштите животне средине у 110 градова и општина широм Србије, са сарадњом Владе РС и агенција Уједињених нација, уз подршку Владе Швајцарске. Као имплементациони партнер УНИЦЕФ-а, Асоцијација центара за породични смештај и усвојење развила је Програм обуке професионалаца и кандидата за хранитељство „ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА“ — АЛТЕРНАТИВНА БРИГА О ДЕЦИ КОЈА НЕ ЖИВЕ У РОДИТЕЉСКОЈ ПОРОДИЦИ, као и пратећи приручник који је пред вама.

Приручник „ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА“ представља ресурс за реализацију основне обуке кандидата за хранитељство.

Приручник својим садржајем обезбеђује јединствени наратив професионалаца и хранитеља, преиспитивање сопствених пракси и подстицај за усмеравање на савремене концепте везане за развој и одгајање деце, односно за њихову социјалну заштиту.

Тежња ауторки је да Приручник обједини искуство и специјализована знања стручних радника центара за породични смештај и усвојење стечена кроз континуиране едукације, дугогодишњи непосредни рад са хранитељским породицама, реализацију обука за кандидате и хранитеље и сарадњу са образовним и здравственим системом. Захваљујемо се Пројектном и Програмском тиму, нашим колегиницама и колегама који су допринели креирању овог Приручника.

Фебруар 2024.

Ауторке

ИНФОРМАЦИЈЕ ЗА ТРЕНЕРЕ

Приручник „ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА” намењен је тренерима/реализаторима основне обуке кандидата за хранитељство.

Циљ обуке јесте процена и унапређивање компетенција кандидата за старање о деци и младима¹ на хранитељском смештају.

Учесници ће знаћи/разумети:

- Типичан пут детета од породице порекла до хранитељске породице, околности из којих деца долазе, разлоге измештања и сврху хранитељског смештаја.
- Права хранитеља и деце на смештају.
- Дужности хранитеља у односу на дете у области безбедности, развојних потреба, идентитета и обезбеђивања сталности.
- Дужности хранитеља у односу на дететове родитеље и професионалце из система социјалне заштите и добити за дете од сарадње између кључних актера у његовој заштити.
- Изазове са којима се сусрећу хранитељи, могућности за њихово превладавање, добити и изворе подршке.
- Како одрастање у нестимулативним условима и ризична понашања родитеља, односно несигурни обрасци емоционалне везаности, губици, занемаривање и злостављање, укључујући насилно дисциплиновање, утичу на развој и понашање.
- Стратегије за физичку безбедност детета.
- Стратегије за квалитетну бригу о детету са фокусом на поспешивање процеса везивања између детета и хранитеља.
- Стратегије за подршку детету у процесу туговања.
- Стратегије за ефикасно дисциплиновање детета са фокусом на однос са хранитељима и границе.
- Стратегије за очување и неговање дететовог идентитета са фокусом на очување веза са биолошким родитељима и другим особама важним за дете.
- Стратегије за успостављање односа, постављање граница и сарадњу са дететовим родитељима.
- Препоруке за подршку детету у деликатним ситуацијама — контакти са родитељима, конфликт лојалности, напуштање хранитељске породице.

Кандидати за хранитељство ће моћи да процене реалност својих очекивања у односу на децу у систему социјалне заштите и сам систем; своју спремност да постану део система социјалне заштите у смислу пружања услуге хранитељског смештаја.

¹ У Приручнику ћемо надале користити израз „деца” у смислу „деца и млади”.

Програм је структуриран око процене и унапређивања знања кандидата у контексту **ЊЕШ КАШЕЋОРИЈА КОМЊЕШЕНЦИЈА** (Правилник о хранитељству, члан 27):

- 1) обезбеђивање сигурног окружења за дете и младу особу и заштита детета и младе особе од занемаривања и злостављања;
- 2) задовољавање развојних потреба детета и младе особе у циљу оптималног развоја њихових потенцијала и превазилажења развојних застоја;
- 3) очување идентитета детета и младе особе и подржавање њихових веза са породицом и другим важним особама из прошлости детета и младе особе;
- 4) превладавање трауматских искустава кроз изградњу сигурних и трајних животних односа;
- 5) прихватање подељене одговорности (тимски рад).

Тематске целине (радионице) програма, њихови циљеви и садржаји којима се циљеви остварују конципирани су тако да прате наведене категорије компетенција. Да би добили оценцу (потврда за бављење хранитељством), хранитељи треба да овладају са прва два нивоа компетенција: бити свестан и знати/разумети. Стручна процена опште подобности будућих хранитеља кроз реализацију програма припреме будућих хранитеља врши се на основу индикатора развијености компетенција чији су извор радионице, задаци за рад код куће и индивидуалне консултације. **Обука се сасиђоји од 8 шемајских целина.** Сваки тематски блок се реализује кроз радионицу која траје 180 минута (плус пауза); радионице се реализују једном недељно, односно са паузом од седам дана између тематских блокова. Очекује се присуство кандидата свим радионицама; уколико учесник из објективних разлога изостане са неке радионице, са тренерима договара начин надокнаде.

Примењује се методологија која се темељи на општеприхваћеним претпоставкама о ефикасној обуци:

Радионице се реализују у групама кандигајша. Оптималана величина групе је од 7 до 10 парова, односно од 14 до 20 учесника. За кандидате који су у брачној/ванбрачној заједници, обавезно је присуство оба партнера.

Ајшмосферу међусобној ѿошћовања између свих учесника, ѿријайношћии и сијурношћии промовишу и обезбеђују тренери. Кандидати који похађају обуку припадају различитим културним групама. Неоподна је осетљивост тренера за културне различитости и поседовање вештина за њихово прихватање, уважавање и делотворну комуникацију.

Обука се заснива на ѿринцијима акћивној учења. Активности обуке су усмерене на развој компетенција учесника те, поред едукативних блокова/презентација тренера, значајан део обуке чине вежбе, дискусије. Нове информације и знања се интегришу и кроз практичан рад на студијама случаја које су релевантне у контексту презентованог садржаја. Користи се визуелни материјал (ПП презентације/слике/графички прикази/фотографије) јер помаже правилном опажању, односно интеграцији изнетог садржаја. Тренери „оживљавају“ теорију и чине је релевантном за свакодневни живот у улози хранитеља.

Пројрам изводе два ѿренера, што омогућава да допуњавају своје искуство, специјализована знања, да максимално искористе своје сличности и разлике. Да би се то постигло, потребно је пре почетка радионице планирати поделу улога и задатака; разговарати о начинима рада, областима/темама и ономе где је сваком од тренера потребна подршка.

Показало се корисним да један тренер буде усмерен на реализацију предвиђених садржаја, док је други тренер усмерен на процесе на нивоу групе, посматра чланове групе, прати када су необично тихи, узнемирени или изгледа да им је непријатно, прати индикаторе развијености компетенција.

Након радионице, значајно је одвојити време за евалуацију, размену информација и сачињавање белешки о понашању, изреченим ставовима учесника/кандидата, који су основ за даље истраживање и процену опште подобности. На основу запажања могу планирати како да се носе са неком специфичном темом или препознатом потребом учесника на наредним радионицама.

Искусство учесника је важно за активности обуке и укључено је у процес обуке. Учесници уче једни од других готово у истој мери у којој уче од тренера. Тренери подстичу учеснике да сучељавају своја ранија искуства са новим, које нуде тренер и група; охрабрују учеснике да се укључе имајући у виду специфичности сваке особе, њиховог животног искуства и користећи их у потпуности. Одговоре на већину питања вероватно могу дати тренери, али позивање учесника да изнесу своја промишљања показује уважавање њихових знања и искустава.

Изазови

Често у групи имамо учесника који је доминантан и причљив, што може бити корисно као подстицај другим члановима групе, али може бити изазовно уколико не оставља простора другима да говоре или преопширно говори о нерелевантним искуствима... Ову потешкоћу најчешће можемо превазићи обраћањем мирним гласом, речима пуним поштовања, позивањем другог члана групе да изнесе мишљење. Уколико се ситуација понавља, можемо разговарати са тим чланом групе након окончања радионице.

Некада у групи имамо члана који зна или мисли да зна све што као тренери презентујемо, преузима улогу експерта. Могуће је да члан групе заиста има пуно знања и искуства и може бити корисно да то и подели са групом. Изазов је када не разуме најбоље садржај или износи своје заблуде. Тренери треба да, уз потребну осетљивост према особи, обезбеде да се оне оспоре.

Током дискусија, у групи може доћи до конфликта. Конфликт има „лошу репутацију“, најчешће наноси штету. Међутим, конфликт не морамо избегавати. Он може допринети унапређењу међусобних односа, дати шансу за социјално учење и превазилажење сопствених ограничења. Улога тренера је да учесницима конфликта помогну да појасне своје потребе, осећања и размишљања, без омаловажавања потреба „друге стране“, и да превазиђу конфликт.

Не заборавите: садашњи кандидати ће се годинама касније, са посебним уважавањем, сећати својих тренера који су их увели у свет хранитељства. Срећно!

ТЕОРИЈСКО-СТРУЧНИ ИЗВОРИ ЗНАЊА

Конвенција о правима детета

Са циљем да се побољшају квалитет бриге о деци на хранитељству и неговање културе поштовања децијих права, Програм за чију реализацију је креиран Приручник, ослања се на четири општа начела Конвенције о правима деце: *право на живот, оцшанак и развој, парциципација, најбољи интереси деце, недискриминација*. Професионалци у систему заштите деце, самим тим и хранитељи као пружаоци услуге, имају важну улогу у осигуравању поштовања права деце у њиховој заштити. Деца издвојена из биолошке породице захтевају посебну пажњу и проактиван приступ. Нужно је сваки сегмент примене хранитељства као облика заштите, па и селекцију кандидата за улогу хранитеља, преиспитивати кроз призму наведених општих начела:

Право на живот, оцшанак и развој. Право на живот има свако људско биће, без обзира на правни статус или понашање. Детету се осигурава да се развија здраво, заштићено од физичког ризика и злостављања. Право се односи не само на дететове физичке него и емоционалне, културне, социјалне и образовне потребе.

Парципација. Деца имају право да изразе своје мишљење о сваком питању које их се тиче. Право стицху чим су у стању обликовати и на неки начин изразити своје мишљење, одрасли су дужни да га саслушају. Не мора се нужно поступити у складу са дететовим мишљењем, то зависи од узраста, зрелости детета и саме одлуке, али морамо детету објаснити зашто се при доношењу одлуке није прихватило његово мишљење.

Најбољи интереси деце. Наше одлуке се морају темељити на ономе што је најбоље за заштиту, развој и добробит детета. Процена дететовог најбољег интереса заснива се на прикупљању информација и мишљења из вишеструких извора: од самог детета, других особа које играју важну улогу у дететовом животу, наших процена. Приоритет дајемо најбољем интересу детета, али морамо водити рачуна о правима и легитимним интересима других људи. Предност се даје решењу које је и краткорочно и дугорочно најпозитивније за дете.

Недискриминација. Дискриминација се односи на неправедно поступање или праксе. Недискриминација значи да би сви требало да буду једнаки по правима и достојанству. Морамо узети у обзир и активно предузимати мере да уклонимо све узроке неповољног положаја детета. Не смемо са два детета другачије поступати само зато што нпр. једно има другачије етничко порекло, инвалидитет, сексуалну оријентацију, узраст или пол.

Програм „ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА“ — АЛТЕРНАТИВНА БРИГА О ДЕЦИ КОЈА НЕ ЖИВЕ У РОДИТЕЉСКОЈ ПОРОДИЦИ ослања се на више теорија и концепата.

Концепт „Дете у центру”

Програм се ослања на модел процене потреба детета и породице „Дете у центру”. Модел је заснован је на идентификацији седам области потреба заснованих на теоријама из развојне психологије и на разним студијама збринуте деце: здравље, образовање, развој у сфери осећања и понашања, идентитет, породични и социјални односи, социјално понашање и сналажење. Потребе се посматрају у односу на капацитете одгајатеља да пружи детету основну негу, сигурност, топлину, стимуланс, вођење и постављање граница, стабилност. Да би се разумеле и задовољиле потребе детета, такође је неопходно уважити и породичне факторе (породична мрежа, становање, запосленост, финансије, социјална интегрисаност породице) и ресурсе из окружења (школа, слободно време). Овај модел је интегрисан у све нивое процене потреба деце и њихових породица (породице порекла, старатељске, хранитељске, усвојитељске).

Концепт „Три родитеља”

Концепт „Три родитеља” (Фахлберг, В. 1994) значајан је теоријски концепт за садржаје обуке који се односе на стицање знања о услузи породичног смештаја (хранитељства), али и о улози и задацима хранитеља. О збринутом детету брине „тројни родитељ”: биолошки родитељ му је подарио живот, пол, физички изглед, интелектуални потенцијал, предиспозиције за одређене болести; законски родитељ (орган старатељства) носи финансијску одговорност, одговоран је за безбедност и сигурност детета, одлучује где дете живи, даје сагласност за медицинске интервенције, за путовање у иностранство; психолошки родитељ, односно особа која се о детету стара, пружа детету физичку и психолошку негу, сигурност, припадност породици, емпатију, дисциплинује, брине о образовним постигнућима...Програм уважава ову чињеницу и приближава је учесницима.

Савремено „читање” концепта „Три родитеља” упућује на важност континуиране укључености и породице порекла и родитеља у живот детета, партнерског односа са њима и подељене бриге. Улога хранитеља, поред одгајања детета, јесте и посредна подршка родитељима детета. Концепт услуге породичног смештаја се мењао — од дугорочног хранитељства које има за циљ „спасавање” детета од биолошке породице која га повређује, евидентно је померање ка разумевању хранитељства као услуге подршке целокупној породици, временски ограниченог трајања (Шилић, 2018). Даље, професионалци се са „позиције моћи” померају на позицију чланова тима. Сваки члан тима има специфичне задатке који проистичу из њихове улоге у животу детета.

Развој и афективно везивање

У складу са променама односа јавних политика према раном развоју деце и смештају у институције и са друге стране оним што наука данас зна о важности првих година у живота детета, у Програму се посебно наглашава значај раног развоја деце. Садржаји програма се базирају на новијим истраживањима и научним радовима (према Бауцал и сарадници, 2012) која доказују да је новорођенче далеко способније него што се некада мислило, да се у прве три године живота мозак најбрже развија, да су деца биолошки социјална бића. Данас је јасно да је рани развој у значајној мери резултат интеракције са физичком и социјалном средином, а пре свега интеракције са блиским особама које треба да обезбеде сигурно и подстицајно окружење, као што су то хранитељи. У оквиру Програма, под раним развојем се подразумева

мева узраст од новорођенчета до осам година. У обрађивању теме развоја деце у фокус нису стављена развојна очекивања (развојне норме). Програм се базира на полазишту да хранитељски смештај треба да обезбеди одговарајућа искуства и контекст како би се превазишли застоји и подржао развој деце у пет домена развоја. Развој говора и комуникацијских вештина је издвојен због специфичних искустава деце из система социјалне заштите и осетљивости на депривацију. Из истих разлога, један од важних концепата у оквиру програма су дисхармоничан развој, реципрочно везивање и „пластичност” мозга као биолошке и неуралне основе развоја.

На развој детета се гледа као на резултат утицаја наслеђа, и биолошког сазревања кроз које се манифестује то наслеђе, и средине. Наслеђе даје основу, а социјална и физичка средина обезбеђују стимулацију за развој датих потенцијала кроз дететову интеракцију са њом (физичком и социјалном средином).

Дефинише се као процес усвајања вештина и знања (компетенција), савладавање серије задатака везаних за одређене развојне стадијуме. Феномен раног развоја се посматра као неодвојив од учења, у његовом општем, основном значењу — „то какви смо, шта можемо да радимо, шта осећамо, чему тежимо, како општим са околином — резултат је учења”. Учењем постајемо то што јесмо. У раним фазама развоја деца уче из свега што раде. Учење је природан, спонтан, логичан процес коме је главна награда само сазнавање и овладавање, уколико физичка и социјална средина то омогућавају” (Пешикан, А. И Антић, С, 2012).

Како је учење саставни део живота а игра дететов „најважнији посао”, Програм дечју игру² препознаје као део порука и препорука хранитељима везаних за обезбеђивање адекватне средине за развој детета. Игра се дефинише као „забавна активност, у којој је дете активно — нешто се пита, проба, комбинује, експериментише, коју може да понови када год жели и унесе неку новину (нешто уради другачије), и у којој постоји значајна социјална размена — комуникација, договарање, размена идеја и слично” (Михић, И. и Бранковић, Ј, 2021.)³. Један од недавно реализованих програма широког обухвата Подстицајно родитељство кроз игру⁴, такође на научним основама, промовише игру као прилику да се подстакне развој и омогући учење за дете од првог дана. Истовремено подстиче бригу о менталном здрављу родитеља/одгајатеља, пружа прилике за учешће оба родитеља/одгајатеља у активностима са дететом, као и обезбеђује континуитет подршке у повезивању са дететом и развоју респонсивности. Ови принципи су уважени у нашем Програму.

За разумевање развојних потреба деце изабрана је класификација Герија Бентона (према Иванишевић Нељдехин Љ. и сарадници, 2010), који психолошке потребе разврстава у четири категорије: потреба за припадањем, утицајем, слободом и забавом. Током праксе аутора Програма, ова подела се показала врло применљивом за разумевање понашања деце на хранитељском смештају и планирање стратегија подршке.

Програм се ослања на достигнућа и концепте теорије афективне везаности. Велики део знања које данас имамо о развоју детета, најважнијим аспектима родитељства, значају и значењу квалитета родитељског старања и ефектима неадекватног старања долази из теорије афективне везаности. Ова теорија нам омогућава да боље разумемо осећања, потребе и понашања деце која живе у хранитељским породицама и да развијемо компетенције хранитеља за што квалитетнију бригу о деци. Емоционално топао однос одраслог и детета нужен је услов за развој, поред безбедног и подстицајног окружења, адекватне исхране, неге, стимулације и дисциплиновања.

² Због своје кључне улоге у развоју детета, игра је добила статус заштићеног права детета у Конвенцији Уједињених нација о правима детета (члан 31).

³ Едукативни материјали са обуке Подстицајно родитељство кроз игру

⁴ <https://www.unicef.org/serbia/podsticajno-roditeljstvo-kroz-igru>

За хранитеље је посебно значајно да разумеју како дете формира слику о себи и другима и понашања детета из оквира образаца афективног везивања. Одбрамбена стратегија коју су несвесно развили у прошлости, сходно поставкама унутрашњег радног модела, препознаје се и када дођу у хранитељску породицу, упркос томе што су премештена у стимулативно окружење и имају квалитетну бригу. Хранитеље може да збуни понашање детета уколико не разумеју везу између његових потреба и његовог понашања, и не уваже претходно његово искуство у коме су ови обрасци имали своју функцију, „повећавали шансу детета да преживи“, и уколико не промишљају о стратегијама чија доследна примена може да доведе до јачања емоционалних веза по основу задовољавања потреба детета које су маскиране његовим понашањем.

Облици везаности описани у оквиру теорије афективне везаности нису непроменљиви и треба их посматрати као континуум могућих померања од мање сигурних образаца ка више сигурним, што је суштина шансе коју нуди хранитељски смештај. Такође их не треба посматрати као однос који се формира само између неговатеља и детета већ и у односу са другима (сиблинзи, деца одгајатеља, учитељи, пријатељи...).

Пошто се ослањамо на науку, данас знамо шта су вештине сензитивног/респонзивног родитељства: препознавање дететових сигнала/иницијативе/интересовања; прихватање детета: његових вештина, интересовања, реакција; подршка; проширивање интересовања — дакле, препознавање потреба детета и одговор на њих (заштита), тако да је могуће пружити конкретне препоруке, односно развијати вештине хранитеља у том правцу.

Британски аутори Бик и Шефилд су креатори модела поспешивања развоја процеса везивања детета и нових неговатеља (Бик и Шефилд, 2004), који је врло користан за децу која су имала веома тешка, трауматска искуства.

Комплекс подстицаја за успостављање квалитетних емоционалних веза између детета и неговатеља чине: развијање поверења и доступности, подржавање припадности породици, прихватање детета као основ за јачање самопоштовања и самопоуздања, помоћ детету да разуме своја осећања, помоћ детету да се осети успешним и да сарађује.

На овом моделу се базира подршка хранитељима за подршку детету на хранитељском смештају у контексту промене негативне слике о себи, другима и свету, односно задовољавања потреба детета.

Прекид афективних веза са родитељима, односно породицом порекла, за дете представља губитак.

Концепт губитка и/или процеса туговања

Губици чине можда и главно обележје живота деце која су у потреби за хранитељским смештајем. Губици, изазови превладавања губитака јесу саставни део хранитељства. Традиционална психологија уважава модел психијатра Елизабет Киблер Рос, познатији као Пет стадија жаловања: негација, љутња, ценкање, туга и прихватање који се у Програму обуке користи у обрађивању ове теме. Ауторка је првобитно теорију базирала на раду са термалним пацијентима, а касније применила на било које искуство губитка и процес туговања. Према овој теорији, фазе у процесу туговања не морају бити потпуне, исте за све нити се морају одвијати по наведеном хронолошком реду. Иако су реакције на губитак јединствене за сваког појединца, ова теорија даје смернице за разумевање осећања/потреба/понашања детета на хранитељском смештају и развијање стратегије за подршку.

За свако дете је губитак родитеља, односно прекид везе са родитељем, трауматско искуство.

Концепт дечје трауме

Траума је стање срушеног осећања сигурности, доминантне беспомоћности и рањивости у свету који се доживљава као опасан, а настаје као резултат екстремно стресних догађаја (према Иванишевић-Нељдихин, Љ. Радовановић, Ј. Вуковић-Јовановић М. 2010).

Највећи број деце која долазе у хранитељску породицу доноси са собом неко трауматско искуство: изненадно одвајање од родитеља због смрти родитеља, хоспитализације, напуштања; насиље у породици; нестабилно и несигурно окружење; занемаривање; физичко, емоционални и сексуално злостављање; озбиљна болест; агресивне медицинске интервенције... Занемаривање је такође трауматско искуство. Занемаривање појачава осећање напуштености, усамљености, мање вредности, што умањује капацитете детета да се носи са било којим трауматским догађајем. Када одрасли не реагује на сигнале бебе која плачем комуницира своје потребе, и остави је жедну, мокру, гладну, саму, то је за њу равно трауми. Нема капацитет да одложи задовољење потребе ни да се сама умири. Кад се занемаривање огледа у пропуштању надзора, то доводи до ризика од трауматског искуства.

Одређење да ли ће неки догађај бити класификован као трауматски или не не зависи само од објективних околности. За дете није пресудно колико је неки догађај објективно сам по себи опасан него како га доживљава у зависности од свог емоционалног искуства. Свака ситуација у којој се дете осећа беспомоћно, усамљено, која ремети осећај сигурности представља потенцијално трауматско искуство без обзира да ли укључује физичку повреду.

О трауми говоримо када је угрожен живот или физички интегритет детета или њему блиских особа. Дакле, не мора бити само дете угрожено већ и њему блиска особа, што се често дешава у случајевима породичног насиља када дете присуствује насиљу над једним родитељем, најчешће мајком или братом/сестром. Само присуство таквом догађају изазива преплављеност осећањем беспомоћности и ужаса.

Кад је реч о деци, посебно су токсичне трауме код којих повреду наноси одрасла особа од које дете зависи и од које очекује заштиту. Асоцијација на комплексне трауме су физичко и сексуално злостављање. За њих је карактеристично осећање кривице и стида. Због тога дете ћути о догађају, други се не доживљавају као подршка, и појачава осећај усамљености, што отежава обраду и превазилажење трауме.

Пружање помоћи и подршка трауматизованом детету с једне стране помаже да дете залечи ране, да се санира штета. С друге стране, то је рад за будућу добробит детета, рад на превенцији будућих трауматских искустава. Зашто? Траума у детињству повећава ризик од понављања трауматских искустава у зрелом добу. Развија рањивост детета.

Концепт резилијентности

Из искуства знамо за примере деце која су одрасла уз злостављање, насиље, а данас су одрасле особе које несметано функционишу. Нека деца у сличним околности као друга боље подносе тешкоће, способности су да се опораве, да без драматичних последица превазиђу патњу. За њих кажемо да су резилијентна (отпорна, жилава).

Амерички терапеути Стивен и Сибил Волин направили су студију о деци и младима који преживљавају и постају успешни људи у изузетно неповољним животним околностима. Они су кроз истраживање идентификовали седам резилијенци — снага које су ова деца развила и које су им омогућиле пут личног напретка и самоостварења. То су: увид — навика да се постављају тешка питања и дају искрени одговори;

независност — повлачење граница; односи — регрутовање, способност да се придобију одрасли који могу да помогну; иницијатива — остваривање контроле; хумор — налажење комичног у трагичном; креативност — увођење реда и лепоте у хаос; моралност — жеља за добробити људи.

Ово су управо снаге које имамо прилику да препознамо код наше деце (деца у систему хранитељства). Ако смо спремни да видимо снаге, оне могу да нам покажу и правац у ком ћемо деловати. То је принцип који се промовише у Програму, вредност на којој се базирају и подршка детету и подршка хранитељима.

Позитивна дисциплина као васпитна пракса

Програм промовише савремене, научно утемељене васпитне праксе које уважавају значај и особености раног развоја и раног искуства детета коме је потребан хранитељски смештај.

У најширем смислу, васпитање као циљ има добробит детета. Добробит је капацитет детета за успешно лично и међуљудско функционисање. Има три димензије: персоналну (бити добро и функционисати успешно), делатну (умети и штети) и социјалну (припадати, прихватати и учествовати).⁵ Све димензије добробити су међусобно повезане и узајамно условљене. Добробит је вишедимензионални конструкт којим се обједињује разумевање холистичке природе развоја, целовитости процеса неге, васпитања и образовања.

Дисциплиновањем се бавимо као темељним стубом целоживотног васпитног процеса. Најчешће се појмови дисциплине и кажњавања поистовећују, што није оправдано. Дисциплиновање је процес којим се помаже детету да се носи са собом, са другима и са друштвом на плански начин — јасна су правила и предвидљиве последице њиховог кршења; дисциплинована особа се самоконтролише и понаша према унутрашњем систему правила која преусмеравају неприхватљиве импулсе у понашање које је у складу са културом и друштвом у коме особа живи (ПРИДЕ, 2007).

Кроз садржај, Програм јасно дефинише поступке насилног дисциплиновања и заузима недвосмислен став о неприхватљивости физичког и психолошког кажњавања. Програм као стандард хранитељске заштите поставља нулту толеранцију на ове облике кажњавања.⁶ Већина наше деце у свом искуству има доживљај понижености, одбачености, беспомоћности, угрожености, несигурности, страха. Изазовна понашања треба прво разумети у том контексту — као реакцију на оно што дете у садашњости доживљава као претњу због својих искустава из прошлости. Хранитељима је потребна подршка у разумевању понашања детета како би на адекватнији начин реаговали када је дете непослушно или у опасности. С обзиром на то да је физичко и психолошко кажњавање забрањено, значајно је понудити позитивне васпитне праксе. Програм нуди знања која унапређују степен разумевања и спремности за учење и примену метода позитивне дисциплине.

Позитивна дисциплина заснива се на учењу Алфреда Адлера и Рудолфа Дрејкурса, у чијој основи је веровање да сви имају једнака права на поштовање и достојанство па и деца. Ауторке Џејн Нелсен и Лин Лот популазирзовале су ову идеју објављивањем књиге „Позитивна дисциплина од А до Ш”. Истинска дисциплина потиче од унутрашњег локуса контроле, не из спољашњег (из ког потичу награда и казна).⁷ Из угла позитивне дисциплине, васпитне праксе нису тек појединачне методе примењене по упутству већ обухватају шири контекст односа одгајатеља са дететом и одгајатељске вештине. Изградња васпитних

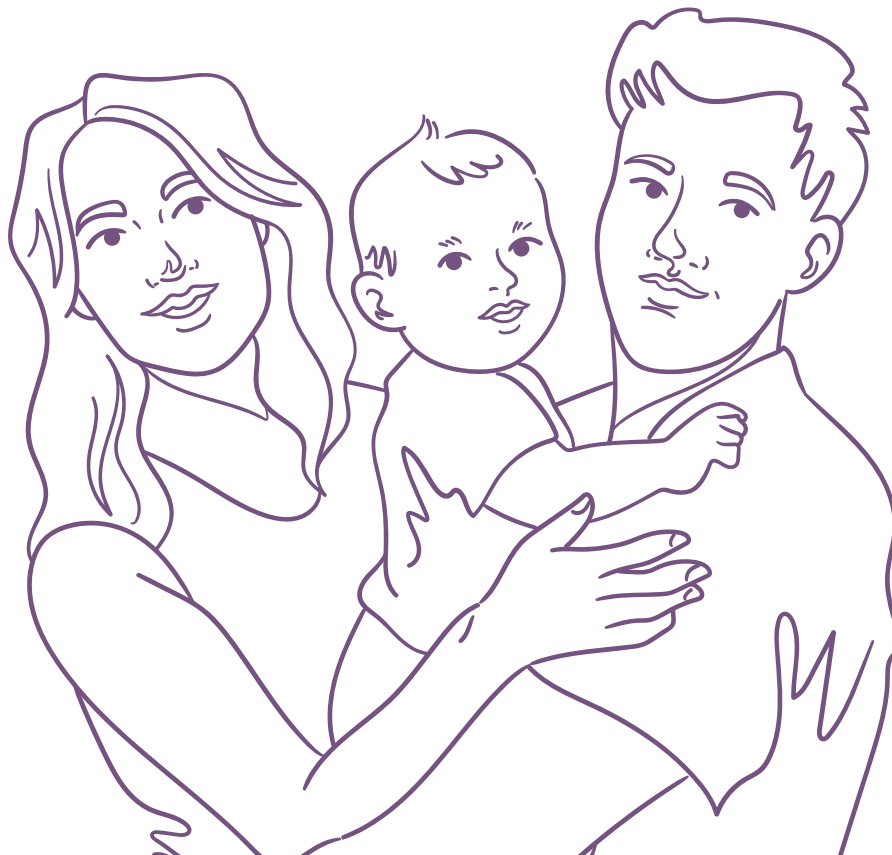
⁵ „Године узлета — основе програма предшколског васпитања и образовања”, доступно на: <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2018/09/OSNOVE-PROGRAMA-.pdf>

⁶ Стандард је заснован на савременим теоријским сазнањима и важећим законским прописима (прим. аут).

⁷ <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/pozitivna-disciplina/>

практици заснованих на позитивној дисциплини захтева и подршку одгајатељима за стварање сигурног породичног окружења као базе подршке деци.⁸

У процесу изградње стратегије подршке детету/младој особи на хранитељству, коју промовишемо Програмом као теоријску основу, користимо и Модел куће родитељства Ким Голдинг (2008)⁹. Модел помаже одгајатељима да изграде дом који деци на смештају нуди сигурну базу, чини их самопоузданијим да примају и враћају љубав, негу и удобност, да уче и истражују свет. Модел пропагира да, уколико одгајатељ жели да помогне детету да стекне искусто више сигурног обрасца афективне везаности, мора му понудити поуздане, усклађене односе — кућу која ће постати сигурна база. Одгајатељ обезбеђује сигурну базу за дете захваљујући сопственој сензитивности, респонзивности, емпатији. Поред тога, Модел наглашава значај прихватања емоционалних потреба детета и усклађености емоционалног одговора одгајатеља емоционалном стању детета (наспрот сталног неодобравања као емоционалног одговора одгајатеља које дете уводи у доживљај стида). Кроз усклађеност емоционалног одговора развија се однос који обезбеђује развој способности детета да управља сопственим емоционалним реакцијама (промишљање, разумевање својих осећања, вредности), дете учи да се релација може прекинути без катастрофалних последица и да се поново може успоставити. Емпатија претходи дисциплини, технике пружају могућност избора и логичне последице, а детету се помаже да ужива у похвалама и наградама. Ове развојне способности омогућавају детету да се опорави од трауме свог раног искуства.

⁸ Извештај *Мапирање програма и услуга позитивног родитељства у Србији* израђен је у оквиру пројекта „Позитивно родитељство“, извештај припремиле: проф. др Невенка Жегарац, редовна професорка, Универзитет у Београду, Миљана Марић, МА, истраживачица-сарадница, Универзитет у Новом Саду, Сања Полић, МА, истраживачица-сарадница, Универзитет у Београд

⁹ Golding, K. (2014). *Nurturing attachments training resource*. Jessica Kingsley Publishers London and Philadelphia

РАДИОНИЦЕ

ПРВА РАДИОНИЦА

ХРАНИТЕЉСТВО КАО ОБЛИК ЗАШТИТЕ

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- стекну знања о садржају, циљевима и динамици Програма припреме кандидата за улогу хранитеља;
- разумеју поступак процене опште подобности кандидата и могуће исходе; разумеју функционисање система социјалне заштите у заштити деце без адекватног родитељског старања;
- стекну основна знања о хранитељском смештају као облику заштите; разумеју концепт хранитељских компетенција;
- разумеју разлике између хранитељства и родитељства;
- разумеју разлике између хранитељства и усвојења; разумеју специфичности сродничког хранитељства.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери
- пројектор, лаптоп, видео-бим
- картице са приказом случаја

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Представљање тренера и учесника
- Представљање програма обуке

Време: 30 минута

Сврха: Међусобно упознавање тренера и учесника, стварање климе поверења као основе процеса групног рада, информисање о садржају и процесу обуке

Представљање и упознавање учесника

Инструкција за тренере: Најпре се представљају тренери кроз навођење професионалних референци; према сопственој процени дају и шире податке (нпр. како се осећају у том тренутку / подаци из приватног живота). Позивајући учеснике да се представе, остају активни у процесу — постављају питања, усмеравају, охрабрују, валидирају. Тренери похваљују посвећеност деци и потребама деце коју су показали самим пријављивањем за обуку. На крају представљања, сваки учесник исписује своје име на пресавијеном папиру ради лакше комуникације.

Инструкција за учеснике: Молимо вас да кратко представите себе и своју породицу и кажете нам нешто о својој мотивацији да будете хранитељ. Замолићемо вас да ваша имена испишете крупнијим словима на пресавијеном папиру који смо вам припремили како бисмо се ословљавали и упознали.

Ова група је јединствена по свом саставу, искуству, мотивацији. Као чланови групе, равноправни сте (без обзира на образовање, занимање, верску и националну припадност родитељско искуство, брачни статус...). У наредним радионицама, важни ће бити међусобна размена искустава, активно учешће, добра радна атмосфера у којој сваки члан групе треба да се осећа добро и прихваћено. То је предуслов да током ове обуке постанемо тим и стекнемо нова искуства.

Представљање Програма припреме за хранитељство „Породица по мери детета” — алтернативна брига о деци која не живе у родитељској породици

Едукативни блок са ПП презентацијом: „Породица по мери детета”

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Програм припреме потенцијалних хранитељских породица креирали су искусни професионалци, који годинама раде у области хранитељства, подржавају хранитељске породице, реализују програме са хранитељима.

Обука коју ћемо реализовати обавезан је део процене опште подобности за хранитељство. Реализује се методом групног рада која омогућава размену мишљења и искустава. Обука је тако конципирана да ће вас, сем усвајања знања, подстаћи на преиспитивање ставова, повезивање са вашим претходним искуствима, промишљање, самопроцену. Ми, као реализатори обуке, одговорни смо за то да вам пренесемо планиране садржаје и реализујемо планиране активности. Такође, наша улога је да вас усмеравамо у дискусијама, појашњавамо, дамо прилику свакоме да искаже свој став уколико се износи у складу са принципима међусобног уважавања и недискриминације.

Програм припреме ћемо реализовати кроз осам сусрета/радионица.

Садржај обуке

Први тематски блок: ХРАНИТЕЉСТВО КАО ОБЛИК ЗАШТИТЕ

Други тематски блок: РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ПРВИ ДЕО

Трећи тематски блок: РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ДРУГИ ДЕО

Четврти тематски блок: ФЕНОМЕН ГУБИТАКА

Пети тематски блок: ИДЕНТИТЕТ И ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ

Шести тематски блок: УТИЦАЈ ВАСПИТНИХ ПРАКСИ НА РАЗВОЈ И ПОНАШАЊЕ ДЕТЕТА

Седми тематски блок: СИГУРНОСТ И БЕЗБЕДНОСТ ДЕТЕТА У ХРАНИТЕЉСКОЈ ПОРОДИЦИ

Осми тематски блок: ТИМСКИ РАД У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ НА СМЕШТАЈУ

Садржаји радионица повезани су са хранитељским компетенцијама, које су теоријски засноване и законски дефинисане. Појам хранитељских компетенција означава знања, вештине, ставове са којим хранитељска породица располаже да се детету на хранитељству омогући заштита, раст и развој. О томе ћемо више говорити у другом делу данашњег рада.

Окупљаћемо се једном недељно, истог дана у недељи, у исто време. Изузетно, на нивоу групе можемо се договорити о промени планираног датума радионице. Сусрет траје три сата уз кратку паузу.

Обука је обавезна. Уколико дође до ситуације да одређеној радионици нисте присуствовали, договоримо се о начину надокнаде.

Партнери који живе у истом домаћинству (брак, ванбрачна заједница) у обавези су да обоје присуствују обуци као и другим сегментима процене (интервју у кућној посети, интервју у установи). Шта мислите због чега нам је важно ово правило? Хранитељство тражи посвећеност свих чланова породице. Одлука да постанете хранитељска породица и ангажовање у бризи о детету морају бити заједнички.

Учење и интеграцију садржаја обрађеног на радионици настављате у породичним условима кроз израду домаћих задатака. Укључујете чланове породице како бисте им пренели садржаје, преиспитујете личне ставове и ставове чланова породице на конкретну тему. Ова врста рада има и сврху освешћивања личног / породичног искуства у контексту исте теме. Израда домаћих задатака је обавезна.

ОБУКА И ПРОЦЕНА

Време: 15 минута

Сврха: Стицање увида у повезаност обуке и процене кандидата као и могућих исхода

Едукативни блок са ПП презентацијом: Повезаност обуке и процене

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Подсећамо вас да је процена ваше опште подобности за улогу хранитеља почела увидом у испуњеност законских предуслова (документација коју сте поднели центру за социјални рад). Програм припреме нуди информације, знања, искуства која су вам потребна да бисте могли да одговорите улози хранитеља и адекватно бринете о детету коме је потребан хранитељски смештај. Ови сусрети вам дају прилику да „уђете у ципеле хранитеља“, размишљате о томе шта значи бити хранитељ и закључите да ли је хранитељство права ствар за вас, да ли испуњава ваша очекивања (самопроцена). У исто време, тренери који воде обуку са осталим члановима тима процењују да ли ваша породица испуњава стандарде хранитељског смештаја, односно да ли ви имате компетенције за хранитељство које ћете даље развијати кроз редовне годишње обуке и рад са саветником за хранитељство.

Поред заједничког рада, на овим сусретима, стручни тим наше установе упознаје вас и чланове ваших породица кроз интервју у кућној посети и интервју у установи. Податке о вама и вашој породици можемо допунити и од вашег непосредног окружења, пријатеља, комшија, уколико се тако договоримо.

Исходи процене могу бити различити:

Стручни тим установе и ви заједнички процењујете да ваша породица испуњава све стандарде и имате компетенције за улогу хранитеља.

Стручни тим и ви заједнички процењујете да ваши ресурси, компетенције и/или интереси у овом тренутку не одговарају томе да преузмете улогу хранитеља.

Стручни тим процењује да имате ресурсе и компетенције за улогу хранитеља, али ви одустајете.

Ви сматрате да су ваши ресурси и компетенције адекватни за улогу хранитеља, али се стручни тим не слаже са вама. У овој ситуацији, стручни тим преузима одговорност, доноси одлуку и формализује је у свом извештају.

О процени нашег стручног тима да ли поседујете подобност за хранитељство бићете благовремено информисани и имаћете прилику да добијете објашњења као и да изнесете своје ставове и аргументе. Коначну одлуку доноси центар за социјални рад. Уколико је процена негативна, ви имате право жалбе на одлуку. Наглашавамо да за сроднике, кандидате за улогу хранитеља, који већ брину о детету / деци негативна одлука о општој подобности за хранитељство не значи промену у смислу њихове непосредне бриге о детету/деци.

ПРАВИЛА

Време: 15 минута

Сврха: Успостављање и поштовање правила рада на радионицама у циљу ефикасне реализације обуке, са уважавањем свих чланова групе

Вежба: Предлози и договор о правилима рада на радионицама и током целе обуке

Инструкција за тренере: Тренери подстичу учеснике на давање предлога. Појашњавају да правила рада треба да омогуће да се сви учесници добро осећају на групи и рад несметано одвија. Позива учеснике да изнесу „своја“ правила, оно што је њима важно, наводећи пример (нпр. да се радионице завршавају у договорено време). Тренери на табли записују правила која остају као подсетник током трајања обуке. Истовремено брину да нека правила важна за групни рад буду унесена и допуњава заједничку листу: поштовање времена, поверљивост, отвореност комуникације, међусобно уважавање, записивање на посебном месту (спорних) питања и давање одговора на радионици или током обуке, благовремено исказивање незадовољства било којим аспектом обуке, присуство (оба партнера као стандард), изостанци, начини надокнаде изостанка... Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајана и евентуално нејасна.

Инструкција за учеснике: Као што у свакој функционалној породици постоје правила, тако ћемо се и ми, на самом почетку, договорити око важних ствари које треба да унапреде квалитет обуке. Важно је да се договоримо о начину на који ћемо радити, те предлагемо да на папиру испишемо правила рада којих ћемо се придржавати током обуке. Правила током обуке можемо допуњавати.

Предлози се сумирају и допуњују.

За нас су првенствено важна правила:

- поверљивост података који се износе у групи — учесници могу да размењују суштину садржаја обуке са породицом, пријатељима, колегама, али не и приватне податке које је изнео неко од учесника,
- међусобно поштовање без обзира на културно порекло, род, старост, сексуалну оријентацију, образовање или улогу — у ситуацијама када је неко увређен, његова је одговорност да то изнесе пред групу или да са тренером разговара како се то може превазићи,
- поштовање времена почетка и завршетка радионица,
- поштовање правила објекта у коме се налазимо,

- док један учесник говори, други га слушају, уз уважавање потребе за рационалним коришћењем расположивог времена,
- питања и дилеме које не стигну да се продискутују током радионице записују се као подсетник на посебном папиру на флипчарту како би се о томе разговарало у наредној радионици,
- коришћење мобилних телефона — искључити (само неопходно користити излазећи из простора, не ометајући рад осталих)...

ХРАНИТЕЉСТВО КАО ОБЛИК ЗАШТИТЕ

Време: 60 минута

Сврха: Стицање знања о хранитељству као облику заштите деце без (адекватног) родитељског старања. Информисање о томе када су деца у ситуацији да се издвајају из биолошке и смештају у хранитељске породице. Упознавање са другим видовима заштите

Вежба: Прича о Ненаду — студија случаја

Инструкција за тренере: Рад на студији случаја се одвија кроз дискусију са учесницима. Након читања студије случаја, постављају се питања, бележе одговори на флипчарту, сумирају и допуњавају.

Инструкција за учеснике: Испричаћемо вам искуства дечака Ненада. Ми Ненада познајемо, били смо укључени у бригу о њему. Прича почиње када је Ненад имао шест година. Молимо вас да пажљиво слушате јер ћемо, током читања, дискутовати. Ненад је кренуо у предшколско. Висок је, спретан, али упада у очи да је мршав, тужног израза лица. Делује запуштено у превеликој одећи. Повучен је, и невољно и кратко одговара на питања. Не показује интересовање за оно шта друга деца раде са васпитачицама, не укључује се у игру, најчешће сам шутира лопту у ограду вртића. Одбија да једе кувану храну. У ретким приликама, када би васпитачице успеле да разговарају са мајком (увек је чекала Ненада мало даље од собе где је била његова група и пожуривала га да крене), саветовале су је да води више рачуна о његовој чистоћи, одећи, нудиле су да прикупе одећу која му одговара, да мајка разговара са психологом и педагогом вртића. Мајка је давала нејасне, кратке коментаре и још више је избегавала васпитачице наредних дана. У Ненадовом изгледу и понашању није било промена набоље током наредних месеци. Предшколска установа је о свему обавестила центар за социјални рад.

Службени тим центара за социјални рад је неколико пута посетио Ненада и његове родитеље у њиховој кући. Убрзо су имали доста информација о Ненадовим родитељима и о томе како он живи:

Са родитељима живи у неусловној кући. Кућа било није завршено, и сви спавају у једној просторији. Ненадова мајка је нарушеног здравља. Приликом посете, службени радници виде да немају довољно ојрева, шпорет на дрва најчешће није наложен, не види се да се нешто кува. Мајка не ради, отац сакупља секундарне сировине, повремено иде у надницу. Отац делује исцрпљено. Он са својим родитељима годинама нема контакт јер су, због његове кичме и изгледа, у раном узрасту преслали да брину о њему. Мајка нема ближе сроднике није са даљим сродницима у вези. Ненад се углавном игра сам јер, и када би нашао друштво за игру, мајка би викала на децу на исти начин као што виче на њега. Деца су избегавала да се играју са њим.

Службени тим центара за социјални рад је, приликом сусрећа, учио родитеље шта је потребно да ураде како би унапредили животне услове, савештовао их је како да задовоље Ненадове потребе. Породици је признао право на материјалну помоћ, као и право на коришћење народне кухиње, што су рејко корисили. Признао им је и право на додатна новчана средства како би мајка набавила лекове, за набавку ојрева... Убрзо је било јасно да отац добијен новац користи за алкохол. Већину договорених задатака нису реализовали. У присуству службеника центара за социјални рад, родитељи су се међусобно оштријали, уз вику и појрдне речи.

Једне вечери, отац је под, дејством алкохола, замахнуо дрвеном да удари мајку. Ненад се испречио да је заштити, и дрво га је ударило по глави. Крв се сливала низ Ненадово уво. Мајка је вришала. Комшије су позвале полицију. Ненад је одмах одведен лекару. На прегледу је потврђено да је Ненаду повређена бубна ојна. Повреда је санирана и лекар је дао мишљење да нема потребе за болничким лечењем. Ненадов отац је одведен у полицијску станицу. Полиција је обавестила дежурног радника из центара за социјални рад.

Мајка се сајласила да Ненад одмах буде измештен из породице. Центар за социјални рад већ има увид да Ненадови родитељи немају никога од ближих сродника који би био спреман да га прихвати.

Питање за дискусију: Зашто је Ненад измештен из своје породице? Како да помоћемо Ненаду?

Ово је ситуација када су Ненаду ујрожени безбедности, здравље и развој. Дошло је до насиља у породици које је довело до физичке и психолошке ујрожености дејства. Ненад се одмах издваја из породице и збрињава јер се налази у ситуацији у којој се не може осигурати његова безбедност другим расположивим услугама ни интервенцијама.

Породична средина је незаменљива за животи и одраслање дејства, те се увек прво разматра могућност збрињавања дејства у породици. Да је Ненадова породица имала контакте са бабом, дедом или другим сродницима, они би били први избор за бригу о Ненаду (дејте их познаје, највероватније је био код њих у кући, они имају посебну емоцију према њему и осећај одговорности). Из приче знамо да Ненадова породица није имала контакте са сродницима. Тражи се друго решење.

Ненад је у овој хитној ситуацији могао да буде смештен краћи период и у прихватилиште дома за децу, након чега би се обезбедио дујорочнији вид смештаја, хранитељска породица. Али ми верујемо да је сваком дејству место у породици чак и у овако алармантним ситуацијама. Установе за смештај (познате као „дом за децу“) имају квалификоване, посвећене професионалце; кроз организацију живота у дому, различите активности, улаже се велики труд да то буде сигурно, удобно, подстицајно место за животи деце и младих. Оно што установе не може да пружи дејству јесте индивидуална љажња једне одрасле особе. Учићемо колико је то важно за развој дејства.

Хранитељски смештај је услуга коју обезбеђује центар за социјални рад да би се за децу која се морају издвојити из својих породица обезбедило да њихове потребе буду задовољене у породичном окружењу људи који су обучени, процењени да имају капацитете да брину о њима.

С обзиром на то да измештање Ненада није планирано већ реализовано током ноћи, неодложно, смештен је у ујенитну хранитељску породицу. То је хранитељска породица која може да се носи са ситуацијом у којој, без припреме и довољно информација, прихвати дејте и пружи му подршку у прилици која је веома стресна (трауматична) за дејте. Ујенито хранитељство не би требало да траје дуже од једног до три месеца, односно до доношења одлуке о примени одговарајуће мере. Нека ујенитна хранитељства временом прерастају у стандардна хранитељства, односно деца остају у њима у дужем периоду.

Дакле, у овој ситуацији, стручњаци центра за социјални рад, који воде заштитну дејство и доносе све одлуке које се тичу дејства, контактирају стручњаке центра за породични смештај и усвојење, и обезбеђује се смештај Ненада у урентну хранитељску породицу.

Питање за дискусију: Ненад је на сигурном. Сада можемо да се вратимо на питање зашто Ненадови родитељи нису бринули о њему како је то уобичајено и очекивано?

Из ваше дискусије видимо да имате уверење да је породица кључна за раст и развој дејства, али да знате да постоје околности које јој отежавају задовољење дејствових потреба.

Сви разлози збој којих се деца измештају из биолошке породице су фактори који ометају развој. Можемо да замислимо ситуацију да дете одрасла у функционалној породици у којој има квалитетну бригу, а онда се деси нека несрећа и, у тренутку, изгуби родитеље. Чешће ометајући, па и угрожавајући, фактори делују годинама пре него што кулминирају или пре него што центар за социјални рад то сазна и донесе одлуку о измештању дејства.

Можемо издвојити: сиромаштво, бескућништво или неусловне сјамбене прилике, нередовне приходе, болест родитеља или дејства, алкохолизам, наркоманију, недовољну подршку шире породице, недовољну подршку шире заједнице, стрес самостраног родитељства. Ове околности делују кумулативно (рејко можемо издвојити само један фактор).

Сигурно познајете неке породице у којима је присутна једна или више наведених околности а да деца живе у тим породицама — на пример, мајка има кационет да заштити дете од моћне насиља или имају бабу и деду који задовољавају њихове потребе уједно болест родитеља или породица уз пружену подршку здравственој, образовној и сјема социјалне заштите успева да превазиђе проблеме и адекватно задовољава потребе дејства. Није дошло до занемаривања/злостављања/напуштања дејства, ризици су превенирани или превазиђени.

И у Ненадовој породици све препознали низ фактора који су довели до ситуације да он мора бити издвојен: мајка је болесна, не лечи се, отац је од дејства болестан, одбачен од породице, прекомерно конзумира алкохол, немају сигурне приходе, сјамбени услови су јакло лоши, немају подршку сродника... стрес у породици се јачавао годинама, они су улазили у све већу кризу...

Услуге пружене Ненадовој породици док је живео у њој нису довеле до промене да се науче/унапреде вештине задовољавања Ненадових потреба. Дошло је до издвајања Ненада ради осигурања његове безбедности. И након издвајања дејства, прва обавеза сјема социјалне заштите је да омогући да се породица/родитељи сара/ју за дете. Хранитељство је и услуга којом се пружа подршка и родитељима.

Питање за дискусију: Шта мислите како?

Ситуација да је дете збринуто пружа шансу родитељима (не брину о његовим основним потребама) да се уз вођење и подршку (центра за социјални рад) усредсреде на лечење, пражење посла, да развију родитељске компетенције, да кроз контакте са дејством и хранитељском породицом уче вештине родитељства.

Вратимо се Ненаду.

Ненад је у урентној хранитељској породици. Хранитељи знају да је у првим сјима битно да се одмори, да чује да брину за њега. Проверавају са дејством да ли жели да промени одећу, да се окупа, једе. Не инсистирају на томе. Обезбеђују му место за спавање у својој близини. Најлашавају да може да им се обрати ако му шта запреба. У току ноћи остављају улажено свећло како би се дечак снашао уколико се пробуди. Хранитељи неколико пута у току ноћи обилазе дечака. Наредних дана му представљају ко све живи у породици и како функционишу. Дају предлоје како могу да проведу дан чиме ће подстаћи укључивање дејства у живој породице...

Центар за социјални рад има пуно задатака који се односе на Ненада и његове родитеље који се морају хитно реализовати.

Поред тога што је родитељима суспендовано право непосредне бриге о Ненаду, у овој ситуацији су им ограничена и друга стваратељска права. Дејетићу ће бити остављен привремени ствариатељ, тј. законски заштитник који ће штитити његова права и интересе. У односу на родитеље ће бити покренут поступак за делимично лишавање родитељској права јер само суд може да одлучи да о дејетићу не брину непосредно његови родитељи.

Ненад ће одлуком центра за социјални рад у сарадњи са центром за породични смештај и усвојење бити премештен у другу, стандардну хранитељску породицу, која ће о њему бринути онолико времена колико буде потребно. Избор друге, стандардне породице врши се на основу процене актуелних Ненадових потреба. Настојаће се да породица живи што ближе месту где је живео са родитељима како би имао што мање промена (школа, вртићи) и како би могао да контактира са својим родитељима. Хранитељство је привремен облик заштите и колико ће дуго трајати овај облик заштите зависи од квалитета његових родитеља да се рехабилитују, оснаже и обезбеде услове за његов повратак. Ушоме ће им помагати центар за социјални рад. Уколико не буде услова за повратак у биолошку породицу, за Ненада ће се стално обезбедити кроз усвојење.

Чешће него што би се очекивало, хранитељство се изједначава са усвојењем. Усвојење је трајно, однос који се успоставља између дејетића и усвојитеља је законски однос какав постоји између родитеља и биолошкој дејетића. Да би дејетиће било усвојено, права његових биолошких родитеља морају се законски окончасти у потпуности уколико се сам родитељ не одрекне родитељских права. Хранитељство је привремено. Њиме се не мења идентитет дејетића (дејетиће носи своје презиме, има контакт са биолошким родитељима...). Траје онолико дуго колико је дејетићу, односно његовим родитељима, потребно — док се не створе услови за стварање породице, примену некој другој облику заштите (усвојење, смештај у дом за децу...) или док се млада особа не осамостали и не изађе из система социјалне заштите, најкасније до 26 године, уз услов да је укључена у образовни процес.

КОМПЕТЕНЦИЈЕ ХРАНИТЕЉА

Време: 20 минута

Сврха: Разумевање разлике између родитељства и хранитељства, разумевање хранитељских компетенција као скупа знања и вештина неопходних за успешно обављање хранитељских задатака; разумевање сложености улоге хранитеља, неопходности припреме и обуке будућих хранитеља

Вежба: Родитељство и хранитељство (сличности и разлике)

Инструкција за тренере: Учеснике поделити у неколико мањих група; свака група треба да испише што више сличности, односно разлика, између родитељства и хранитељства; тренер бележи одговоре на флипчарту у две колоне.

Инструкција за учеснике: Након приче о Ненаду и свега што се до сада чуло о хранитељству, покушајте да представите у чему се хранитељство разликује од родитељства?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Сличности:

Успоставља се однос родитељ–дете, што значи хранитељ подиже, негује, васпитава, штити, воли, као и сваки родитељ. Доживљава радости, има бриге и потешкоће као и сваки родитељ.

Разлике:

Дете и биолошка породица имају исто наслеђе и порекло, заједничку прошлост. Хранитељи брину о детету које нису родили. Дете долази у хранитељску породицу са претходним искуством које утиче на његово функционисање.

Улога хранитеља је привремена, осим у односу на децу која живе у сродничким породицама (уколико не наступе околности које угрожавају безбедност и развој детета). Хранитељи и деца често остају у контакту, али то није хранитељски однос у формалном смислу.

Биолошка породица подиже дете онако како може и мисли да треба. Институције не интервенишу док не постоји сумња да дететове потребе нису задовољене или да је оно у породици угрожено. Хранитељска породица је део система социјалне заштите, „непосредни пружалац услуге хранитељског смештаја“, сарадник стручних радника са јасним задацима који произилазе из прописаних стандарда хранитељског смештаја.

Све ово указује на комплексност хранитељских задатака. Различита знања и вештине потребни за реализацију ових задатака груписани су у пет категорија компетенција:¹⁰

- 1) обезбеђивање сигурног окружења за дете и заштиту детета од занемаривања и злостављања:** знања и вештине бриге о физичком здрављу, развоју, обезбеђивању надзора над дететом, познавање знакова и симптома злостављања, интервенција, процедура за било који вид насиља, одговорности хранитеља, али и разумевање концепта отпорности код детета;
- 2) задовољавање развојних потреба детета у циљу оптималног развоја његових потенцијала и превазилажења развојних застоја:** познавање развојних норми, превазилажења развојних застоја, подршка за управљање осећањима, разумевање концепта дисхармоничног развоја, знања и вештине за подстицање свих сегмената развоја; разумевање значаја образовања, увид и овладавање техникама позитивног дисциплиновања, разумевање значаја васпитања;
- 3) очување идентитета детета кроз подржавање веза између детета и његове породице као и других важних особа из његове прошлости:** знања и вештине за прихватање и неговање личног, породичног и културног идентитета детета, да дете прихвати сопствену прошлост, да управља осећањима и односима са члановима своје породице;
- 4) превладавање трауматских искустава кроз изградњу сигурних и трајних животних односа:** знање о концепту сталности, разумевање концепта губитка, спремност да воде дете кроз процес туговања, уз подршку детету у ситуацијама промене;
- 5) прихватање подељене одговорности (тимски рад):** знања о систему социјалне заштите, правима деце, улози хранитеља, коришћење усвојених знања и прихватање контроле и увида у одвијање хранитељства, спремност за унапређивање знања у континуитету, спремност на сарадњу и подељену одговорност.

На свим наредним радионицама, заједно ћемо учити и промишљати о значењу и сврси ових компетенција. Процена/самопроцена нивоа развијености компетенција траје све време процене и током трајања хранитељства. Оне су стандард и за сродничке и за несродничке породице.

¹⁰ Током обуке, у простору где се она одржава, стоји пано са наведеним компетенцијама.

Вежба: Ненад у хранитељској породици — студија случаја

Инструкција за тренере: Настављамо рад на студији случаја кроз дискусију са учесницима. Читамо причу која говори о Ненадовом животу након смештаја у хранитељску породицу. Након тога, учесници добијају и папир са одштампаном причом као подсетник и налазе примере понашања хранитеља за сваку од пет категорија компетенција. Одговори се сумирају и допуњавају.

Инструкција и питање за учеснике: Упознајмо се са Ненадовом свакодневицом након смештаја у хранитељску породицу. У постојећим групама одговорите на задатак.: Шта раде хранитељи за Ненада? Пре-познајмо примере понашања хранитеља за сваку од пет категорија компетенција.

Након месец дана боравка у уриенјној хранитељској породици, Ненад је пребацио у стандардну хранитељску породицу. Ова промена је планирана. Хранитељи код којих је боравио претходних месеца дана (уриенјно хранитељство) помогли су у овој промени. Уз њихово присуство је упознао нове хранитеље Јелену и Дарка. Молимо вас да љубљиво слушате јер ћемо, након читања, дискутовати.

Јелена и Дарко живе у кући, имају ћерку Тијану од 15 и сина Дејана од 12 година. Хранитељица мајка живи у истом дворишту у засебној кући.

Ненад дели собу са њиховим сином. То је и Ненаду и Дејану била жеља. То је предложено, свешта соба у којој има предложено и за Ненадов кревет, радни сто. С обзиром на то да су спаваће собе на спрату на почетку обрађеној смененици, ставили су и сигурносна вратница (Ненад никада није боравио у кући на спрату).

Према препоруци претходних хранитеља, ставили су да му дају витамински сируп због малокрвности. Ненад није ишао у предшколско претходних месеца дана. Јелена и Дарко су га одмах уписали у предшколску групу у школи коју похађају њихова деца. Имали су сасстанак са педагогом предшколске установе и васпитачицом, којима су дали основне податке о Ненадовом породичном стању и њиховој улози у односу на њега. Купили су му неколико сликовница и аутисте које је сам изабрао.

Убрзо су приметили да, већ око осам увече, Ненад постаје нервозан и нерасположен, па су увели правило да је то време када ће већ бити спреман за спавање. Прање зуба, туширање, пресвлачење прашила је Јелена. Није прихватио исцрање косе тушем, па се Јелена снашла и поливала га водом из бокала.

Дарко ради од куће па је имао времена да се, првих дана, у поштомности посвети Ненаду. Заједно су испраживали домаћинство, обилазили имање, упознали се са бакиним кокошкама и заливали парадајз у њеној башти.

Дејан му је поклатио бицикл који је сам пребацио и научио га да није дозвољено да сам одвара кавију, излази ван дворишта и разговара са непознатим особама; то је правило које је било важно и за њега када је био млађи.

Јелена га је прашила први дан до „школице“. Није био превише спреман за разговор са њом, али ју је љубљиво слушао док говори о дрвећу поред кога пролазе, о чудној кући коју у крају зову „Пајина кућа“, како на њихова комшиница одговара: „Ово је наш Ненад, он живи са нама!“. Сушрадан је прихватио да са Јеленом прави сисак намирница за набавку и рекао јој да купи намирнице за онај сувер „мокри“ колач који прави.

Одмах зашћим је почео да прича да његова мајка ипак прави колаче боље од Јелене и да неће јесћи њен колач. Јелена је похвалила сирејносћ његове мајке у прављењу колача. Након неког времена, Дејан се јако наљућии. Видео је Ненада да „брља“ по његовом ранцу. Жалио се оцу и мајци. Дарко му је објаснио да Ненад веровано никада није имао прилику да научи шта су „личне ствари“, шта је „приватносћ“ и да је вероватно по радио из радозналосћии. Касније су разговарали са Ненадом показали му у дејој соби где стоје „личне ствари“, шта не ошвара без Дејанове дозволе.

У „школици“ су показали да деца код куће, заједно са родитељима, праве „породично стабло“. Јелена и Дејан су, заједно са Ненадом и својом децом, читаво вече читали на великом хамеру. Крућим, украсним словима ћерка хранићеља је исписала имена његових родитеља (нису имали подака о именима баба и деда), поред су додали и своја имена. Ненад се одједном наљућии и почео да шара фломастером по хамеру. Пустили су га да прекине активносћ. Сућрадан ујутро је ишао где је иаир, жели да га носи у „школицу“. Озарио се када је видео да је Тијана поправила рад, прекинула стикерима жврљосћине. Јелена је одлучила да по јутро посебно прича са васпитачицом у „школици“ како би је одселила на осетљивосћ Ненадовой положеја у ситуацији разговора о породици.

Савешник је у кућној осетли обавестио хранићеље да је заказан контакћ са родитељима у центру за социјални рад. Дарко и Јелена су се забринули. Било им је значајно да добију све информације о месту, времену контакћа, савеше како припремиши Ненада, како они да се ошходе према родитељима, да ли да им се обраће... Дарко и Јелена су проценили да је боље да о предстојећем контакћу са Ненадом најпре разговара Дарко.

Шта раде хранићељи за Ненада? Хајде да преознамо примере за сваку од њих катејорија компетенција.

- 1) Обезбеђивање сигурној окружења за дете и зашћишу детеша од занемаривања и злосћављања:

Додељују му свешлу, читшу и безбедну собу где неће бићи сам; осћављају враћанца на сћенишће; уче га да не сме да ошвара катију и излази сам на улицу и разговара са неознаћим особама; уознају га са окружењем; уче га да искаже своје мишљење и уважавају га (да ли жели да дели собу са Дејаном, коју сликовницу жели да куйи...).

- 2) Задовољавање развојних потреба детеша у циљу оптималној развоја његових пошенијала и превазилажења развојних засћоја:

Хранићељи брину о његовом здрављу (сирућ, редовна исхрана, довољно сна, изградња рућина); Јелена и Дарко не инсистирају на блискосћии са Ненадом док он није сиреман, али му шаљу јасну поруку да је члан породице („он је наш, живи са нама“); однос према кроз заједничке активносћии (шећња, оглазак на ућакмицу, заједничка игра, причање прича, зајеничко прављење сиска за набавку), уважавање његових жеља (жели „мокар“ колач, сам бира сликовнице и аућиће), разумеју да нема усвојене навике/знања очекивана за његов узрасћ (када без дозволе леда Дејанов ранац) и шруде се да га шоме науче; ућисују га у предшколско; према однос са Тијаном, Дејаном, баком...

- 3) Очување идентитете детеша кроз одржавање веза између детеша и његове породице као и друћих важних особа из његове прошлосћии:

Разумеју своју улогу у појашњавању Ненаду његове породичне исћорије; вешћо доприносе да Ненадови родитељи буду присућни у његовом живошу („породично стабло“); ућкос личној забринућосћии, сиремни су да одрже Ненада пре и после контакћа са родитељима...

- 4) Превладавање трауматских искуства кроз изградњу сигурних и трајних живоћних односа:

Јелена не доживљава лично шћо Ненад не жели њен колач већ похваљује маму која колач „прави боље“... У ситуацији када уништава рад са породичним стаблом, разумеју Ненадову љућњу на родитеље, али се шоме не придружују. Ненад је развојен од родитеља и по је за њега неочекивани иубићак, осетћа велику љућњу. За Ненада је значајно шћо хранићељи промишљају о узроцима његове љућње и по руководи њиховим реакцијама умешћо реакције на само понашање.

5) Прихватање подељене одговорности (шумски рад):

Разумеју улогу савешника и користе његову подршку, разумеју задатке центара за социјални рад (рад са родитељима и очување Ненадове везе са њима); као део шума, око деце укључују и уважавају и васпитавају у предшколском...

ХРАНИТЕЉСТВО КАО ДОБИТ И ИЗАЗОВ

Време: 20 минута

Сврха: Разумевање добити и изазова хранитељства, подршке која се обезбеђује хранитељским породицама, али и важности препознавања и коришћења ресурса средине у којој живе.

Дискусија: Шта ми се у хранитељству допада, а шта ме брине?

Питање за учеснике: Прича о Ненаду је покушај склапања слике како изгледа заштита детета у хранитељској породици, након издвајања из биолошке породице. Какви су ваши први утисци о хранитељству, шта вам се допада, а шта вас брине?

Одговори се дискутују, сумирају и саопштавају се кључне поруке.

Ваши одговори указују на то да препознајете веома добро добити и изазове, не само за вас лично већ за читаву вашу породицу.

Изазови:

Породица је изложена променама у структури, динамици, организацији.

Породица нема потпуну аутономију у доношењу одлука у вези са дететом на хранитељству.

Упркос размени информација са обуке, радосног очекивања од стране других чланова породице да дете дође у породицу, очекивано је да у периоду прилагођавања буде неспоразума, разочарања, љубоморе између деце.

У периоду прилагођавања, а можда и касније, потребна је велика ангажованост хранитеља која тражи време, одсуство са посла, запостављање других породичних задатака (здравствени прегледи, хоспитализације са дететом, одвођење детета на контакте, састанци са професионалцима, доступност саветнику у време кућних посета...).

Могуће је да ће ваша породица бити изложена дискриминацији због предрасуда о хранитељству или предрасуда о деци којој је потребно хранитељство („зарађују“, „брину о оном малом што му је отац алкохоличар, биће исти отац...“); могуће је да ће изостати неки вид подршке од стране сродника, пријатеља.

Добити:

Обезбеђивање услова за раст и развој детета без родитељског старања, брига о њему као о своме детету, представља високу људску вредност.

Хранитељство се у неким срединама високо вреднује — поједни хранитељи су у својим срединама добили и званично највећа признања.

Хранитељи у емоционалној размени са дететом добијају љубав детета, наклоност, поверење и постају важна карика у животу детета.

Деца хранитеља обогаћују своја животна искуства.

Искуство хранитељства може да побољша укупан квалитет породичног живота хранитељске породице, да да нову сврху и смисао.

Дете је материјално обезбеђено; хранитељи добијају накнаду за рад.

Хранитељи и чланови њихове породице имају искуство контакта са стручњацима (социјални радници, педагози, психолози,) што шири њихова знања, искуства и вештине; имају прилике за континуиран лични и породични напредак; стичу се нова познанства са другим хранитељима, имају заједничке активности удруживањем хранитеља.

УСТАНОВЕ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ОРГАНИЗОВАЊЕ ЗАШТИТЕ ДЕТЕТА НА ХРАНИТЕЉСТВУ

Време: 10 минута

Сврха: Информисање о надлежностима центра за социјални рад и центра за породични смештај и усвојење, о називима и улогама стручних радника ових установа; увиђање важности сарадње између установа и хранитељске породице

Едукативни блок са ПП презентацијом: Установе социјалне заштите

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

У наредним минутима покушаћемо да вам приближимо установе са којима сте већ започели сарадњу самим тим што сте на нашој обуци: центар за социјални рад и центар за породични смештај и усвојење. Данас смо често изговарали називе установа, наше колеге означавамо као „водителј случаја”, „саветник за хранитељство”... И установе и људи који раде у њима постаће део вашег живота уколико постанете хранитељи. Не очекујемо да запамтите сада надлежности установа и различите називе стручних радника и њихове задатке. Добићете овај садржај и као штампану информацију. Нека ово буде прилика за упознавање и почетак стицања знања која су вам неопходна и која ћете савладати током трајања хранитељства. Постављајте питања. Ми ћемо и данас и све време обуке давати одговоре.

Центар за социјални рад је, као основна институција социјалне заштите у локалној заједници и орган старатељства, овлашћен да обезбеди помоћ и подршку свој деци којој су, услед различитих околности, угрожени живот, здравље и развој.

Стручни радници центра за социјални рад су упућени првенствено да предузму све мере и услуге како би се дете заштитило у биолошкој породици. Основне интервенције су усмерене на јачање породичних снага. Уколико оне не дају одговарајуће резултате центар за социјални рад предузима мере за заштиту детета:

- привремено, у неким случајевима неодложно, издавање детета из родитељске или друге породице;
- налажење одговарајућег смештаја;
- стављање детета под старатељску заштиту;
- припрема детета и родитеља за смештај и планирање услуга и мера уз највеће учешће детета и породице;
- праћење стања и потреба детета на смештају;
- рад са родитељима и стварање услова за безбедан повратак детета родитељима или друго решење које обезбеђује сталност.

Поред наведеног, центар за социјални рад доноси и одлуке о општој подобности кандидата за хранитељство; склапа уговор са хранитељем о смештају детета, доноси решење о смештају детета у конкретну породицу; обавља послове везане за материјална права детета на хранитељству и хранитељске породице.

Центар за породични смештај и усвојење је установа која процењује потребе, прати и подржава децу/младе особе на хранитељству и хранитеље и о томе извештава надлежни центар за социјални рад.

Сарадња центра за социјални рад, центра за породични смештај и хранитељске породице је неопходна за реализацију послова везаних за заснивање хранитељства и заштиту детета:

Задатак/активност	Носиоци
реализација програма припреме за хранитељство; интервјуи у кућној посети и у установи, сачињавање извештаја о томе и достављање центру за социјални рад	центар за породични смештај и усвојење
доношење одлуке о општој подобности будућих хранитеља (поступак се реализује сваке две године, односно у кризним ситуацијама)	центар за социјални рад
избор хранитељске породице за дете/младу особу и припрема детета/младе особе и хранитељске породице за смештај	центар за социјални рад у сарадњи са центром за породични смештај и усвојење, хранитељима и дететом (у складу са узрастом)
доношење плана услуга и мера заштите детета/младе особе на хранитељству	центар за социјални рад у сарадњи са центром за породични смештај и усвојење, хранитељима и дететом (у складу са узрастом)
праћење и подршка детету/младој особи и хранитељима током одвијања хранитељства	центар за породични смештај и усвојење (саветник за хранитељство)
припрема детета/младе особе за повратак у биолошку породицу, промену мере заштите (усвојење, премештај у другу ХП или дом за децу) или осамостаљивање	центар за социјални рад у сарадњи са центром за породични смештај и усвојење, хранитељима и дететом (у складу са узрастом)

Водитељ случаја је стручни радник центра за социјални рад задужен за конкретан случај који утврђује потребе и користи ресурсе установа система социјалне заштите и организација у локалној заједници неопходне за задовољавање потреба и превазилажење проблема корисника. Питања значајна за заштиту деце/младих особа се обавезно решавају тимски.

Саветник за хранитељство је стручни радник центра за породични смештај и усвојење који прати и подржава дете/младу особу и хранитељску породицу. Своје задатке реализује сагледавањем животних услова за дете/младу особу током кућне посете, разговором са хранитељима и осталим члановима породице, одвојеним разговором и контактима са дететом/младом особом, прикупљањем релевантних информација од других установа (здравствена установа, предшколска установа, школа, интернат), контактима са другим особама које су значајне за дете/младу особу на основу чега планира каква је подршка потребна. Саветник као подршку има супервизора.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 10 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Први корак обуке смо заједнички савладали, следећи кораци ће вам још више приближити хранитељство, помоћи вам да нејасноће разрешите, стичете и ишлеђите нова знања и, на крају обуке, заједно са члановима ваше породице, донесете информисану одлуку да ли желите да се бавите хранитељством.

Од важности је да са члановима ваше породице, који разумеју и могу, заједнички продискутује и заиште одговоре на задатке који ће вам бити формулисани на крају сваке радионице. Чланови ваше породице су важна подршка у заштити деце без родитељског старања, а заједничким радом на задацима дајете им прилику да се упознају са садржајем обуке, сазнају, учествују и сами на посредан начин.

Задатке радимо и због повезивања радионица, што је уједно прилика да садржаји са претходне радионице буду надограђени вашим коментарима, осећањима, ставовима.

Задатак:

„Зашто желим да постанем хранитељ?“ Уколико обуци присуствујете у пару, молимо вас да обоје дајете одговор на ово питање.

Писани одговор ћете нам предати на следећој радионици.

Тренер одговара на питања и недоумице кандидата у вези са значењем питања/очекивања од њих.

ДРУГА РАДИОНИЦА

РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ПРВИ ДЕО

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- уоче по чему је специфичан развој деце која су у потреби за смештајем; разумеју појам и законитости процеса развоја;
- разумеју развојну регресију код деце на смештају; разумеју концепт дисхармоничног развоја;
- разумеју однос између фактора наслеђа и средине у развоју;
- разумеју значај и специфичности раног развоја;
- знају начине на које се обезбеђује квалитетна брига — физичка нега, стимулативна средина, афективно везивање;
- разумеју концепт афективног везивања;
- разумеју значај сигурне емоционалне везаности са аспекта дететовог развоја, понашања и односа са другим људима у садашњем тренутку и будућем животу.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери
- стикери
- пројектор, лаптоп, видео-бим
- картице са приказом случаја

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Повезивање са претходном радионицом
- Увођење у тему 2. радионице

Време: 15 минута

Сврха: Прављење везе између радионица: провера утиска о садржају претходне радионице, покренути размишљањима и питањима; увођење у тему дечјег развоја указивањем на значај теме са аспеката улоге хранитеља и специфичности развоја деце у потреби за смештајем; кратко представљање садржаја радионице

Повезивање са претходном радионицом

Питања за повезивање са претходном радионицом: *Шта сће зајамтили, о чему сће размишљали у вези са прошлом радионицом, шта је на вас оставило посебан утисак? Да ли сће имали шешкоћа у самосталном раду у оквиру породице?*

Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајана и евентуално нејасна.

Инструкција за тренере: Тренери подстичу учеснике да износе идеје. Подвлаче да нема тачних и погрешних идеја, да су сви одговори корисни („олуја идеја“).

Питања за увођење у тему развоја: *Колико вас има родитељско искуство или је било укључено у бригу о деци сродника, пријатеља, или се бави децом у оквиру своје професије? Да ли је то искуство довољно за разумевање развоја и задовољавање развојних потреба деце на хранитељском смештају? Шта мислите, зашто је важно да се бавимо развојем деце у оквиру обуке за хранитељство?*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке након чега се представља садржај радионице.

Самим доласком на обуку показујете да волите децу. Већ сте урадили много више од других људи који такође воле децу. Имате родитељско искуство, искуство бриге о деци најближих рођака, пријатеља, бавите се децом у оквиру свог занимања или већ бринете о детету коме желите да budete хранитељ. Из свог искуства или на основу образовања пуно знате о типичном развоју деце. Љубав према деци, знања и искуства са којима долазите на обуку ваше су снаге. Оне су значајне, али не и довољне.

Зашто?

Целокупно искуство одрастања у породици порекла до тренутка издвајања, околности које доводе до издвајања деце, само одвајање од родитеља и живот у неродитељској породици утичу на развој детета. То је оно што њихов развој чини специфичним и захтева додатна знања.

Као одрасли људи, интуитивно знамо шта је развој, шта детету треба и имамо аутономију у одгајању детета. Већина људи из опште популације („обичних“ људи) не промишља о појму развоја, о карактеристикама, факторима који стимулишу/угрожавају развој.

Хранитељи су „изабрани“ и постају сарадници професионалаца у систему социјалне заштите. Од њих се очекује да пружи детету стимулативно породично окружење; да задовољавају развојне потребе деце у складу са одређеним стандардима; да омогуће детету које им је поверено на бригу да развије све своје потенцијале; да буду подршка детету у превазилажењу застоја у развоју; да буду извор информација о развоју детета о коме брину. Све то захтева да хранитељи имају одређена знања о децем развоју као и да хранитељи и стручњаци имају исти оквир када је реч о развоју, да „говоре истим језиком“.

Значајан део програма кроз различите радионице треба да вам помогне да створите представу о деци која долазе у хранитељске породице пре него што постанете хранитељи. Можда су то деца о којој већ бринете, као у случају сродничког хранитељства, али их нисте посматрали кроз призму знања о развоју.

Зато ћемо у оквиру данашње радионице покушати да одговоримо на питање: шта је развој, како се одвија, шта су кључне развојне прекретнице, шта је регресија у развоју, која су основна подручја развоја,

шта подразумевамо под дисхармоничним развојем, како наслеђе и средина утичу на развој, зашто је посебно значајан рани развој и које су специфичности раног развоја. Размотрићемо који то фактори омеђају развој, шта је то резилијентност, шта је потребно деци да би се нормално развијала и како можемо да им обезбедимо квалитетну бригу. Посебно важна тема је тема афективног везивања, као основ квалитета бриге о детету, односно његовог развоја. Њу ћемо отворити данас, говорећи о сигурном афективном везивању, а наставити на следећој радионици.

РАЗВОЈ ДЕТЕТА — ОСНОВНИ ПОЈМОВИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ

Појам и законитости процеса развоја

Време: 20 минута

Сврха: Омогућити учесницима да освесте своја искуства и знања о развоју детета и, ослањајући се на њих и добијене информације (коментари тренера, примери, појашњења, пренос знања), дефинишу појам развоја, уоче основне законитости процеса развоја и разумеју појам и смисао развојних норми (прекретнице у развоју)

Вежба: Шта је развој и како се одвија?

Инструкција за тренере: Тренер у самој вежби не проверава знање о развојним прекретницама. Ослања се на њих да би потпитањима, ако је потребно, подстакао дискусију у групи: нпр. када је „ваше“ дете проходило, проговорило...; ко памти другу годину по оном чувеном „не“, „нећу“; када је почело да тражи ношу...

Тренер својим питањима и коментарима помаже да учесници дођу до увида да се развојем деца мењају и увећавајући своје способности (нпр. „баш су напредовали“) и да се развој одвија по одређеним законитостима (нпр. „са годину дана вас држи за руку док хода, са три трчи“; „прво је научио да стоји па онда да хода“; „видим да је дете о коме ви говорите проходило са годину дана а ваше са две, ваше је прво проходило па проговорило“, „да ли су сва деца са којима сте сад у мислима изговорила прве речи са годину дана?“...).

Подсетник за тренере

Око **прве** године дете: хода уз придржавање за руку; зна неколико дечи (мама, тата, па-па); хвата ситне предмете између палца и кажипрста...

Око **друге** године дете: самостално хода; везује две речи; показује на себи 3 дела тела; испољава знаке сложенијих емоција — љубомора, тврдоглавост...

Око **треће** године дете: трчи; стално поставља питања (шта, ко); на време тражи ношу; зна да каже ког је пола, како се зове, колико има година; тражи да му се читају приче... Око **четврте** године дете: говори разумљиво; има потпуну реченицу; описује радњу на слици; игра се са вршњацима прихватајући једноставна правила игре; решава једноставне проблеме (нпр. шта радиш кад си жедан); испољава знаке стида и поноса...

Између **пете** и **седме** године: изговара све гласове „теже за изговор“ — **р, љ, њ**; облачи се само; везује пертле; користи прибор за јело; разликује леву и десну руку; броји до 10; уме да напише и прочита своје име...

Између **7** и **11** године: има омиљеног друга и другарицу; испуњава школске захтеве; учитељи су важне особе...

Између **11** и **14** године: показује бунт према захтевима родитеља; збуњено је променама које доноси пубертет и стално их проверава; осећања се брзо смењују, често се заљубљује и одљубљује...

Између **14** и **18** године: стално се дотерује; тежи оригиналности у изгледу и понашању; преиспитује ставове родитеља; даје предност мишљењу групе у односу на општеприхваћене вредности; гради своју животну филозофију; бира занимање...

Инструкција за учеснике: *Призовиће у сећање деце које познајеће од рођења. Присећиће се дана када је рођено и његовој одрасћања.*

Питања за учеснике: *Шта је то деце знало, умело, мојло око првог рођендана? А наредне године и следеће? Шта је данас, за то деце које су замислили а које можда више и није деце него млада особа, карактеристично досећинуће у његовом развоју — или, како кажемо, шта је сада његов развојни задатак? Када смо се присећили одрасћања конкретне деце, шта бисмо рекли, шта је развој, које су његове карактеристике?*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Развој је сложен процес мењања детета током одрастања. Чини га постепено увећање његових способности да види, чује, говори, креће се, размишља и решава проблеме. Одвија се у интеракцији са физичком и социјалном средином по одређеним закнутостима.

Које су то законитости (правилности) по којима се одвија развој?

Развој се одвија као серија задатака везаних за одређене развојне стадијуме. Дете које има око годину дана хода док нас држи за једну руку. На следећем развојном стадијуму његов развојни задатак је да самостално хода, са три године да трчи. У прве две године у области емоционалног развоја најважнији развојни задатак је стицање базичног поверења.

Развојни стадијуми следе један за другим одређеним редоследом и не могу да се прескоче. Беба мора прво да научи да самостално држи главу па онда да седи. Да би научила да хода, прво мора да научи да стоји.

Сва деца пролазе кроз исте развојне стадијуме по мање више истом редоследу. Са четири године говоре разумљиво, до седме науче да изговарају **p**, са седам испуњавају школске захтеве.

Између 11 и 14 показују бунт према захтевима родитеља. Између 14 и 18 теже оригиналности у изгледу и понашању; стално се дотерују, преиспитују ставове одраслих, посебно родитеља; дају предност мишљењу групе у односу на општеприхваћене вредности; бирају занимање.

Иако су развојни стадијуми исти за сву децу, одвијају се по истом редоследу и не могу се прескочити, развојни пут је врло флексибилан и индивидуалан. Свако дете га пролази на свој начин, својим темпом. Неке бебе пре проходају, неке касније, неке бебе пре проходају, а друге пре проговоре.

Прекретнице у развоју или развојне норме су ствари које већина деце зна и може да уради до одређеног узраста. Другим речима, то су компетенције које деца развијају у појединим узрасним стадијумима/фазама. Оне су смернице за нормалан/уредан развој. Треба да покажу да ли дете генерално напредује. Не треба их круто примењивати. Увек треба имати у виду контекст у коме је дете одрасло. Тек значајна одступања или одступања у више области развоја јесу сигнал да нешто није у реду. Одговор на питање

шта није у реду, каква интервенција је потребна, најбиле ће знати педијатар и специјалисти одређених струка.

Познавање тока нормалног развоја омогућава да децу/младе особе подстичемо у границама очекиваних развојних достигнућа. Без тог знања и знања о условима одрастања, може се десити да потценимо капацитете детета о коме бринемо или да га стављамо пред захтеве који су за њега претешки.

Развојна регресија

Време: 10 минута

Сврха: Појаснити на примерима појам развојне регресије; освестити осећања детета и одраслог; дискутовати приступ детету у ситуацији регресије

Вежба: Корак уназад — шта је регресија и како се осећамо у сусрету са регресивним понашањем

Инструкција за тренере: Тренери постављају друго питање када група исцрпи одговоре на прво. Ако изостану одговори, користи своје примере. Примери: дете које је стекло навику чистоће (увелико користи тоалет) почне да се умокрава након смештаја, иако нема здравствене тешкоће; дете које поново почиње да сиса прст и сл.

Питања за учеснике: *Да ли сје некада видели/чули да деје овлада неком вештином/рушином, а онда јочне да се јонаша као млађе деје? Наведије неки јримеј.*
Како сје се осећали у јаквој сијуацији? Како бисје објаснили јакво јонашање? Шја бисје урадили?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке: Понашања која сте описали у примерима називамо регресијом. То је појава да дете у одређеним околностима „заборави“ нешто што је раније знало/умело. Регресија је уобичајена, нормална реакција детета у ситуацији када се осећа угроженим, повређеним, запостављеним. Обично се дешава када дође до неке значајне промене у животу детета (нпр. полазак у школу, прелазак из родитељске породице или дома у хранитељску породицу).

Родитељи/неговатељи су збуњени. Питају се шта није у реду. Често се усмеравају на само понашање настојећи да га спрече. Када обрате пажњу на дететова осећања, покажу детету да разумеју шта му треба, односно пруже подршку, регресивна понашања престају.

Дисхармоничан развој

Време: 30 минута

Сврха: Кроз приказе понашања два детета, размотрити кључне области типичног развоја и појаснити појам дисхармоничног развоја

Вежба: Шта уме, може, зна Виолета — кључне области развоја

Инструкција за тренере: Пре давања инструкције, тренер пројектује слајд са презентације са графичким приказом пет кључних области развоја. Слајд остаје и током наредне вежбе.

После кратког времена за размишљање, било који учесник прочита свој пример са „картице“ и одговори о којој области развоја је реч. Тренер пита да ли су сви који су имали тај пример исто одговорили и прелази на следећи пример.

Карактеристични описи сваке области развоја**1. Физички и моторни развој**

Виолета трчи стабилно, брзо и лако. Пење се и спушта низ тобоган. Вози бицикл. Ниже крупније перле на жицу. Прави палачинке и глисте од теста и пластелина. Од силног цртања и писања, одећа јој је умрљана бојама.

2. Социјално-емоционални развој

Виолета дели са другом децом играчке. Чека свој ред када се добацују лоптом, иако би желела да лопта увек буде у њеној руци. Поштује и друга правила у игри. Поздравља познате и „као велика“, каже **хвала, молим, извини**. Има најбоље другарице и показује наклоност према њима. Љути се када нешто не може да уради. Стиди се када је критикују. Када маму боли глава, она је љуби и теши. Остаје краће време са комшиницом.

3. Когнитивни или интелектуални развој

Виолета зна да каже колико има година. Броји до десет. Препознаје слова. Поставља многа питања: **ко је њо, шта је ово, како**. Уме да састави малу слагалицу. Разликује и разврстава — ово је велико а ово мало, ово је црвено а ово плаво. Зна како се решавају проблеми — када је питају **шта радиш када си њладна**, каже: **њражим да јегем**.

4. Развој говора и комуникацијских вештина

Разуме шта јој говоре и речима каже шта јој треба, шта мисли. Рецитује кратке дечје песмице. Када говори о себи користи заменицу **ја**. Учествује у разговорима са вршњацима и одраслима. Препричава своје доживљаје из прошлости и садашњости.

5. Вештине самопомоћи или бриге о себи и аутономије

Виолети је још потребна помоћ, али жели да се сама обуче и опере зубе. Самостално пере руке. Обува пантофле. Једе користећи кашику и виљушку. Покушава да поспреми своје играчке.

Инструкција за учеснике: *Иако су сви аспекти развоја међусобно повезани и условљени а дејешу њрисхујамо као целивишом бићу (хелисћички), мојуће је разликоваћи њеи кључних обласћи које видиће на овом графичком њриказу (слајду). Предсћавићемо вам Виолећу, шта све она зна, уме и може. Свако ће добићи карћицу са ојисом Виолећиној њонашања. Размислиће о ојису на вашој карћици и њокушајће да њрејознаће о којој обласћи развоја је реч.*

Одговори се валидирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Физички и моторни развој — Обухвата способност детета да обавља развојне задатке који захтевају коришћење крупних мишића: превртање, седење, ходање, трчање, скакање, пењање по степеницама...) и ситних мишића: подизање, држање, хватање прво крупних па онда ситних предмета.

Социјални и емоционални развој — Подразумева способност детета да успоставља и одржава односе са другима, да разуме њихова реаговања на себе, да зна шта је у одређеној ситуацији социјално прихватљиво а шта није. Као и способност детета да препозна, именује и управља својим осећањима, односно да на прикладан и прихватљив начин изражава емоције у социјалним ситуацијама. У оквиру ове области развоја деца развијају самопоштовање, самопоуздање и емоционалну регулацију. Већ смо споменули да дете на најранијем узрасту развија везе љубави и поверења (емоционално везивање) прво са особом на коју је усмерено у задовољавању својих потреба.

Когнитивни или интелектуални развој — Односи се на способност сналажења и учења кроз животне ситуације, размишљања и закључивања на све сложеније начине. Развој ових способности почиње праћењем и реаговањем на дешавања из околине, радозналешћу и истраживањем околине. Временом, период током кога могу да држе пажњу се продужава, уче и да се концентришу на задатке, да решавају проблеме, да разумеју појмове броја и слова, читају, пишу и развијају све шира општа знања.

Развој говора и комуникацијских вештина — Обухвата способности разумевања језика и вербалног изражавања потреба, мисли и осећања. Почиње реаговањем на звуке и људски говор кроз испуњавање вербалних захтева, преко „брбљања“ (испуштање гласова), „ехо говора“ (понављања речи за другима), невербалне комуникације (показивање), изговарања једне-две речи, до изражавања пуним реченицама и развоја јасног говора.

Развој вештине самопомоћи или бриге о себи и аутономије — Односи се на развој вештина детета да се прилагођава околини и навикава на свакодневну рутину. Почиње од држања флашице, самосталног храњења и коришћења прибора за јело, преко самосталности у тоалету, свлачења и облачења до самосталног одржавања личне хигијене, спремања књига за школу, поспремања своје собе, располагања џепарцем.

Вежба: Девојчица Анђела — шта је дисхармоничан развој

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у мање групе. Свака група добија исказе о истом детету. Након рада у групи, одговори учесника (колико Анђела има година) бележе се на флипчарту. Затим, постављају питања о томе како је текао процес у групи, шта им је било тешко. На крају читају причу о Анђели.

Опис за учеснике

Анђела изгледа као већина девојчица њеног узраста. Иде у школу. Као и код остале деце у разреду, у њеним школским свескама су невешто исписана велика и мала слова. Не значи јој много друштво друге деце. Више воли да се игра сама. Нема базично поверење у друге људе. Када јој узму телефон док игра игрицу, вришти, псује. Кува одличан пасуљ. Јуче је променила три превоза и отишла у други крај града. Преспавала је код дечка.

Инструкција за учеснике: *Продискушујте у својој групи опис девојчице Анђеле који имате на картици. Покушајте да препознате њоједина подручја развоја. Шта бисте рекли, колико година има Анђела? Да ли сте се лако договорили? Шта вам је било тешко? Да ли вас нешто збуњује?*

Прича о Анђели

Анђела је недавно смештена у хранитељску породицу. У њеној кршеници нише када је рођена. Има девет година. То је њен календарски узраст.

Одрасла је са мајком. Није ишла у школу. Њена мајка се разболела због дугогодишње конзумирања алкохола. Често су је посећивали различити мушкарци. Са њима је ступала у сексуалне односе док је Анђела била у другој проспорији. Мајка је бринула о Анђели најбоље што је могла. То није било довољно добро. Оштакно зна за себе, Анђела је више бринула о мајци него мајка о њој. Тако је и научила да кува пасуљ.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

У неким областима развоја Анђела делује као старије дете, у неким као млађе. На пример, по томе што тек учи да пише слова (интелектуални развој), рекли бисмо да има седам година. По томе што се не игра са другом децом (социјални развој), рекли бисмо да има до три године. Нема базично поверење (емоционални развој) као ни бебе које тек треба да га стекну. С друге стране, уме да кува пасуљ и самостално се сналази у граду. Да не причамо о томе да је као дете стекла искуства која не стекну ни млади са 18 година. Њен развој одступа од типичног, од онога што имате у свом искуству. То збуњује.

Последица одрастања у угрожавајућим условима са искуствима злостављања и занемаривања јесте то што је развој неуједначен (дисхармоничан). У разумевању потреба и понашања детета не можемо се руководити календарским узрастом. Без обзира на календарски узраст, полазиште за подстицање/приступ детету је његов развојни узраст.

Анђела прво треба да успостави базично поверење у друге људе да би напредовала у свом развоју.

Наслеђе и средина као фактори развоја

Време: 15 минута

Сврха: Кроз дискусију размотрити однос утицаја наслеђа и средине на развој детета и појаснити ефекте погрешних уверења на развој детета на смештају

Дискусија: Утицај наслеђа и средине на развој

Питања за учеснике: Да ли сте некад чули изреку „Ивер не пада далеко од класе“ или неку сличну? Шта она за вас значи?

Да ли развој одређују генетски или средински фактори (породица, васпитање, окружење)?

Шта се наслеђује?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Понекад од хранитеља, посебно када „лоше крене“, чујемо — „што је генетски“, „исти/а је као његов отац/мајка“. То није необично. У општој популацији доминира миш да на развој и понашање појединца пресудно утиче наслеђе.

Већина, пак, стручњака сматра да развој одређује комбинација генетских и срединских фактора. Наслеђе даје основу, средина обезбеђује стимулацију за развој датих потенцијала кроз дететову интеракцију са том средином — физичком и социјалном. Када кажемо средина, мислимо на породицу, друштвену заједницу, услове живота.

Развој детета је много мање одређен оним што дете доноси на свет него оним што му пружа средина у којој живи. При томе су наследни фактори најчешће само могућност (предиспозиција) било да се ради о болестима или талентима. И кад су ризици генетски одређени од средине, свакако зависе могућности за развој. Покушај да се разуме дете и поуздано предвидљи његов развој само на основу генетике је непродуктиван чак и када су подаци о родитељима познати, потпуни и поуздани.

Темперамент је оно што је доминантно одређено наслеђем. Када кажемо темперамент, мислимо на то колико смо активни, осетљиви на неке спољне околности, колико брзо, дуго и јако реагујемо. Темперамент сам по себи није ни добар ни лош. Живахно дете пуно енергије може постати сјајан кошаркаш. Ако, пак, одрасли његову енергију не доживе као снагу него му „лепе етикете: немогућ, немиран, хиперактиван, проблематичан“, његов животни пут може бити потпуно другачији.

Интелигенција јесте значајно одређена наслеђем. У наслеђивању учествује много гена различитог порекла, а не само гени биолошких родитеља. Међутим, колико ће дете од тих урођених предиспозиција развити, опет зависи од средине. Многа деца којима је приписана дијагноза ометености у интелектуалном развоју јесу деца која нису добила шансу да своје интелектуалне способности развију. Многи родитељи деце на хранитељском смештају су такође одрасли у неповољним околностима. Питање је какви су њихови стварни интелектуални потенцијали. Трагедија је када се на основу интелектуалних потенцијала родитеља детету унапред одреде границе онога шта може да постигне.

Специфичности раног развоја

Време: 25 минута

Сврха: Дати основне информације и омогућити учесницима да уоче зашто је рани развој најважнија етапа у животу човека; појаснити везу између раног развоја, утицаја (не) стимулативне средине и развоја мозга; појаснити услове оптималног развоја и како се обезбеђује квалитетна брига — нега, стимулација и афективна везаност

Едукативни блок са ПП презентацијом: Рано детињство — значај раног развоја, развој мозга, утицај (не)стимулативног окружења

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Значај раног развоја

Издвојили смо тему раног детињства зато што се тада постављају основе целокупног развоја. Када кућа нема добар темељ, елементарне непогоде могу да је сруше (слајд кућа урушена из темеља). Када се темељ поправи, ојача, може да се направи и нови спрат.

Рано детињство није најважнија етапа у животу детета него и у животу човека. Многи кажу да је то период највећих могућности, али и највеће осетљивости. Оно што се чини или не чини у тим посебно, осетљивим годинама утиче на здравље, понашање, спремност за остварење односа са другима, успех у школи и, касније, на послу. У раном детињству се покрећу и успостављају обрасци понашања које препознајемо у каснијем животу, и можда се питамо — Откуд то?

Приклонили смо се ставу стручњака који сматрају да рано детињство обухвата период од 0 до 8 година живота, при чему су прве три године најважније за развој и функционисање мозга, а мозак је основ развоја.

Развој мозга

Деца се рађају са сличним бројем нервних ћелија мозга или неурона (слајд неурона). Има их око сто милијарди.

Не повећава се значајно број неурона него се успостављају нове неуронске везе — синапсе (слајд неуронска мрежа). Ако их је на рођењу било педесет билиона у првом месецу, тај број нарасте на хиљаду билиона.

И најважније питање: Шта утиче на умножавање веза између неурона, на јачање неуронске мреже? То су утисци из средине: звуци, слике, тактилни утисци, говор, људска лица, особе. Каже се да су утисци храна за мозак. Позитивна рана искуства стварају здраву архитектуру мозга.

Стварање и јачање неуронских мрежа ствара основе за емоције, моторичке вештине, контролу понашања, логику, језик и памћење. Како мозак расте, тако се стварају и биолошки путеви који детету омогућавају да се носи са стресом.

Снимак скенера главе показује разлике у структури и можданој функцији детета које одраста у здравом, безбедном и стимулативном окружењу и детета које одраста у окружењу које није подстицајно (слајд).

Мозак другог детета је 20-30% мањи него што је просечна величина мозга за тај узраст.

(Не)стимулативно окружење

Када кажемо да прво дете одраста у стимулативном окружењу, то значи да му оно пружа пријатна искуства, није често изложено стресним ситуацијама или оне кратко трају и праћене су подршком а дететове потребе су задовољене.

Друго дете је занемарено — његове потребе нису задовољене, а могуће је и да је злостављано. Оно се не игра довољно, а када се игра, нема интеракције са одраслима, њега ретко грле. Такво дете неће моћи да оствари све своје потенцијале, неће се развити све оно што би могло да се развије у стимулативном окружењу.

Вежба: Шта је деци потребно да би имала оптималан развој?**Инструкција за тренера:**

Питање се поставља целој групи. Учесници пишу одговоре на стикеру — по један на сваком. Тренери сугеришу да одговори буду кратки и конкретни, у једној или пар речи. Тренери групишу одговоре према томе да ли се односе на физичку негу (нпр. квалитетна исхрана, брига о здрављу) подстицајну средину/стимулацију (нпр. играчке, игра, било која пријатна интеракција) или афективно везивање (нпр. топлина — љубав, сигурност).

Тренери подстичу учеснике да износе идеје. Подвлаче да су сви одговори корисни („олуја идеја“).

Инструкција за учеснике: *Молимо вас да на стикер записате један одговор или на сваки стикер по један ако их је више, на питање: Шта је деци потребно да би се нормално развијала (да би имала оптималан развој)*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Да би се деца оптимално развијала, потребна им је квалитетна брига, што подразумева не само квалитетну физичку негу него и стимулацију (стимулативно окружење) и афективну везаност.

Квалитетна физичка нега обухвата квалитетну исхрану, здравствену негу, удобно и безбедно окружење. Добра физичка нега је важна за развој детета, али није довољна. Деци је потребна подстицајна средина — физичка и социјална. Важно је да дете од првих дана свог живота има прилику да пипа ствари, гледа, мирише, проба укусе, покреће се... Важно је да дете има играчке, књиге, слуша музику, иде у позориште и биоскоп, дружи се, да путује и тако стиче позитивна искуства... Још важније је да особа/е која/е о њему брину буду у интеракцији са дететом: пева му, прича, чита, разговара, грли га, мази, игра се са дететом (подстиче и подржава игру), охрабрује радозналост, креативност, критичко мишљење, јача самопоштовање...

За оптималан развој детета је пресудно да од рођења у континуитету развија стабилан, емоционално близак однос са примарним неговатељем. У већини породица у општој популацији то је биолошка мајка — особа на коју је дете примарно упућено у задовољавању својих потреба. Позитивно искуство у односу мајка–дете или како то кажемо — сигурне емоционалне или афективне везе од кључног значаја су за даљи емоционални, социјални и интелектуални развој детета.

ИЗГРАДЊА СИГУРНЕ ЕМОЦИОНАЛНЕ ВЕЗАНОСТИ

Време: 50 минута

Сврха: Пружити основне информације о појму емоционалне везаности; омогућити да учесници уоче како се процес емоционалног везивања одвија; појаснити појмове **сигурна база** и **сигурно уточиште**; омогућити учесницима да примене научено, односно повежу теоријска знања са реакцијама/понашањима представљеним у студији случаја и да закључе како сигурна емоционална везаност утиче на развој и будући живот; појаснити шта значи сензитивност/респонзивност родитеља/одгајатеља.

Едукативни блок са ПП презентацијом: Изградња сигурне емоционалне везаности — теоријски оквир

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Беба има урођену потребу и капацитет да успостави контакт, емоционално се веже за особу која о њој брине. Функција таквог понашања је обезбеђивање заштите, тј. доживљаја сигурности.

Читав низ урођених сигнала служи да беба привуче пажњу, сигнала који доводе одраслог у близину бебе (плач, поглед...) и бебу у близину одраслог (привијање, сисање...).

Ту прву одраслу особу на коју је беба највише усмерена у задовољавању својих потреба, за коју се везује, називамо примарним неговатељем (примарна фигура емоционалног везивања). Уобичајено је то биолошка мајка, али може бити и били која друга особа у тој улози. Временом, беба успоставља везе и са другим особама из свог окружења.

Успостављање сигурне емоционалне везаности се најједноставније може описати кроз циклус сигурног везивања (слајд са презентације „циклус сигурног везивања”).

Кад год беба има неку потребу (глад, жеђ...) осећа узнемиреност (напетост). То стање нарушене унутрашње равнотеже она сигнализира на неки начин, најчешће плачем.

Одгајатељ реагује — узима бебу, умирује је, задовољава потребу (нпр. храни).

Овај циклус се понавља небројено пута у току само једног дана сваког дана. Тако се успоставља емоционална веза, специфичан однос између одгајатеља и бебе. Сликавита, као да беба временом научи: **Ако јавим да ми је нејпријатно, да сам узнемирена, моје пошребје ће бићи задовољено. Одмах ће доћи оно биће чији ме ѿлас, додир, мирис и пошлина чине мирном и задовољном. Моју имају поверење у њену доспуност, заинтересованост и вештине да ме заштити.** Овај доживљај поверења описује се као сигурност емоционалне везаности. Успоставља се оквирно у првих 18 месеци живота.

Родитељ који одговара на сигнале бебе, кога дете опажа као стално доступног и негујућег, постаје за дете база сигурности (слајд са презентације „круг сигурности”).

Показатељ за то да је родитељ база сигурности јесте дететова спремност да повремено, у почетку сасвим кратко, напушта сигурност базе и самостално истражује свет који га окружује јер, поред потребе за заштитом, за сигурношћу, дете има потребу да истражује свет (физички, психички, емоционални). Тако га упознаје и овладава новим вештинама и улогама — развија се. Потребе за сигурношћу (заштитом) и истраживањем се смењују.

Детету је поребно да родитељ подржи његово истраживање. То је симболично „горња шака”, сигурна база која „гура” дете у истраживање. Када је дете сигурно, забавља се откривајући свет. Родитељ пази на дете (надгледа, прати), ужива у њему док истражује, чека на сигнал детета и пружа помоћ толико да дете може само да нешто уради, ужива са дететом у заједничком истраживању.

Истраживање престаје у тренутку када се дете умори, процени да постоји нека опасност, уплаши се или се суочи са новином која га изненађује и изазива осећања непријатности. Код детета се онда поново активирају понашања везаности (тражења контакта) која тада имају за циљ да осигурају дететов повратак у близину фигуре везаности. Тада је детету потребан другачији одговор родитеља — родитељ као сигурно уточиште коме се враћа. То је симболично „доња шака”. Родитељ као сигурно уточиште штити дете од опасности, повреда, пружа утеху детету када је под стресом, ужива у детету док тражи утеху и заштиту, помаже детету да организује доживљаје.

Мало дете не може само да организује унутрашње доживљаје и управља својим осећањима. Кроз понављање процеса у коме неговатељ пружа помоћ детету да препозна, именује, прида значење и носи се са унутрашњим доживљајима, дете постаје способно за управљање својим осећањима и понашањем — емоционално се развија.

Можемо рећи да се од љубави — сигурних емоционалних веза, стиче позитивна слика о себи (самопоштовање), другима и поверење у свет око себе.

Тај унутрашњи модел о себи, другима и о свету око себе, стечен на основу искуства из интеракције са родитељима/неговатељима у прве две године живота (оквирно), дете носи у себи кроз живот. Кроз њега процењује све касније ситуације и односе у животу и кад престане да буде дете и постане одрасла особа. На том унутрашњем радном моделу почивају будуће понашање и односи са другим људима. Ко год да је та нова, значајна друга особа у његовом животу, дете већ има очекивања о томе како ће она реаговати у потенцијално опасним и угрожавајућим ситуацијама и аутоматски понавља свој образац емоционалног везивања. Дете са сигурним обрасцем емоционалног везивања тражиће утеху на директан и јасан начин јер му искуство говори да ће добити оно што му је потребно.

Сада је можда јасније зашто је рани развој толико важан и како одређује не само детињство него и будућност сваког од нас.

Вежба: Изградња сигурне емоционалне везаности и развој — студија случаја

Инструкција за тренере: Рад се одвија у малим групама. Свака група на „картици“ добија студију случаја — Прича о беби Светозару. Студија случаја је подељена на неколико целина. Иза сваке су питања за дискусију у малим групама. Када се рад у малим групама заврши, одговори се по целинама сумирају и допуњавају у великој групи.

Прича о беби Светозару

1. Мама Гордана је већ неколико месеци трудна. Заједно са партнером Драганом, редовно иде на контроле ради праћења трудноће. Почетни страхови постепено нестају. Планирају где може да стане креветак у њиховом малом стану, процењују ко им може помоћи одмах по рођењу бебе. Заједно брину, али се и смеју: „Само да не буде леп на тебе...“ Мама Гордана води рачуна о исхрани, пуно шета, „зрачи“, кажу њене пријатељице. Када је њој добро, и њеној беби је добро.

Коначно је дошао и дан порођаја. Светозар се родио, он и мама су добро. Први мамин загрљај је добио чим је изашао из њеног стомака када је додирнуо груди на које га је бабица положила. Сада је смештен одмах поред ње у породилишту. Она га нежно гледа, смеши му се, мази га и љуби. Он је гледа у очи. Медицинско особље јој помаже да га подоји. Она је све спретнија.

Тата Драган је узбуђен, збуњен и, мора се признати, мало уплашен. Све време је уз Гордану и бебу. Када се Светозар узврпољи, почне да кења или плаче, мама га гледа, „ослушкује“ и покушава да разуме шта му треба — да ли је гладан, мокар, жуља га плена, треба му друштво... Док га храни, пресвлачи, купа, држи, гледа га у очи, смеши се, мази по лицу и телу, грли, љуљушка, певуши му. Када се узнемири и плаче, најчешће је гладан и довољно је да га мама нахрани. Смири се када га подигну, осмехне се када му се обраћају. Сваким даном родитељи постају све већи експерти. Сад већ могу да процене температуру воде за купање и без термометра, тата зна тачан угао под којим треба да га држи да би подригнуо након јела, сече му нокте, знају све о увођењу чврсте хране у Светозаров јеловник. Уживају у својој беби и имају све више поверења у своје родитељске вештине. И Светозар стиче све више поверења у маму: она зна шта му треба и добро се брине о њему.

Питања за дискусију у групи

Шџа сџе уочили у њрвом делу њриче — шџа ради беба а шџа мама? Како долази до њиховој емоционалној везивања и формирања сиџурних емоционалних веза?

Одредиџе ко ће да њредсџавиџи ваше одџоворе у име џруџе.

2. Од првог дана, мама и тата разговарају са Светозаром као да је велики, као да их разуме: **саг ће мама да намаже џузу, џрво једна рука џо друџа, шџа си џо видео, свиџа џи се звечка, како се џи мени радујеш, сага си џуџ...** Читају му приче, певају дечје песмице, пуштају музику и играју се с њим: **ту зека пије воду, ту је моја паметна глава, нема ме — ку, ку — ту сам.** Сазревањем, Светозар развија способност да све активније тражи пажњу уместо да пасивно одговара на њу. Када производи гласове и брбљајући каже **џа-џа**, тата му приђе, радује се до неба: **бравоооо, зовеш џаџу!** Светозар учи да му родитељи прилазе када се оглашава и да може да утиче на друге.

Питања за дискусију у групи

Шџа сџе уочили у овом делу њриче — у каквој средини одрасџа Свеџозар, како родиџељи џодсџичу развој геџеџа?

Одредиџе ко ће да њредсџавиџиџи ваше одџоворе у име џруџе.

3. Приближава се први рођендан. Проба да устане и хода придржавајући се за оградицу кревета. Мама је ту, пази га, смеши се, охрабрује његове покушаје да истражи шта може, шта раде руке, како се поме-рају ноге. Не успева. Погледом тражи маму, плаче. Мама га теши. Држећи га за обе руке, мама и тата му помажу да начини прве корак. Светозар хода и широким осмехом показује колико је поносан. Храбро корача између маме и тате, зна да ће га прихватити уколико се занесе. Његово самопоуздање расте.

Пуно времена проводе напољу. Светозару често прилазе одрасли људи, обраћају му се, желе да га помазе. Он их знатижељно гледа, а онда се уплаши и негодује. Мама се не удаљава од њега, умирује га и нежним гласом му говори: „То је комшија Марко, не брини.“ После неколико сусрета, Светозар се радосно оглашава када угледа комшију. Учи да, као што верује мами и тати, може да верује и другим људима.

Сваки пут када истражујући свет хоће да пипне врућу рерну или уради нешто што је опасно, мама или тата кажу „не“. Светозару се не свиђа када му нешто бране и почиње да бесни. Они му приђу и, нежно али одлучно, понове „не“ и помере га са опасног места. Он осећа стид који провоцира учење. Када се на то „не“ заустави и сам уради како треба, родитељи показују да су задовољни. Критика не нарушава однос. Почиње да учи да се стидом може управљати и повезује га са понашањем. Учи да може да контролише своје понашање и да је способан да удовољи њему важним људима.

Време пролази. Када су у парку, Светозар се све чешће удаљава од маме и тате, посматра децу како се играју, додирује траву и цвеће, често се окреће да види где су ако му затребају. Они су увек у непосредној близини. Осећа се сигурно док истражује и постаје све самосталнији у откривању света око себе и учењу.

У кући се све чешће заигра сам. Седи на тепиху и покушава да, од пластичних коцки, сагради кулу. Тепих је дебео, мекан и коцке нису стабилне, падају. Након неколико покушаја, он се помера са тепиха, седа на паркет и успешно прави кулу. Мама и тата са осмехом кажу: „Бравоооо, Светозаре! Решио си проблем.“

Питања за дискусију у групи

Рекло би се да су Гордана и Драџан сиџурна база, џодржавају исџираживање и џружају уџеху када је џо џо-џребно — како џо видимо у џрећем делу џриче? Како џубав уџиче на развој овој геџеџа? Каква уверења Свеџозар има о себи, о друџим џудима и свеџу око себе, и како ће џо уџицаџи на њеџову будућносџ?

Одредиџе ко ће да њредсџавиџиџи ваше одџоворе у име џруџе.

Питање за крај

На основу целе љриче, шћа мислиће, како Гордана и Драјан знају шћа њиховом Свећозару љреба?

Инструкција за учеснике: Радићемо у малим љрујама. Свака љруја ће добити „карћицу“ са љричом о малом Свећозару. Прича оћисује љрве дане и месеце њејовој живојћа. Након одређених целина, имаће љићћања на која љреба да одговориће. Када завршиће, у великој љруји ћемо заједно дискућоваћи и до- љућаваћи одгооре. Не заборавиће да одредиће ко ће да љредсћави ваше одговоре у име љрује.

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допућавају тако да учесници добију кључне поруке:

1. Шћа сће уочили у љрвом делу љриче — шћа ради беба а шћа мама? Како долази до њиховој емоцио- налној везивања и формирања сиурних емоционалних веза? Примећили сће цео скућ уроћених сићнала којима беба љривлачи љажњу и комуницира да искаже своје љошћебе (врћољи се, кењка, љлаче, брбља, љледа у очи, хваћћа нешћо, смеши се), и одговоре родићеља којима задовољавају бебине љошћебе (мама ља љрмећује — љледа ља у очи, смеши се; мази љо лицу и шћелу, љрли, љуљушка; храни, љресвлачи, кућа, држи; љосћављају љранице на адекватан начин...). Када родићељи љрмећују, љрејознају сићнале и доследно реајују на њих, односно задовољавају љошћебе дејћешћа, Свећозар сћиче љоверење, осећа се сиурно. Ако знамо да је љрејознавање и одговор на сићнале дејћешћа оно шћо одрећује квалићей емоционалне веза- носћи, онда можемо да закључимо да је Свећозар деће са сиурним емоционалним везама.
2. Шћа сће уочили у друјом делу љриче — у каквој средини одрасћа Свећозар, како родићељи љодсћичу развој дејћешћа?
Светозар одраста у безбедној и стимулативној средини (физичке и емоционалне потребе су задо- вољене, пазе га, разговарају, читају, певају, пуштају музику, играју се — воле га) те је његов развој нормалан (типичан), одвија се без застоја.
3. Рекло би се да су Гордана и Драјан сиурна база, љодржавају исћраживање и љружају ућеху када је шћо љошћебно. Како шћо видимо у овом делу љриче? Како љубав ућиче на развој овој дејћешћа? Кава уверења Свећозар има о себи, друјим људима и свећу око себе и како ће шћо ућицаћи на њејову будућносћ?

Иако стално надзире дете, Светозар има „дозволу“ да слободно истражује и да се удаљава од мајке (сам се усправља уз оградицу, прилазе му комшије, креће се по парку). Када постоји опасност, када се узнеми- ри, мајка реагује — пружа утеху. Он своје потребе изражава директно и јасно јер из искуства зна да ће од родитеља добити то што му треба.

Његова потреба за сигурношћу је била адекватно задовољена и он се слободно упуштао у истраживање, учење о себи и свету који га окружује. Другим речима, развијао се. Од бебе која већи део времена спава а између тога сигнализира потребе и ужива у краћој па све дужој интеракцији са физичком и социјалном средином развија се до детета које хода, говори, детета које је научило да може да утиче на средину, ма- кар накратко да одложи своје потребе и решава проблеме.

Кроз родитеље, Светозар је научио да је он ОК — **ја сам љрихвасћљив друјима, вредан љажње, љубави и анијажовања друјих...** Други људи су ОК — **моју да им верујем, они ће изаћи у сусрећ мојим љошће- бама, у реду је бићи у блиским односима са друјима...**

Свећ је једно сиурно месћо у коме одрасли излазе у сусрећ мојим љошћебама, у коме моју да ући- чем на друје, добијам смернице за своје љонашање, моју да конћролишем своје љонашање и да удо- вољим мени важним људима.

Сигурна емоционална везаност је његов емоционални штит који га чува од штетних последица негативних искустава. Сигурна везаност за Светозара не значи да он не може доживети непријатност. Значи да има поверење да ће родитељ увек изнова бити доступан, да ће умети да препозна несигурност, узнемиреност, напетост, страх, односно стање потребе и да ће умети да му поврати сигурност.

На основу целе приче, шта мислите, како Гордана и Драган знају шта њиховом Светозару треба?

За разлику од бебе која има урођен механизам да привуче пажњу и веже се за мајку, односно за особу која је у улози мајке, не постоји никакав матерински инстинкт. Мама Гордана и тата Драган су планирали трудноћу, размишљали о беби, повезивали се са њом још пре него што се родила. Онда су прво морали да науче да прихвате бебу и своју нову улогу, да је упознају, послушају шта јој треба, труде се да „уђу у њене ципеле“, односно да ствари посматрају из позиције детета.

Када се Светозар узврпољи, почне да кењка или плаче, мама га гледа, „послушају“ и покушава да разуме шта му треба — да ли је гладан, мокар, жуља ли га пелена, треба ли му друштво. Када се узнемири и плаче, најчешће је гладан и довољно је да га мама нахрани. Смири се кад га подигну, осмехне се кад му се обраћају.

У основи квалитетног родитељства стоји једноставан образац: буди свестан детета, обраћај пажњу на сигнале детета, размишљај из позиције детета о томе која је потреба иза сигнала (реакције, понашања), протумачи потребу и реагуј. Дете које такође посматра одраслог и интерпретира његово понашање одреаговаће. Одрасли, опет посматра реакцију детета, и тако укруг. Практично, дете сарађује, помаже одраслом да препозна дететове потребе и одговори на њих (слајд са графичким приказом модела сензитивности и добре интеракције).

Проблем настаје када реакције/понашање детета збуњује одраслог, када није тако јасно које потребе, осећања стоје иза тог понашања, али о томе ћемо на следећој радионици.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 15 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Задатак:

- Наведите по пет речи које описују ваш однос са мајком и оцем у дејинству.
- Опишите по једно пријатно и непријатно искуство са родитељима из времена када сте били деце.
- Да ли је ваше дејинство имало утицаја на то каква сте сада особа (опишите/објасните)?
- Како знате кад је неко из ваше породице радосан, срећан?
- Како знате кад је неко из ваше породице тужан и љут?
- Да ли су нека осећања у вашој породици прихваћивија од других (опишите/објасните)?
- Да ли бисте желели да бринете о деци као што је Свештар (објасните зашто)?
- Након разговора са свим члановима породице, опишите децу о коме, у овом тренутку, мислите да можете да бринете (наведете карактеристике деце: узраст, порекло, здравствени статус, развојни статус, понашање деце и друге за вас значајне карактеристике).
- Која карактеристика деце би вас највише бринула?

Тренер одговара на питања и недоумице кандидата у вези са значењем питања/очекивања од њих.

ТРЕЋА РАДИОНИЦА

РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ДРУГИ ДЕО

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- разумеју процес формирања несигурних образаца афективне везаности;
- разумеју околности које утичу на родитељске компетенције;
- разумеју како сваки од типова образаца утиче на дететов развој/понашање;
- развију емпатију са децом са тешкоћама у емоционалном везивању;
- освесте изазове и стекну знања о улози хранитеља у превазилажењу тешкоћа;
- стекну знања о стратегијама за јачање емоционалне везаности између детета и хранитеља;
- стекну што реалнија очекивања у контексту подршке детету са понашањем карактеристичним за несигурне обрасце емоционалног везивања.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери
- пројектор, лаптоп, видео-бим
- картице са приказом случаја

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Повезивање са претходном радионицом
- Увођење у тему 3. радионице

Време: 15 минута

Сврха: Прављење везе између радионица: провера утиска о садржају претходне радионице, покренути размишљањима и питањима; увођење у тему несигурних образаца емоционалног везивања указивањем на значај теме са аспеката улоге хранитеља и доношења информисане одлуке о бављењу хранитељством; кратко представљање садржаја радионице

Повезивање са претходном радионицом

Питања за повезивање са претходном радионицом: *Шта сће зајамтили, о чему сће размишљали у вези са прошлом радионицом, шта је на вас оставило посебан утисак? Да ли сће имали тешкоће у самосталном раду у оквиру породице?*

Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајана и евентуално нејасна.

Инструкција за тренере: Тренери подстичу учеснике да износе идеје. Подвлаче да нема тачних и погрешних идеја, да су сви одговори корисни („олуја идеја“).

Питања за увођење у тему несигурни обрасци емоционалног везивања: *На прошлој радионици сће ујознали Светозара — деће са сигурним емоционалним везивања. Колико вас би желело да деће појуш Светозара дође у вашу породицу?*

Зашто је важно да се бавимо и несигурним обрасцима емоционалног везивања у оквиру обуке за хранитељство?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке након чега се представља садржај радионице.

Видимо да доста вас жели да брине о Светозару. Неки би желели да Светозар буде девојчица, неки би желели нешто старије дете, али дете са сигурним емоционалним везама а тиме и дете које ће уз даљу подршку неговатеља само наставити свој развој и остварити све своје развојне потенцијале.

Ваше жеље су разумљиве. Када би се Светозар нашао у ситуацији да му је потребан хранитељски смештај, што је могуће, губитак би свакако утицао и на њега, о чему ће бити речи у наредној радионици. У овом тренутку је важно да знамо да Светозар има поверење у друге људе, има капацитет да се веже на адекватан начин. Вероватно ће задржати примарну стратегију обезбеђивања подршке и љубави кроз контакт са другим људима и исказивање својих потреба на јасан, директан начин. Сигуран образац емоционалног везивања би олакшао његово везивање за вас.

Међитим, жеља да бринете о Светозару само је један од начина да задовољите своју потребу — да помогнете деци. Треба да знате да нису сва деца попут Светозара. Многа деца којој су потребне хранитељске породице имају несигурне обрасце емоционалног везивања због услова у којима су одрасла, често од самог рођења, и разлога за измештања.

Зато ћемо се на овој радионици бавити можда највећим изазовима хранитељског смештаја — како разумети и надокнадити последице одрастања у окружењу без (довољно) сигурности и емоционалне топлине шта год да су околности које су до тога довеле. Када се на таквим примерима „прекалите“, лакше ћете се снаћи ако изазови буду мањи.

Покушаћемо да одговоримо на питања шта су то несигурни обрасци афективне (емоционалне) везаности, који обрасци постоје, која понашања су карактеристична за ове обрасце, које су могуће стратегије у превазилажењу тешкоћа емоционалног везивања, шта је улога хранитеља у свему томе. Бавићемо се појмом реципрочне везаности. Промислићемо како хранитељи треба да поступају да би помогли деци о којој брину, односно како могу да се задовоље њихове потребе.

НЕСИГУРНИ ОБРАСЦИ ЕМОЦИОНАЛНЕ ВЕЗАНОСТИ

Процес формирања несигурних образаца емоционалног везивања

Време: 10 минута

Сврха: Појаснити како се формирају несигурни обрасци емоционалног везивања; појаснити шта је њихов смисао, односно функција, у животу детета, појаснити разлику између типова ових образаца, појам континуума емоционалне везаности и резилијентности

Едукативни блок са ПП презентацијом: Несигурни обрасци емоционалне везаности

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Већ смо научили да само рођење детета не чини родитеље, нити бар једног од њих, способним и спремним да задовољи потребе детета.

Када мајка не препознаје, није осетљива за потребе бебе (није сензитивна) и/или не одговара адекватно и доследно на њене потребе (није респонзивна), развија се несигуран образац емоционалног везивања. У основи несигурности емоционалне везаности јесте искуство детета да је родитељ физички или емоционално недоступан, да његове потребе неће бити задовољене. Беба/дете ствара искривљену слику о себи и свету око себе. Има уверења да је лоша особа која није вредна пажње и љубави других. Спољни свет се доживљава као несигурно, непријатељско место, а односи са другима као непредвидљиви, несигурни, непријатни, неизвесни.

Дете родитеља који је селективно сензитиван, односно недоследан, и родитеља који је доследно одбијајући принуђено је да развије одбрамбену стратегију да би за себе обезбедило минимум пажње и наклоности мајке, да би преживело. То је оно по чему разликујемо типове (облике) несигурне емоционалне везаности: амбивалентан, избегавајући и дезорганизован.

У случају детета са несигурним — амбивалентним обрасцем та стратегија значи: појачати своје понашање, изборити се за пажњу и заштиту.

У случају детета са несигурним — избегавајућим обрасцем та стратегија значи: смањење својих очекивања, смањено испољавање својих потреба и осећања, дистанцирани контакт са родитељем. На тај начин дете смањује могућност да буде одбачено, штити се од нових разочарања и „уверава своју мајку да је неће оптерећивати, те да му може дозволити да постоји“.

Док се деца са амбивалентним обрасцем „лепе“ а деца са избегавајућим обрасцем „затварају“, деца са несигурним — дезорганизованим обрасцем нису пронашла организовану одбрамбену стратегију која би им помогла у ношењу са стресом. За њих је сигурна база застрашујућа, а свет опасно место. Плаше се односа са другима и не умеју да развију модел за успостављање односа са родитељем/неговатељем. Њихова понашања су непредвидљива, конфузна, контрадикторна, погрешно усмерена, стереотипна.

Подела на типове емоционалне везаности је у функцији лакшег учења и разумевања. Исправније је говорити о континууму емоционалне везаности који се простире од мање сигурне ка сигурној везаности. (слајд „континуум емоционалне везаности“).

Већ смо научили да беба има урођену потребу за везивањем. Зависна је од родитеља/неговатеља. Зато ће и деца која су занемарена/злостављана бити емотивно везана за особу која о њој брине. Питање је квалитета емотивне везаности.

О околностима које ометају родитеље да квалитетно брину о својој деци говорили смо у првој радионици. Можемо додати да неки родитељи, док су били деца, нису били вољени и нису научили да воле. Исте или сличне околности не утичу на исти начин на све људе. Људи се, као и деца, разликују по својој резилијентности (отпорности, живавости). Неки се лакше носе са животним патњама, превазилазе проблеме без драматичних последица. Други их теже подносе, не могу да се прилагоде на конструктиван начин.

Типови образаца несигурне емоционалне везаности

Време: 90 минута

Сврха: Омогућити учесницима да, радећи на студијама случаја, примене и допуне научено о околностима које ометају респонзивност биолошких родитеља; типовима емоционалне везаности; формирању дететових уверења о себи и другима; тумачењу/реакцијама околине на дететово понашање; потребама деце и начинима на које хранитељи могу да помогну детету са несигурним обрасцима емоционалног везивања

Несигурна — амбивалентна емоционална везаност

Вежба: Девојчица Леа, формирање амбивалентне емоционалне везаности и утицај на развој — студија случаја

Инструкција за тренере: Рад на студији случаја се одвија у три етапе кроз дискусију са учесницима. Након читања студије случаја, постављају се питања за први круг дискусије, бележе се одговори на флипчарту, сумирају се и допуњавају. Након тога, следе питања за други и трећи круг дискусије. После сваког круга питања, бележе се одговори учесника, сумирају се и допуњавају. Користи се слајд са презентације „Круг амбивалентне емоционалне везаности“.

Инструкција за учеснике: Прочићаћемо причу о девојчици Леи. Молимо вас да пажљиво слушајте јер ћемо након читања дискутовајти. Док слушајте причу, ујоредите Леино искуство и Свејозарово искуство, ситуацију њене и Свејозарове мајке. Покушајте да препознајте ком типичу афективне везаности припада Леа, какву слику Леа има о себи, о другим људима и о свешу око себе.

Прича о Леи

Леа живи са мамом Јеленом. Јеленин тата је преминуо када је била веома мала. Од тада је све кренуло низбрдо. Мама је остала заглављена у својој тужи. Леин отац је преминуо убрзо након њеног рођења. Јелена је под социјалним притиском. Њени приходи су недовољни за породичне потребе.

Као и све бебе, Леа је плачем дозивала маму. Преокупирана својим проблемима, мама је у неким ситуацијама одговарала на сигнале које је Леа слала а у другим не. Посебно јој је тешко падао Леин плач ноћу. Није имала снаге да устаје и покушавала је да је умири: „Леа, јела си малојре, спавај!“ Након такве ноћи, мама Јелена је често наредни дан пошмивана, нежно се обраћа Леи и обећава да ће бити боље. Леа је онда задовољна, ужива у мамином љасу. Али мама се одједанпут ојача намеришћи преплаћена осећајем да не може више, да је сама, бесна на својој мужу, на своје пријатеље, на себе. На исти Леин захтев некада је одговарала утехом, некада бесом, некада инорисањем. Углавном је била недоступна када је била потребна Леи, а чак и превисе укључена када она што не жели. Временом, Леа је плакала све чешће и јаче. У ретким тренуцима када су у парку, сада четворгодишња Леа најчешће седи у мамином крилу. Када би успала и мало се примакла другој деци у жељи да испрази шта се се тамо дешава, мама би одмах кренула да је „шмита“: „Пази, рука! Пази, удариће те лопта!“ Леа се брзо враћа мами. Ако се мама упусти у разговор са другом мамом, Леа је вуче за руку, инсистира да њега у њу. Кења, плаче све јасније, почиње да вришти и баца се на земљу. Када јој мајка приђе, настави да плаче и јура је. Тражи контакт, а када га добије, не може да се смири и ојача. Мајка се досиђи и јако узнемири: „Оштраћеш ме у роб. Ма савиђу те у дом! Не моју више овако! Не даш ми да мрднем“.

Сви се окрећу ка њима и мисле: „Како је размажено ово дете.“

Питања за учеснике — први круг дискусије:

Шта сће зајзрили? Како Свеџозарова мајка реајује на њошребе дејеша, а како Леина? Шта омеша Леину маму да доследно одговори на њене сијнале?

Шта ради Леа, како се њонаша, коју несвесну сџрашјеију — образац емоционалној везивања је изјрадила да би осјала у односу са мајком, односно да би њене њошребе биле задовољене?

Како бисје се осећали у Леиној близини?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Приметили сте важне ствари.

Светозарова мајка је имала подршку партнера и капацитет да доследно одговара на његове потребе. Он је формирао слику о себи као о бићу вредном љубави и пажње и слику о мајци као о особи на коју се може ослонити. Када дете једном научи да је мајка доступна и да ће одговорити на његове потребе, оно ће бити у стању да их одложи на неко време када се нађе у таквој ситуацији.

Леина мама је преокупирана својим проблемима, нема снаге да се са њима носи. Селективно реајује на Леине сигнале када јој је потребна нега и заштита, недоследно, са одлагањем или несагласно са њеном потребом.

Леа страхује да ће изгубити мајку и чини све да би обезбедила њену доступност. Њена несвесна стратегија значи: интензивирати своје понашање. За децу попут Лее можемо рећи да имају несигуран образац емоционалне везаности амбивалентног типа (амбивалентна емоционална везаност).

У овом случају, Леа је принуђена на сталну борбу како би мајка обратила пажњу на њу и задовољила њене основне потребе. Стално покушава да привуче пажњу мајке и одржи однос са њом. То је стратегија појачаног везивања за мајку, стратегија коју најједноставније можемо описати као појачану контролу кроз појачану беспомоћност. Појачано надгледа и контролише мајку из страха да је не изгуби.

Пошто није научила да је мајка доступна и да ће одговорити на њене потребе, Леа неће бити у стању да их одложи на неко време. Штавише, како би ишта добила, временом тежи да их појачава. Уколико јој се захтеви одмах не испуне, може имати нападе беса, и када такво понашање није примерено узрасту. Некада сама провоцира кажњавање јер и агресивна реакција мајке представља вид комуникације, што дете лакше подноси од игнорисања које доживљава као негацију постојања.

Питања за учеснике — други круг дискусије:

Како бисје ојисали Леу, шта Леа мисли о себи, о друјима и свеју око себе?

Како ће њо ујицаји на њен развој?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Леино искуство је да не зна када ће и да ли ће њене потребе бити задовољене. Нема поверења да ће мама увек добро бринути о њој. У једном тренутку је прихваћена, у другом одбачена. Свет око ње је једно непоуздано место. Леино искуство доводи до тога да има негативну слику о себи. С обзиром на то да сву енергију користи за препознавање туђих потреба да би повећала шансу за задовољење својих, уз негативну слику о себи ствара позитивну слику о другима.

Стално се пита да ли је вољена и тражи потврду. Неутешна је и када јој се пажња пружи.

Несигурна је и бојажљива.

Претерано се везује и ослања на друге људе. Претерано је зависна, али одбија помоћ.

Тешко подноси одвајања.

Манипулише да би опстала — с једне стране је жељна да удовољи а с друге претерано захтева да би постигла то што жели.

Преокупирана је својим осећањима.

Пропушта да мисли и учи како њена осећања, мисли и понашања утичу на друге људе и њихова осећања.

Из страха избегава истраживања, а тиме и откривање и усавршавање, својих способности, што омета развој.

Питања за учеснике — трећи круг дискусије:

Леа изражи сјалну бригу. Својим понашањем поручује: „Не иги!“, „Буди увек са мном!“

Шта су њене скривене појаве и како одгајатељи могу да их задовоље? Шта бисте им препоручили?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке:

Леина скривена потреба је подршка да буде одвојена и да се осећа сигурно да ће одгајатељ бити ту када је потребно; подршка да буде способна да верује свом знању о свету а не да се ослања само на емоције; подршка да научи да може да верује да ће одгајатељи урадити оно што кажу.

Шта може да помогне детету — препоруке за хранитеље:

Дневна рутина треба да буде јасно структурирана и предвидљива, а припрема за сваку промену благовремена и детаљна — увек исте активности у одређено време, без изненађења (нпр. истакнут распоред активности); објашњавање непосредне будућности.

Свако одвајање (нпр. одлазак у вртић, школу) треба да прати уверавање да ће поново бити са хранитељима након одвајања, нешто што ће подсећати на одгајатеље док је одвојено, договор шта ће радити кад се врати кући.

Кратки периоди одвајања који се постепено повећавају. Када је дете несигурно, доследно бити ту за њега.

Када је дете узнемирено, помоћи му да регулише своја осећања.

Помоћи му да разуме узроке и последице тако да његовим понашањем не управљају само емоције, нпр. „Леа, када сам разговарала телефоном, ти си извукла прљав веш из корпе и развукла га по предсобљу. Верујем да си била љута јер ме дуго није било. Ја сам тада морала сав веш да скупљам и нисмо могле да идемо у шетњу.

Подстицати дете у малим корацима на самосталност, нпр. када жели да га неговатељ облачи, раде то заједно — „ја једну чарапу, а ти другу“.

Увести „специјално време са мамом“, нпр. свако вече 15 минута може да буде беба или календарски млађе дете — да се мази у наручју, пије из флашице или да се мази док му се чита књига.

Несигурна — избегавајућа емоционална везаност

Вежба: Девојчица Мила, формирање избегавајуће емоционалне везаности и утицај на развој — студија случаја

Инструкција за тренере: Рад на студији случаја се одвија на исти начин, с тим што се користи графички приказ обрасца избегавајуће емоционалне везаности (слајд са презентације „Круг избегавајуће емоционалне везаности“).

Инструкција за учеснике: Прочитаћемо вам причу о девојчици Мили. Док слушаће причу, ујоредите њено искуство и искуство Свећозара, ситуацију њене и Свећозарове мајке. Покушајте да прекознајте ком типичу афективне везаности припада Мила, какву слику Мила има о себи, о другим људима и свешу око себе.

Прича о Мили

Милина мајка је још тинејџерка. Родила је Милу пре него што је била спремна и способна да буде мајка. Напустила је родитеље и са бебом отишла да живи код прабабе. Није могла да поднесе кришке својих родитеља. За разлику од њих, сматрала је да је компетентна да брине о беби. И бринула је, али онако како је она мислила да треба. Себе је доживљавала као идеалног родитеља. Стичкино је примењивала све што види у књигама о кућању, храњењу, усављивању беба. Била је веома узнемирена ако то не даје очекиване резултате. Није могла да поднесе када Мила испољава неадекватне емоције — узнемиреност и бес, јер је за њу то значило потврду онога што је околина говорила: да није дорасла да буде мајка. На Милин плач, најчешће је реаговала тако што је инсистирала или кришатикује. Тако дистанцирана и рационална, ретко кад је узимала Милу у руке — „да је не размази“. Када је Мила плакала зашто што јој је хладно, а било је време за оброк, она ју је хранила, макар и на силу.

Мила је врло брзо научила да њена очекивања не могу бити испуњена. Уместо да захтева од мајке да умири њену најбољост, почела је да избегава да је показује. Подигла је оклоп око себе. Глумљење незаинтересованости је давало резултат. Ослајала је у каквом-таквом односу са мајком. Унутра је била бура, а напољу ништа. Да би заштитила мајку, крила је своја осећања и трудила се да буде непримерна, да се ослања само на себе. Њен страх од одбацивања је био толико велик да је почела да се понаша као „добро дете“, односно у складу са очекивањима мајке. Уместо за људе, везивала се за играчке. Када је дошло време да користи ношу, инсистирала је на независности, „јуси, сама ћу“. Најбољост и бес због одбацивања није показивала према мајци, али их је испољавала кроз агресију према вршњацима и одраслима. Шефовала је у парку у друштво вршњака и показивала лажно самопоуздање. Давно је научила да се мама љути ако тражи њену помоћ. Једном ју је ложила тако ударила у нос да јој је пошла крв. Схетила је зубе. У глави су јој, као и увек, биле мамине речи: „Не буди беба! Избори се сама.“ Није пустила ни сузу.

Сви су се окренули ка њој и помислили: „Како је храбро и самостално ово дете. Лако је бринути о њему.“

Питања за учеснике — први круг дискусије:

Шта сће зајазили? Како Милина мајка реајује на њошребе? Шта омеџа Милину маму да доследно одговори на њене сиџнале?

Шта ради Мила, како се њонаша, коју је несвесну сџтраџеију — образац емоционалној везивања, изјирадила да би осџала у односу са мајком, односно да би њене њошребе биле задовољене?

Како бисће се осећали у Милиној близини?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Приметили сте важне ствари.

Милина мама је прерано постала родитељ. Нема капацитет да изађе у сусрет дететовим емоционалним потребама. Доследно је несензитивна на бебине потребе, одбијајуће реајује на Милине сигнале када јој је потребна нега и заштита.

Док Леа интензивира своје понашање, Милина несвесна стратегија значи „маскирај сигнале“. принуђена је да одустане од призивања мајке, повучена је и пуна неповерења. За децу попут Миле можемо рећи да имају несигуран образац афективне везаности избегавајућег типа.

Како би се заштитила од даљих негативних искустава и патњи, Мила подиже зид између себе и остатка света. Постаје дистанцирана, нема поверења ни у кога сем у себе. Тај зид је штити од одбацивања које се дешава када покуша да тражи контакт и од страха да би фигура афективне везаности (мајка) од које зависи њен опстанак могла отићи. Оставља утисак (лажан) да је способна, да је лако бринути о њој.

Питања за учеснике — други круг дискусије:

Како бисће ојисали Милу, шџа Мила мисли о себи, о друјима и свејџу око себе?

Како ће њо уџицаџи на њен развој?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Милино искуство је да да њене потребе неће бити задовољене, да није вредна пажње и љубави. Свет види као место које није сигурно и које нас не прихвата.

Мила одбрамбено гради улепшану слику о себи, а о другима мисли као о особама које нису вредне пажње.

Рано искуство је научило Милу да показивање емоција може да повреди друге људе, па је научила да их инхибира (задржава, спречава) и потискује. Не верује својим осећањима, не разуме их.

Опрезна је у вези са расположењем и понашањем других.

Од даљих разочаравања штити се одбрамбеном равнодушношћу.

Мила је постала затворено, дистанцирано дете ослоњено углавном на себе. Њено понашање је упорно одбијајуће.

Избегава блискост кроз контролишуће понашање. Тешко испољава потребе.

Може бити агресивна.

Мила има доживљај да сигурна база не постоји, осећа се нелагодно да тражи утеху. Зато нема услова за истраживење а тиме и откривање и усавршавање својих способности што омета развој.

Питања за учеснике — трећи круг дискусије:

Мила итражи да се ослони на саму себе. Својим понашањем поручује: „Ниси ми пошребан.“ „Моју шо сама.“ Шта су њене скривене пошребе и како одјајашељи моју да их задовоље? Шта бисте им прејоручили?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Њена скривена потреба је помоћ да осети утеху и сигурност са одгајатељем. Подршка да прихвати бригу и негу неговатеља.

Помоћ у регулацији скривених (инхибираних) емоција.

Подршка да научи да верује емоцијама и да зна да ће оне, посебно негативне (страх, туга), бити прихваћене од стране других.

Шта може да помогне детету — препоруке за хранитеље:

Детету треба дати простора и неко време да буде само са собом, да се тако релаксира. Пажљиво се постављају захтеви да проводи време заједно са неговатељем и да им допусти да му помогну.

Причати детету о осећањима, описивати своја осећања и погађати шта би дете могло да осећа.

Рефлектовати као огледало дететова осећања, мисли и понашања.

Истражити како да се пружи брига и оствари физички контакт путем заједничке активности и игре, нпр. путем узајамног чешљања, или нпр. бројања младежа. То може да буде и садржај „специјалног времена са мамом“ када се разговара о осећањима.

Несигурна — дезорганизована емоционална везаност

Вежба: Дечак Ненад, формирање дезорганизоване емоционалне везаности и утицај на развој — студија случаја

Инструкција за тренере: Рад на студији случаја се одвија на исти начин с тим што се тумачи графички приказ обрасца дезорганизоване емоционалне везаности (слајд са презентације „Круг дезорганизоване емоционалне везаности“).

Инструкција за учеснике: Док слушајте причу о дечаку Ненаду, упоредијте његово искуство и искуство Свејозара, ситуацију његове и Свејозарове мајке. Покушајте да прејознајте ком иију емоционалне везаности иријада Ненад, какву слику Ненад има о себи, о другим људима и свеју око себе?

Прича о Ненаду

Ненад је одраслао са мамом и шашом. Њеова мама је у децињству била злостављана. Тада се лечи од алкохолизма оштакано се враћао са издржавања казне зашвора. Из куће се често чују бука, свађе. Често је био ладан и без ирилике да мирно сава. Када би мама крвава пала на под, шаша би побегла од полице, а он би остајао сам док се мама не иригине. Ако је шаша савао, на ирви Ненадов илач мајка би ја узимала да ја умири, а онда би почела да ја грмуса, само да не иробуди шашу. Као и све бебе, имао је иошребу за блиским односом, али ја се и илашио.

Мајка је сама често била уиашена, а ионекад, за Ненада, и засиращујућа. „Склони ми се с очују! Да није шебе, ја бих давно ово окончао.“ Плашио се оноја ко би шребало да буде сиурно ушочишће. Никад није знао да ли ће му мама иружићи макар мало сиурносћи или ће ја уиризићи.

Временом је све чешће био ируб ирема друиарима, унишћавао је иирачке, лајао родишће. У школи је уиавном био ших, али је иовремено иосићајао врло аиресиван. Њеова љушња би ексидогирала у иренушку и нико није знао одакле она долази. У иарку је најчешће сам, избејава однос са друиарима јер би шачко био рањив. Ако се иира, жели да сви ираће њеова иравила; ошима иирачку коју жели. Кад је иовредио руку на љуљашци, њеова мама се иосваћала са друиима јер ја нису зашшииили, а зашм је викала на њеја да је несособан и ираиав. Ненад је сићајао између свих њих, викао и илакао. Ненад није сиуран да ли да осиане близу родишће или да бежи шчо даље; није сиуран да ли ће му мама данас иружићи зашшиишу и ушеху. Када ја родишће бучно и наредбодавно зову из свој дворишћа да одмах дође кући, ирекида да се иира, али не иредузима нишћа, не креће кући. Људи ја збуњено иледају и мисле: „Шша је са овим деиешом?“

Питања за учеснике — први круг дискусије:

Шша сће заиазили? Како Ненадова мајка реаује на иошребе деиеша? Шша омеша Ненадову маму да одговори на њеове сианале?

Шша ради Ненад, како се ионаша, коју је несвесну сиращеију — образац емоционалној везивања, изиридио да би осићао у односу са мајком, односно да би њеове иошребе биле задовољене?

Како бисће се осећали у Ненадовој близини?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке:

Приметили сте важне ствари.

Отац има проблем зависности од алкохола, што га чини нефункционалним. Ненадова мама је жртва злостављања у детињству, насиља у браку. Могуће је да дететов плач код ње провоцира неразрешене трауме из прошлости. Интензитет тих осећања може изазвати непријатељство према детету или довести до напуштања детета. Родитељи нису у стању да се носе са животним проблемима. То им не даје за право да занемарују и злостављају Ненада, али помаже да се схвати њихово понашање и околности у којима Ненад одраста. Осуђивање неће помоћи.

Ненадови родитељи су били према њему груби, одбацујући, емотивно недоступни, незаинтересовани. Уместо да омогући умирење, Ненадова мама постаје извор његове напетости. Она се у једном тренутку може понашати брижно и заштитнички, а у следећем као прогонитељ.

У таквим околностима, Ненад није могао да развије смислену стратегију ношења са стресом и превазилажења проблема као што су то урадиле Леа и Мила. Нема уходан образац понашања. Он је збуњен и уплашен те се и понаша недоследно и контрадикторно. Тешко се носи са стресним и непознатим ситуацијама, и има потешкоће у социоемоционалном развоју. За децу попут Ненада можемо рећи да имају дезорганизован образац емоционалне везаности.

Непредвидљива и понекад животну угрожавајућа реакција родитеља даје Ненаду информацију да је свет опасно и угрожавајуће место и да, уколико се он сам не побрине за себе, нико то неће учинити. Препуштање контроле у његовом доживљају је животну угрожавајуће. Контрола других људи и процењивање њихових намера од виталног је значаја за преживљавање. Стално је на опрезу. Начин да задржи контролу јесте недоследно понашање супротно свакој логици. Његова понашања иду од повлачења, прихватања и надгледања, преко плача и идентификације са агресором.

Питања за учеснике — други круг дискусије:

Како бисте описали Ненада, шта Ненад мисли о себи, о другима и свешу око себе? Како ће то утицати на његов развој?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке:

Ненад има негативну слику о себи и лошу слику о другима.

Његово уверење је: „Ја сам лош, не заслужујем бригу и пажњу. Људи мисле да нисам вредан, у њих не могу да имам поверења. Одраслих се треба чувати. Блиске релације повређују. Ако директно тражим, нећу добити оно што ми треба.”

Велики део времена осећа страх и стид.

За тили час постаје преплављен емоцијама и одиграва их кроз своје понашање.

Сва контролишућа понашања која испољава у релацијама са одгајатељима (агресивност, деструктивност, лагање) представљају нефункционалне, „очајничке”, стратегије за превладавање осећања стида и страха.

Неповерљив је према одраслима. Често виче и љут је.

Агресиван је према деци.

Не поштује правила, као да их и не разуме. Не показује емпатију.

Његова понашања су непредвидљива и тешко разумљива.

Ненад је одустао и од тражења бриге и од тражења утехе. Нема услова за истраживење, а тиме и откривање и усавршавање, својих способности, што омета развој.

Питања за учеснике — трећи круг дискусије:

*Ненад тражи да контролише. Својим понашањем поручује: **Радићеш онако како ја хоћу, То ће бити урађено на мој начин, Ја ћу све контролисати.***

Шта су његове скривене пошребе и како одгајатељи могу да их задовоље? Шта бисте им препоручили?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке:

Његова скривена пошреба је помоћ и подршка других да би се осећао сигурно. Помоћ да буде у окружењу без стреса јер није у стању да регулише стрес, што води ка интензивирању контролишуће понашања, помоћ да развије регулацију емоција, помоћ да разуме социјалне унутрашње доживљаје као и доживљаје других.

Шта може да помогне детету — препоруке за хранитеље:

Обезбеђивање неге и структуре која одговара детету млађег узраста.

Обезбеђивање искуства неге укључује и игру што даје поруку детету да се у њему може уживати.

Бирање активности које одговарају млађем детету, висока рутина, музика, додир, љуљане, контакт очима.

У случају потребе, обезбеђивање терапијске подршке.

ПРОМЕНА НЕСИГУРНИХ КА СИГУРНИМ ОБРАСЦИМА ЕМОЦИОНАЛНЕ ВЕЗАНОСТИ

Осећања и понашања деце са несигурним обрасцима у фази међусобног прилагођавања

Време: 10 минута

Сврха: Омогућити учесницима да преиспитају своја уверења и сагледају ситуацију из перспективе детета, његова осећања и понашања, у најосетљивијем периоду, периоду након смештаја

Дискусија: Почетак смештаја — осећања и понашања деце

Питања за учеснике: Замислиће да су Леа, Мила или Ненад измештени из родитељске породице и смештени у вашу. Шта мислите, да ли ће имати поверење у вас, да ли ће бити срећни и захвални када се нађу на удобном, сигурном и брижном месту? Како ће се понашати? Зашто?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Осећања деце су помешана. Срећа и олакшање нису једина, а најчешће ни доминантна. Њихов дошатак животи се срушио, изгубили су контролу. Несигурно је оно што им је познато ма како било стварно.

Они су већ научили да не верују одраслима и немају разлога да им преузму контролу над својим животом. За њих ће хранитељи неко време бити само неки нови одрасли који су ушли у улогу родитеља или преходних одгајатеља. Неће одмах моћи да верују да ће хранитељи бринути за њих, да ће бити сигурни. Насавиће да понављају научене обрасце којима покушавају да контролишу друге, избегавају блискост и ипак штиће себе да не буду повређени, иако је јасно да су се околности промениле.

Деца покушавају да контролишу одрасле на различите начине. Нека то чине путем непријатељској, кажњавајуће, физички и вербално агресивној понашања. Нека то чине путем прејерано учивог и помажуће понашања. И једна и друга ће бити врло оштра. Пратиће сваки израз лица, расположење хранитеља, и шумачиће га на свој начин како би, поучени искуством, на време препознали опасност.

Концепт реципрочног везивања**Време:** 10 минута

Сврха: Појаснити концепт реципрочног везивања; пружити увид у изазове хранитељства и охрабрење у контексту теме

Дискусија: Реципрочно везивање

Питања за учеснике: На обуци за хранитељство или приликом смештаја неки хранитељи се питају да ли ће их деца прихватити, да ли ће се везати за њих (завољети их). Ако и ви имате шу бригу, што је очекивано, разумљиво. Да ли је питање: **Како ћу ја прихватити деце, да ли ћу се ја везати за деце?** — ојравдано?

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Као што се деце везује за хранитеље, тако се и они везују за деце. Везивање је процес, и то узајаман, међусобно условљен (реципрочан). Захтева време, стрпљење, а можемо догађати, знање и промишљање.

Сигурно везана деца су срећна, остворено показују своје потребе, реагују на очекиван начин на интервенције и, како се чини, мање су захтевна за неговане. Веће су шансе да неговатељ буде сензитиван, односно да буде способан да препозна, разуме и адекватно одговори на потребе деце о коме је преузео бригу.

Ако хранитељ неспонтане обрасце емоционалног везивања препозна као: „тешка понашања захтевног деце“, „бездобразук“, „реакције деце које их не прихвата, не воли“, другим речима, ако не разуме понашање деце у контексту преходних искушава, то може да буде препрека у везивању хранитеља за деце.

Као што смо научили, на начин на који се деце понаша према хранитељима, снажно утиче начин на који је научило да се понаша према биолошким родитељима да би остварило. У том смислу, понашање деце не треба доживети лично. Деци треба помоћи да разуме да његово понашање утиче на хранитеље и друге људе, да има одређено значење и треба му даши прилику да учи нова понашања којима ће задовољити своје потребе на безбедан начин.

Изазов је бринути о деци са којим немаме заједничку прошлост, које се „роди“ у новој породици са неколико месеци, неколико година или је већ адолесцент. Још већи изазов је бринути о деци које вероватно није искупило један од првих развојних задатака — формирање сигурних емоционалних веза. То је деце које вас, како смо данас научили, држи на дистанци — има оклоп као корњача; или постоји жежа дружа бодље када му приђете; деце које стално проверава да ли сте шу и да ли ја волим; деце које вас „избезумљује“ јер све ради спонтанно од онога што очекујете или му кажете — деце са неспонтанним обрасцима емоционалног везивања.

Срећом, у томе нисте сами. Обука и подршка стручних радника током хранитељства треба да вам помогне да адекватно задовољавате развојне потребе деце, а пре свега да остварите сигурну базу за деце и тако утицате на његов емоционални развој и његово понашање.

Улога хранитеља у формирању сигурних емотивних веза

Време: 30 минута

Сврха: Представити учесницима процес промене од сигурних ка несигурним обрасцима емоционалне везаности и како се промена постиже у контексту универзалних потреба детета. Пружити основне информације о томе.

Едукативни блок са ПП презентацијом: Хранитељска породица као сигурна база

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да промишљају о садржају, одговарају, наводе примере. Обавезан слајд презентације је графички приказ Модела сигурне базе.

У првом делу радионице већ смо промишљали о томе шта је потребно Ненаду, Мили и Леи, односно шта хранитељи могу да ураде да им помогну.

На овом месту можемо закључити да је, без обзира на тип обрасца несигурне емоционалне везаности, и деци која изгледају и понашају се неконтролисано и имају тешкоће да изразе шта им је потребно (дезорганизован образац) и деци која показују самодовољност (избегавајући) и деци која се понашају „лепљиво“ и стално нешто траже (амбивалентни), потребно исто: блиска, сигуна емотивна веза са новим одгајатељима — сигурна база.

Да би хранитељи постали сигурна база за дете, они у свом приступу детету у свакодневним животним ситуацијама треба да имају на уму вредности на којима се базира изградња сигурних веза: доступност и поверење; подржавање припадности породици; јачање дететовог самопоштовања; помоћ детету да разуме своја осећања; помоћ детету да се осети успешним.

Дететов доживљај сигурности и поверења зависи од тога да ли одрасли доследно задовољавају његове потребе: да припада, да има утицај или моћ, да има слободу и да се забавља или игра. То су потребе заједничке свој деци на свету, а посебно важне у оквиру наше данашње теме.

Изградња сигурних веза, доживљај припадности породици започиње повезивањем између детета и хранитеља и упознавањем детета са обичајима, навикама, очекивањима од сваког члана породице. Најбољи начини за повезивање са дететом су контакт очи у очи и додир. То су најважнији канали комуникације и за сасвим малу децу и за старију. Поглед и додир, док чешљате дете, мазите га, грлите... шаље поруку детету: **Примећујем те, важан си ми, сјало ми је до тебе, ти сам за тебе, бринем.**

Када је дете у свом искуству имало физичко и сексуално злостављање, треба бити обазрив са додиром, односно треба проверити како дете разуме и да ли је у реду да га ухватите за руку, пољубите и сл. Такву децу постепено подстичемо да додирују нас (нпр. мазање кремом, руковање...) како би они задржали контролу, а додир добио другачије значење.

За дете које је изгубило контролу над својим животом, које је научило да негативна стања превладава понављањем образаца којима покушава да контролише друге, од изузетног значаја је да буду задовољене његове потребе за утицајем (моћ) и слободом избора.

Потреба за утицајем се задовољава слушањем шта дете мисли и осећа. Детету вербално показујемо да га слушамо тако што, нпр. одговарамо на његова питања, укратко понављамо оно о чему дете прича и питамо да ли смо добро разумели. Још важније је „невербално слушање“. Када се окренемо ка детету док нам говори, спустимо на његову висину, изразом лица покажемо заинтересованост и своја осећања у вези са оним што прича, ми детету шаљемо поруку: „Битно је то што кажеш и радиш, то утиче на мене.“

На исти начин, када слушамо шта нам дете поручује оним што говори и ради и кажемо му шта мислимо да оно осећа, дајемо му до знања да има моћ, да утиче на нас, да то што ради за нас има неко значење — „Чини ми се да си љут; да ти недостаје мама; изгледа као да те то брине; као да си се јако обрадовао...“

Потреба за слободом се задовољава кроз учешће детета у доношењу одлука у породици и давање права на избор у свакодневним ситуацијама — „да ли хоћеш ово или оно?“ — па све до отворених избора — „шта желиш?“.

Колико је важна дететова потреба за слободом толико је важна и њихова потреба за надзором и границама. У овом контексту границе су „црвене линије“ изнад којих нема преговора, као што су опасна понашања. Структура (јасан дневни распоред), рутине и границе јесу оно што окружење чини познатим, предвидљивим и зато сигурним.

Потреба за забавом се задовољава кроз све активности које могу да опусте, увеселе, насмеју, изазову пријатност, а пре свега, игра детета и игра са дететом. Игра је добар начин да се одрасли повежу са дететом и упознају дете — његова осећања, преокупације, размишљања.

Да поновимо: разумевање процеса афективног везивања и узрока дететових тешких понашања, доследно задовољавање дететових потреба, као и овладавање вештинама дисциплиновања, о чему ће бити речи у једној од наредних радионица, временом јача сигурност детета. Дете се помера од несигурних ка све сигурнијим емотивним везама. То је можда најважнија улога хранитеља. Хранитељство нуди искуство другачије повезаности са одраслима.

Кроз хранитеље, као што је некада кроз биолошке родитеље, дете на смештају стиче нову слику о себи, односима са дугим људима и свету око себе. Почине да процењује животне ситуације са промењеним унутрашњим моделом. Тај модел је део њега. Понеће га са собом и кад се осамостали. Ако/Када у будућности постане родитељ, његова деца ће имати шансу да одрастају у брижном окружењу. Захваљујући хранитељима, трансгенерацијско преношење несигурних образаца емоционалног везивања може бити заустављено.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 15 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Задатак за рад код куће:

Након разговора са свим члановима породице, опишиће деће о коме, према вашој процени, можеће да бринеће и деће о коме не можеће да бринеће (наведиће карактеристике дећећа: етичко порекло, историја/ситуација у породици, узраст, здравствени стањус, развојни стањус или друге за вас важне карактеристике).

Наведиће понашања дећећа која би за вас била појачано неприхватљива, понашања са којима бисте тешко излазили на крај и понашања која би за вас била пожељна.

Замислиће деће на хранитељском смештају које се стално на нешто жали, одбија све кућне послове. Када га озоменеће, каже: „Ко си ми ти да ми наређујеш!!!“. Како разумеће његово понашање?

Тренер одговара на питања и недоумице кандидата у вези са значењем питања/очекивања од њих.

ЧЕТВРТА РАДИОНИЦА

ФЕНОМЕН ГУБИТАКА

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- разумеју концепт губитка и уоче разлику између очекиваних и неочекиваних губитака;
- разумеју како губитак погађа кључне актере хранитељског смештаја, укључујући родитеље;
- разумеју везу између губитака и хранитељског смештаја у контексту изазова хранитељства;
- опишу процес туговања;
- разумеју карактеристична осећања и понашања детета у свакој фази процеса туговања;
- препознају стратегије за подршку детету у свакој фази процеса туговања;
- разумеју појам развојног туговања;
- разумеју појам „окидача“ (подсетника) за губитке;
- разумеју зашто је превладавање губитака изазов за децу и хранитеље.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери
- пројектор, лаптоп, видео-бим

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Повезивање са претходном радионицом
- Увођење у тему 4. радионице

Време: 15 минута

Сврха: Прављење везе између радионица: провера утисака о презентованом садржају са прошле радионице, покренутим размишљањима и питањима; увођење у тему губитака ослањањем на лична искуства учесника и указивањем на значај теме са аспеката улоге хранитеља и потреба деце на смештају; кратко представљање садржаја радионице

Повезивање са претходном радионицом

Питања за повезивање са претходном радионицом: *Шта сте зајамтили, о чему сте размишљали у вези са прошлом радионицом, шта је на вас оставило посебан утисак? Да ли сте имали тешкоћа у самосталном раду у оквиру породице?*

Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајна и евентуално нејасна.

Инструкција за тренере: Тренери подстичу учеснике да износе идеје. Подвлаче да нема тачних и погрешних идеја, да су сви одговори корисни („олуја идеја“).

Питања за увођење у тему губитака: *Колико вас има искуство неке врсте губитка? Шта мислите зашто је важно да се бавимо овом темом у оквиру обуке за хранитељство?*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке након чега се представља садржај радионице.

Данашња тема вам је на неки начин блиска и већ знате да је тешка. Свако од нас је до данас већ изгубио некога или нешто. Губитак је саставни део људског искуства.

Оно о чему можда нисте размишљали је то да је свако дете које има потребу за хранитељским смештајем, и када су родитељи живи, дете са вишеструким губицима. Самим тим, губици постају саставни део хранитељства и стављају хранитеље пред бројне изазове.

Да би хранитељи могли да помогну детету у превладавању губитака, да му пружи осећај сигурности и заштите, односно да постану његова сигурна база, важно је да разумеју феномен губитка и процене своје снаге да се носе са осећањима и понашањима везаним за губитке.

Зато ћемо у оквиру данашње радионице покушати да одговоримо на питања: шта су губици, које све губитке доживљава дете на хранитељском смештају, како тече процес туговања, како да препознамо дететова осећања и потребе. Размотрићемо зашто су губици, односно превладавање губитака, посебан изазов за децу на хранитељском смештају, шта може да помогне детету у процесу туговања а шта наноси штету, колико туговање траје и шта је развојно туговање. Радионица даје прилику да преиспитате нека уверења везана за децу која долазе у хранитељску породицу и њихове родитеље, као и прилику да преиспитате своје снаге и „слабе“ тачке.

ПОЈАМ, ПРИРОДА ГУБИТКА И РЕАКЦИЈЕ КЉУЧНИХ АКТЕРА

Време: 60 минута

Сврха: Омогућити учесницима да кроз искуствено учење освесте своја осећања у ситуацији губитака и повежу та искуства са позицијом детета; појаснити појам и врсте губитака; размотрити природу дететових губитака и губитке родитеља и хранитеља; размотрити питање самог смештаја као губитка (трауме премештаја)

Вежба вођене фантазије: Добитак или губитак

Инструкција за тренере: Учесници се релаксирају позивом да се удобно сместе. Тренери их упознају да ће их читањем водити кроз ситуацију у којој се нашла једна особа. Замоле их да „уђу у ципеле“ (ставе се на место) те особе и препусте осећањима. Након вођене фантазије, тренери покрећу дискусију постављањем питања. Дискусија се води у пет кругова. Одговори се по правилу бележе на флипчарту. Када се заврши са питањима за први круг дискусије, одговори се сумирају и допуњавају. Наставља се са питањима за други круг дискусије на исти начин. Током сумирања и допуњавања садржаја које је продуковала група, тренери дају прилику учесницима да сами закључују, отварају питања, дају примере и сл.

Инструкција за учеснике: *Замислиће да сће кључни сведок у озбиљном судском процесу. Једног дана седиће у дневној соби са својом породицом. Изненада неко звони. Појављују се службеници и кажу: „Ради ваше безбедности бићеће у програму заштитених сведока. Одмах мораће да напустиће дом. Ваши најближи не могу са вама. Крећемо!“ Одводе вас у други град, вама непознат. Смештају вас у кућу која је већа, лепша од ваше. Ту вас чека „нова породица“ — татинер/ка са бебом. То је једна пријатна, предусретљива особа. Имаће и кућног љубимца који сће одувек желели. Добијаће нову фирмирану одећу, укусну вечеру. Ни он/она не зна када ћеће моћи да се вратиће својој кући. Каже вам да немаће разлога за бригу, сада сће сигурни.*

Питања уз вођену фантазију — први круг дискусије:

Да ли је ситуација у којој сће се нашли за вас добитак или губитак? Шта сће добили а шта сће све изгубили? Како бисће дефинисали губитак? Шта вам је у целој ситуацији било најтеже? Шта би вам олакшало ситуацију? На шта вас асоцира ова ситуација?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Добро сте препознали да ситуација из вежбе асоцира на губитак детета које се измешта из родитељске и смешта у хранитељску породицу. Иако је прва асоцијација на губитак смрт, видели сте да су у овој ситуацији сви живи и здрави, а ипак сте је доживели као губитак и лоше сте се осећали. Прекинута је веза, однос, дошло је до одвајања (сепарације) од блиских особа, од особа које су нам значајне.

Губитак је доживљај који настаје увек када нам је ускраћено нешто што нам је важно. Оно што је мени важно не мора увек бити неком другом и обрнуто. Да бисмо разумели нечији губитак морамо да „уђемо у његове ципеле“.

Поред губитка особе, губитак може бити и губитак здравља и губитак самопоштовања.

Неки губици су јасно видљиви, неки су „скривени“, као губитак младости, идеала, прелазак из једне у другу фазу животног циклуса породице, пресељење.

Видели смо да је неким од вас најтеже пало баш то што је губитак био изненадан, неочекиван. У једном тренутку прекинут је ваш дотадашњи живот. Изгубили сте породицу и познато окружење, комшије, пријатеље, рођаке, колеге, а нико вас ништа није питао. Неки можда чак мисле да сте имали срећу, да треба да budete захвални што сте сад на сигурном, лепом месту.

Неочекивани губици не погађају све људе. За њих обично нисмо припремљени. Други људи немају обавезно разумевање или не знају како да нас утеше. Често су праћени осећањем кривице, стида па и осуде. Некако се не сматрају нормалним делом живота што додатно компликује опоравак.

Примери: губитак посла, новца, угледа, моћи (власти), неке вештине, способности, пребивалишта. Неочекивани губици су и болест/повреда, развод, природне непогоде, саобраћајне несреће, неплодност (губитак нерођеног детета), смрт детета, односно неувремењено одвајање од детета...

Очекивани губици су део животног циклуса, заједнички великом броју људи, за њих смо обично припремљени, други људи их разумеју и умеју да пруже подршку. Често постоје ритуали који треба да олакшају прихватање губитка.

Примери: одлазак деце из породице због школовања, брака, осамостављивања; болест или смрт блиске особе у позним годинама живота као део процеса старења; пензионисање...

Какви су губици наше деце?

Губици детета о коме говоримо су неочекивани и вишеструки. Губе здравље због злостављања и занемаривања.

Губе самопоштовање. Због децјег начина размишљања, мисле да су они криви, да су они урадили нешто због чега се родитељи понашају одбацујуће.

Губе себи важне особе, не само родитеље него и браћу, сестре, бабе, деде, тетке...

Деца на сродничком хранитељском смештају остају у кругу породице. Супротно неким уверењима, они такође доживљавају губитак, односно тугу због одвајања од родитеља.

Често и не знамо шта је све дете изгубило, шта му је важно. Оно што знамо јесте да су сва деца по природи ствари рањива. Губици у детињству могу имати озбиљне последице по развој детета.

За дете је губитак родитеља трауматско искуство.

Чак и када су родитељи злостављали дете, оно доживљава губитак јер је за њих емоционално везано. Ако су дететови односи са родитељима били компликовани, ако су амбивалентни према родитељима (у исто време имају супротна осећања, ставове, уверења — нпр. и воле и плаше се, родитељи су и добри и лоши), ситуација је још тежа.

Инструкција за тренере: Осећања се исписују на флипчарту у првој од две колоне (дете). Друга колона (родитељ) попуњава се у следећем кругу. Тиме се олакшава увид да родитељи и дете имају слична осећања.

Питања за учеснике — други круг дискусије:

Како с ње се осећали „у циљелама“ зашћићеној свегока? Која осећања су била најјача? Да ли с ње били срећни у великој, лејој кући са љријайном особом?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Излиставајући осећања која сте имали, излистали сте осећања нашег детета. Видели смо да су неки били уплашени, љути на службенике, на себе, неки су били збуњени. Доживели сте: неизвесност, беспомоћност, дубоку тугу. Неко је могао да доживи наду да ће поново бити заједно са породицом, олакшање јер ће бити на сигурном месту, а онда опет осећање кривице зато што оставља породицу, зато што их је довео у незгодну ситуацију, не зна шта ће бити са њима. Неки су били узнемирени, неки су били преплављени јаким осећањима и изгубили су контролу.

Питања за учеснике — трећи круг дискусије:

Како се осећају рогитијељи (породица) збринућој дејтејша? Шћа они јубе? Зашћо се бавимо рогитијељима, зашћо су нам они важни?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Родитељи осећају исто што и дете: страх (*Никад ја више нећу видети. Шта ће тамо да му раде? Шта ће бити са мном?*); љутњу (*И други бију децу ја ником ништа. Где су били када ми је требала помоћ?! По чему су они бољи?! Не знам ви шта он мени ради!*); збуњеност (*Шта је уопште то хранитељство? То је ипак моје дете.*); неизвесност (*Шта ће се сада десити? Колико ће остати тамо?*); беспомоћност (*Шта јој да урадим не вреди. Неки непознати људи одлучују о нашој судбини.*); тугу (*Више ништа нема смисла. Ником нисам потребан/на.*); наду (*Када решим проблеме, бићемо опет заједно.*); олакшање (*Сада моју на лечење, на сигурном је, не морам више да бринем да ће му се нешто десити.*); кривица (*Како сам то дозволио/ла?! Нисам заштитио/ла своје дете.*).

Одвајање, губитак детета за родитеље често није једини губитак.

Могу да изгубе здравље. Смештај мотивише неке родитеље да се укључе нпр. у програм лечења болести зависности, а неки „потону” још дубље.

Ту је и губитак самопоштовања — у нашој култури људи унапред осуђују родитеље који препусте бригу о детету друштву не улазећи у разматрање о околностима и без жеље да помогну.

Родитељи губе аутономију и контролу над својим животом. Уводи се нека врста надзора (контроле). Не могу да контактирају са дететом мимо плана контаката који доносе институције (суд на основу мишљења центра за социјални рад).

Чињеница да дететови родитељи нису били способни нити спремни да брину о њему не умањује значај који они имају у животу детета. Биолошка породица је пресудна за раст и развој детета. Подршка биолошкој породици и дететов повратак у биолошку породицу увек када је то могуће крајњи је циљ заштите детета.

Уважавање дететових родитеља, сарадња и подршка дететовим родитељима у домену хранитељства јесу део хранитељске улоге.

Питања за учеснике — четврти круг дискусије:

Сви ви желим да пре да останете хранитељи. С разлогом се радујете доласку детета у ваш дом. Да ли сте размишљали о томе шта све можете да изгубите? Који све изазови су пред вама?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Ова радионица, као и цела обука, права је прилика да размислите о томе шта могу да изгубе хранитељи, да процените своје снаге и евентуална ограничења.

Хранитељи могу изгубити здравље. Како? Дете може доћи са вашкама, шугом... Још већи су ризици од исцрпљивања, стреса.

Могу изгубити самопоштовање ако процене да они не знају, не умеју са дететом и да дете због тога има проблеме или не показује љубав. Или зато што је окружење сумњичаво према њиховим мотивима за хранитељство.

Могу изгубити пријатеље, рођаке, посебно када наиђу проблеми, а они су им говорили: „шта ће ти то?”

Свакако, имају мање времена за себе, за своју породицу. Не само због бриге о још једном члану, него и због других обавеза које подразумева хранитељство (састанци, обуке...). Посебан је изазов када критике стижу од стране биолошке деце, што се дешава и када је реч о одраслим особама.

Хранитељство подразумева губитак аутономије и приватности — у породицу долази саветник за хранитељство и разговара о стварима које се могу сматрати приватним. Хранитељи ће можда морати да се преместе у дневни боравак да би ослободили собу за дете. Немају потпуну аутономију у начину на који подижу и васпитавају дете, иако су они ти који 24 сата брину о њему и мисле да они најбоље знају какво је дете и шта му је потребно.

Хранитељство може да доведе и до материјалног губитка. Накнаде за издржавање детета и рад хранитеља, изузев када постоји обавеза издржавања, редовне су када породица уђе у систем. Постоји размак између тренутка смештаја и прве исплате.

За већину хранитеља највећи губитак је одлазак детета из хранитељске породице. Верују да се то неће баш њима десити и не припремају се за тај тренутак. Позивају се на искуство породица у којима су деца остала до осамостаљивања, па и након тога, или које су усвојиле дете. Највећа добит од хранитељства и за дете и за хранитеље је емоционална везаност (љубав) каква постоји између чланова функционалне породице. Детету је неопходна љубав хранитеља. Подједнако му је потребна подршка хранитеља када дође време за одвајање.

Питања за учеснике — пети круг дискусије:

Већ смо говорили о томе шта су разлози премештања деце из биолошке породице и шта је сврха хранитељства. Данас смо истражили да је одвајање од родитеља за деце губитак раван трауми. Како се може умањити ризик да сам премештај постане нова траума са дујорочним последицама?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Важно је да смештај буде планиран, актери добро припремљени, а хранитељска породица обучена да разуме дете и пружи подршку. Пре доношења одлуке о смештају, дете има прилику да упозна хранитеље, изузев у случају ургентног смештаја. Уколико је могуће, дете ће посетити дом хранитеља. Период повезивања траје краће или дуже времена, док се не процени да је дете спремно за смештај. Мало дете ће својим реакцијама показати однос са хранитељима. Старије дете ће рећи шта мисли, жели, осећа.

ПРОЦЕС ТУГОВАЊА — ПОЈАМ, ФАЗЕ И ПОДРШКА ДЕТЕТУ

Време: 70 минута

Сврха: Дефинисати појам туговања и представити фазе у процесу туговања; пренети како деца тугују; појаснити феномен „меденог месеца“; омогућити учесницима да идентификују и закључују која су карактеристична осећања, односно понашања детета у свакој фази процеса туговања; омогућити учесницима да идентификују и закључују на које начине хранитељ може да пружи подршку детету у свакој фази процеса туговања (стратегије подршке); омогућити учесницима да оспоре одређена „раширена“ уверења

Едукативни блок са ПП презентацијом: Процес туговања

Инструкција за тренере: Тренери подстичу учеснике да дају примере за сваку фазу туговања. Ако примери изостану, дају своје примере везане за последњу пандемију. Обавезан слајд уз презентацију је графички приказ процеса туговања.

Последица губитка је емоционална реакција у виду туге, бола. Из искуства знате колико је тешко носити се са болом, посебно дететовим, било да дете има тужан израз лица или плаче, повлачи се у себе или се тешка осећања огледају у тешком, изазовном понашању. Можда ће вам бити лакше ако мислите о томе да је туговање процес а не тренутак, природна и здрава реакција на губитак. Туговање је лековито. Његова сврха је да помогне да се залече ране настале због губитка. Доводи до опоравка јер омогућава постепено суочавање са губитком, прихватање новонасталих околности и наставак даљег развоја. За то је потребно време и подршка.

Иако свако дете тугује на свој начин, а опоравак зависи од бројних фактора (узраст, природа губитка, учесталост губитака, степен подршке...) показало се да сва деца, као и одрасли, пролазе кроз исте фазе туговања: шок/порицање, љутња/бес, преговарање/ценкање, очај/депресија и прихватање.

Шок/порицање

Шок и порицање су прве реакције на губитак. Када се губитак деси, у првом тренутку га негирамо. Као да смо потпуно емоционално отупели. То је уобичајена реакција која нас чува, помаже да прођемо кроз први налет неиздрживог бола.

Пример: *Овај вирус неће ђојодити нас. Можемо слободно у шойини у Ишјалију.*

Љутња/бес

Љутња/бес је друга фаза у процесу туговања. Како прва фаза јењава, тако бол због губитка јача. У овом тренутку за то још увек нисмо спремни. Уместо онога што би се сматрало природним испољавањем туге, осећамо љутњу и бес. Љутња покрива тугу. Испољавамо је према стварима, особама из окружења, али и према онима које смо изгубили и због којих тугујемо. Зато се осећамо још лошије (осећање кривице), љутња се појачава, и тако укруг све док не изађемо из ове фазе.

Пример: *Сйрашно! Терају ме да се зайворим у кућу. Ни куче не моју да йрошејам!*

Преговарање/ценкање

У овој фази се увек изнова питамо да ли је требало да нешто урадимо другачије. То је још један покушај да заштитимо себе од болне реалности. Верујемо да смо могли да променимо крајњи исход ситуације због које тугујемо („само да сам“, „само да нисам“, „требало је“). Ову фазу често прати осећање кривице.

Пример: *Да сам йио вишамине, не бих добио корону. Ако се 20 дана не виђам са људима, йерем руке и носим маску, онда ће бији све у реду.*

Очај/депресија

За ову фазу су типични туга и кајање. То је припрема за прихватање промене.

Пример: *Ово се никада неће завршији. Овакав живои нема смисла. Нећу моћи йо да йоднесем.*

Прихватање

Фаза прихватања заокружује процес туговања. То још увек није период среће и богатих друштвених интеракција, али се све више враћамо ранијем животу, уобичајеним активностима које престају да нам буду бесмислене, тривијалне, аутоматизоване. Свесни смо да наш живот више није исти, али за нас постаје нормалан. Губитак више није једино о чему можемо да мислимо. Почињемо да учимо да живимо са губитком.

Пример: *Ово се сйварно дешава. Морам да смислим шйа и како даље. Моју да йерем руке, да држим социјалну дисйанцу, да радим од куће. Дакле, моју йоново да имам конйролу над својим живоиом.*

Дискусија: Реакције/понашања детета у процесу туговања

Питања за учеснике: *Какве реакције/понашање можемо очекивати од деце у фази шока? (Редом: шок, љутиња, преовладавање, очај и прихватање.)*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Шок/порицање

У овој фази, као да дете нема емоције или су оне „плитке“. Оставља утисак као да се ништа није догодило, као да губитак није стваран и да на њега не утиче.

Може да делује чак безбрижно, сретно — понаша се на уобичајен начин, игра се, смеје се, хоће одмах да иде у школу. Ако сте у представљању детета чули за неке испаде у понашању или их очекујете као од сваког детета, они у овој фази могу да изостану. Дете је мирно, послушно, понашање прилагођено, труди се да удовољи хранитељима — што би рекли „лепо васпитано“. То је оно што у хранитељству зовемо „медени месец“.

Такве реакције не значе да је „све добро прошло“, да дете није погођено губитком, да је прихватило смештај, да се везало (воли) хранитеље, да му не треба подршка; оне су само одраз негирања да се губитак десио јер нису у стању да се с њим суоче.

Код неке деце, посебно млађе, у овој фази се већ јавља протест. Деца могу да плачу, вриште, траже родитеља по кући, траже да иду кући, одбијају да једу, буде се ноћу, чешће се повређују или разбољевају него иначе.

Такве реакције не значе да је смештај неуспешан, да се дете никад неће везати за хранитеље. Опет је реч само о нормалним реакцијама у процесу туговања.

Знак да дете излази из ове фазе је то што све отвореније показује емоције и почиње да реагује на оно што му се догодило.

Љутња/бес

У фази љутње, дете на смештају почиње да схвата шта се догодило и шта му доноси живот у новој породици. Иако је дететова љутња за хранитеље изазов, када дете почне да показује љутњу, то је добар знак — дете напредује у процесу туговања. Иза љутње стоји повреда, губитак.

Дете усмерава љутњу најчешће на хранитеље, чак и када је љуто на родитеље или на себе. Хранитељи су ту, они замењују родитеље, а по искуству, оно већ зна да је сигурније бити љут на њих него на биолошке родитеље. Љутња нема везе с њима, иако може бити тешко да је не доживе тако — лично.

Уобичајено је да дете своју љутњу показује кроз понашање, кажемо одиграва. Тек кроз одрастање, уз помоћ одраслих, деца уче да препознају своја осећања, ставе их у речи и контролишу (управљају њима). За то је потребно време.

Млађа деца ће своју љутњу вероватно исказивати кроз нападе беса и деструктивност. У адолесценцији, коју већ карактерише бунт, вероватно ће одбијати послушност. У овој фази смо виђали различита љута и непријатељска понашања: ваљање по поду, вриштање, изговарање најгорих вулгарности и увреда, шутирање, ударање, чупање, сечење завеса, уништавање намештаја, лагање, крађу, злостављање других укључујући кућне љубимце, одбијање учешћа у кућним пословима и породичним активностима.

Љутња на родитеље се може манифестовати тако што дете одбија контакт са њима. Решење није ни у присилним контактима ни у прекиду контаката, него у истраживању осећања и раду на дететовој љутњи.

Када су љута на себе, то је зато што окривљују себе због измештања из породице верујући да су нешто погрешно урадила.

У овој фази, у покушају да поврате изгубљену особу/живот, дете може да о својим родитељима, кући, претходним хранитељима, васпитачима прича преувеличане, искривљене, нетачне приче. Идеализује их или сатанизује. Оспоравање дететових перцепција само појачава љутњу. С друге стране, дете треба да разуме разлику између фантазије и реалности. Зато се на овим питањима увек ради у сарадњи са саветником за хранитељство / водитељем случаја.

Преговарање/ценкање

Због начина на који деца размишљају, себе сматрају одговорним за губитак и осећају кривицу. Дете верује да би било са родитељима да није нешто лоше урадило — плакало, ударило брата, правило проблеме у школи, узрујало родитеље... У овој фази, у себи или наглас, дете се стално пита шта је могло да учини да до губитка не дође. Као да постоји нешто што може да поништи губитак. Може покушати да склопи договор само са собом да ће бити „добро дете“ ако га врате кући, да верује да ће га вратити кући ако се буде „лепо“ понашало или ако његово понашање буде довољно „лоше“.

Очај/депресија

За ову фазу су типични туга и кајање. Као да се постепено припремамо да прихватимо промену.

Дете је до сада већ научило да је смештај реалност, да се неће вратити у своју породицу тако брзо и да га хранитељи неће одбацити, иако су нека његова понашања лоша.

Дететова осећања су више окренути ка унутра него споља. Честа су стања депресивности и безнадности. Може да се повлачи од људи, од вршњака, да изгуби интересовање за активности које су му раније биле пријатне или уобичајене, да почне да испољава регресивна понашања (понашања карактеристична за децу млађег узраста), да осећа страхове... У принципу, свака промена у понашању може бити у вези са овом фазом.

Оно што може да збуни јесу нагле промене у емоционалним реакцијама. У једном тренутку је тужно, у следећем се игра, забавља, смеје. Можемо да помислимо да дете не тугује. Може нам бити тешко у присуству тог малог, беспомоћног бића које тугује па у жељи да га заштитимо, уверавамо себе да је заборавило, да не зна шта се догодило. Избегавамо разговор о критичном догађају да га не бисмо повредили, трудимо се да га увеселимо. На тај начин, из најбоље намере, дете остављамо само са његовим болом и шаљемо поруку да се о губитку као и о другим тешким, непријатним стварима не разговара.

Прихватање

Дете које је до сада било окупирано прошлошћу, одбијало да прихвати реалност, осећало страх од будућности постаје све сигурније у новом окружењу, све је стабилније у функционисању и способније да настави са својим развојем (животом). Почине да прави планове за будућност. У стању је да се носи са тешким осећањима и учи нова понашања. Може да прихвати да су родитељи чинили и добре и лоше ствари, да постоји контекст који даје смисао, омогућава да се схвати свако понашање, што не значи да је оно прихватљиво. Дете ће и даље размишљати о родитељима и свему што је изгубило, што је у реду.

Вежба: Подршка детету у процесу туговања

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у пет група. Задатак сваке групе је да предложи препоруке за подршку детету у једној фази процеса туговања. Док обилазе групе, тренери подсећају на реакције детета (потребе) у оној фази туговања на којој група ради. Вежбу прати слајд са графичким приказом процеса туговања.

Инструкција за учеснике: Радићемо у малим групама. Прва група ће се бавити првом фазом у процесу туговања, друга групом, и тако редом. Свака група треба да размисли о реакцијама деце у одређеној фази, о томе шта осећа, шта му треба и да да препоруке за подршку деци. Не заборавите да одредите ко ће да представи ваше одговоре у име групе.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Шок/порицање

Када дете погоди губитак, одједном више ништа није исто као пре. Подршка пре свега значи помоћ детету да се осећа сигурно — да ново и непознато постане познато и предвидљиво.

Шта то конкретно значи? Ако је реч о одвајању детета од родитеља (или друге средине у којој је живело) и његовом доласку у хранитељску породицу, дете треба упознати прво са члановима уже породице, стамбеним простором и окружењем; треба му дати основне информације везане за породичне рутине (нпр. „за овим столом заједно једемо, ти можеш да седиш ту / да изабереш...“) и навике, а онда и прилику да постепено упознаје рутине, навике и начин на који породица функционише. Рутине су оно што ствари чини предвидљивим и што даје сигурност.

Сигурности доприноси и припрема за сваку промену, као и партиципација детета — прилика да дете каже шта мисли, осећа, жели. Неке жеље неће моћи да се испуне. Важно је да дете зна зашто.

Детету од самог почетка смештаја треба помагати да разуме шта се догодило. Треба га информисати/појашњавати/разговарати о томе ко сте ви, зашто је ту, шта је са родитељима, браћом, сестрама и другим њему важним особама; о томе шта може да очекује у наредном периоду, укључујући и питања везана за дужину смештаја и контакте са њему важним особама. Честа брига деце је да ли ће њихови родитељи знати где је оно сада. Нека деца су током боравка у установи или у фази припреме за смештај стекла ове информације. Многе информације хранитељи немају у тренутку смештаја. У реду је рећи детету да нешто не знате. Важно је да дете добије поруку да разумете његове бриге, да увек може да пита и да ћете му пренети информације када до њих дођете.

Погрешно је уверење да контакти деце са члановима породице порекла / претходним одгајатељима отежавају превладавање губитака. Према нашем искуству, први контакт након смештаја треба што пре организовати уколико је могуће и оправдано. Добро припремљени родитељи могу имати непроцењиву улогу у превладавању бола насталог због одвајања.

Љутња/бес

Када се генерално питамо како да помогнемо детету у овој фази туговања, треба да пођемо од тога да дете има право да буде љуто. Оно не зна шта ће са својим интензивним емоцијама. На нама је да му помогнемо да научи да тај бес изражава на начин који не повређује ни друге ни њега самог.

За хранитеље то, пре свега, значи да не доживе љутњу лично, да остану мирни и стрпљиви. Неки препоручују: рећи љубазно али одлучно, и тако зауставити понашање иза кога стоји љутња. Пошто веза тешке емоције–тешка понашана–последнице по друге и само дете, детету вероватно није јасна, стално му треба давати прилику да то препозна.

Важно је да хранитељ прави разлику између личности и понашања, да зна да лоше понашање не значи да је дете лоша особа и пружи му шансу да мења своје понашање.

Дете треба да добије јасну поруку да је у реду то што осећа љутњу и прилику да постепено учи да је показује на безбедан и прихватљив начин.

Некој деци ће помоћи једноставне технике за превладавање љутње, некој деци ће бити потребан специјализован третман. Свој деци помаже заинтересованост за то како се осећају, препознавање и разговор о љутњи.

Нажалост, управо је љутња/бес, због неразумевања процеса туговања, или генерално дететових осећања (понашања), највећи ризик за прекид смештаја. У тим случајевима, хранитељи обично кажу да није фер то што дете „истреса“ своју љутњу на њих упркос труду да му помогну, да су све пробали, али да је „дете немогуће“.

За дете је то онда још један губитак, потврда доживљаја неприхваћености, одбачености и шанса мање да икада изађе из процеса туговања.

Преговарање/ценкање

У овој фази, детету можемо да помогнемо тако што ћемо га уверити да га губитак није његова кривица и да повратак у породицу не зависи од њега, односно од његовог понашања. Ту је потребна јасна порука детету да је оно као свако друго дете, да није криво за оно што се догодило, да смештај није казна и да свако дете има право да живи на сигурном месту.

Очај/депресија

Сетите се шта сте закључили у вежби Заштићен сведок или шта је вама помогло у тешким ситуацијама — разговор са блиским особама које пружају топлину и подршку. Детету можемо помоћи тако што га охрабрујемо да говори о својим емоцијама. При томе, директна питања — **шїа шїи је?, о чему размишљаиш?** — мање су ефикасна него настојања да препознате и протумачите дететове емоције и кажете: **чини ми се да си узнемирен/а, шїужан/на, да шїи недосїају рогїшїељи/брашї/сесїра...**

Игре са луткама и другим играчкама и цртање су добар начин да деца изразе своја осећања и бриге кроз игру, посебно ако су млађег узраста.

И даље треба охрабривати разговор о прошлости, неговати успомене и подржавати контакте.

Видели смо да се препоруке за подршку детету базирају на потребама које дете показује својим емоционалним реакцијама и понашањем. Важно је да хранитељи помогну детету да се осети сигурно и збринуто; да изрази своја осећања; да га уче да осећања изражава тако да не повређује ни себе ни друге, и да буду стрпљиви са њим.

КОНЦЕПТ РАЗВОЈНОГ ТУГОВАЊА

Време: 10 минута

Сврха: Размотрити питања трајања процеса туговања; појаснити концепт развојног туговања и појам окидача за губитке

Дискусија: Развојно туговање

Питање за учеснике: *Колико траје туговање?*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Пролазак кроз пут туговања је индивидуалан. Траје краће или дуже време — у оптималним условима од неколико дана до неколико месеци. Дете у процесу туговања прелази из једне фазе у другу, враћа се у претходну, али у целини, током времена, напредује. Међутим, и када једном превлада губитак, туговање се враћа. Изнова улази у тугу или љутњу везану за губитак. Објашњење је у томе што се развијају његови когнитивни и емоционални капацитети. Како сазрева, тако обрађује губитке на другачији начин. Одговор на питање ***Шта ми се догодило?*** постаје све потпунији, јаснији, реалнији. То је оно што зовемо развојним туговањем.

Окидачи (подсетници) за развојно туговање су ствари које су на неки начин повезане са искуством губитка, подсећају на особу која детету недостаје, односно на губитак. Они покрећу осећања која могу бити тако јака као да се губитак сада дешава. То могу бити одређени значајни датуми (рођендани, годишњице...), музика која се слушала у дететовом дому, колачи које је правила нпр. мама, особа која по нечему личи на маму, али и нови губици.

Веза није очигледна, посебно када немате довољно информација о детаљима везаним за губитак. То је оно што може да збуни хранитеље. Чини се да понашање детета нема смисла, реакција није сразмерна поводу и питате се о чему се ради.

ИЗАЗОВИ У ПРОЦЕСУ ТУГОВАЊА

Време: 10 минута

Сврха: Повезати процес туговања са афективним везивањем ради појашњавања специфичних изазова превладавања губитака у контексту хранитељског смештаја

Дискусија: Изазови превладавања губитака

Питања за учеснике: Шта мислите, зашто је превладавање губитака посебан изазов за децу на хранитељском смештају и за хранитеље? Које су ваше снаге и ограничења?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Већина вас је имала губитке. Прошли сте кроз процес туговања. Познајете људе, можда и децу, која су научила да живе са губитком. На основу тог искуства, знате шта помаже. Можете да сведочите да је могуће уживати у животу и након губитка. То су ваше снаге, нешто на шта можете да се ослоните и што улива поверење да ћете моћи да budete подршка детету и да управљате његовим губицима. Ипак, треба имати у виду да је пружање подршке „нашој“ деци у процесу туговања посебан изазов из више разлога, почевши од тога да се нико од нас не осећа пријатно поред детета које је тужно или бесно.

Као што смо већ говорили у претходној радионици, деца са несигурним обрасцима емоционалног везивања долазе у хранитељску породицу са одређеним уверењима. Актуелни тренутак интерпретирају кроз унутрашњи радни модел о себи и свету око себе. Њихове идеје су: **одраслима се не може веровати и њих не храниће људима; одрасли ме неће заштити / задовољити моје потребе; односи са другим људима могу да ме повреду; безвредан сам; не заслужујем њихову нежност; са мном нешто није у реду...**

Таквом детету може бити тешко да прими љубав, успостави однос са хранитељем и прихвати подршку. Такво дете, дете које вас одбија, може бити тешко волети и може бити тешко пружити му подршку.

Дететови губици могу бити окидач за губитке одраслих. То је оно што се дешава када на сахрани особе коју нисте познавали и са чијом породицом нисте блиски будете неизмерно тужни. На сличан начин дететова туга нас доводи у везу са сопственом тугом и често буди осећај беспомоћности. Као одрасли, имамо капацитет да се с тим носимо. Међутим, када лични губитак није превладан, када смо „заглављени“ у свом губитку, то може бити препрека за пружање подршке детету у његовом туговању.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 15 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Задатак за рад код куће:

Молимо вас да у оквиру самосталног рада размислите о вашим личним губицима и хронолошки их наведете. Уз сваки губици наведете: време када се догодио и колико сте га имали година; врсту губици (особа, здравље, самопоштовање, вишеструк губици; да ли је био очекиван или неочекиван губици; шта вам је помогло у процесу опоравка; какав утицај је тај губици имао на ваш живот).

Тренер одговара на питања и недоумице кандидата у вези са значењем питања/очекивања од њих.

ПЕТА РАДИОНИЦА

ИДЕНТИТЕТ И ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- стекну знања о концепту и ризицима за формирање идентитета код збринуте деце;
- уоче и разумеју стратегије за развијање личног, породичног и културног идентитета детета;
- разумеју значај очувања веза између детета и његове породице;
- разумеју улогу хранитеља на плану виђања деце са родитељима;
- разумеју позицију биолошких родитеља и околности које ометају сарадњу.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери
- пројектор, лаптоп, видео-бим
- картице са приказом случаја

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Повезивање са претходном радионицом
- Увођење у тему 5. радионице

Време: 15 минута

Сврха: Прављење везе између радионица: провера утиска о садржају претходне радионице, покренути размишљањима и питањима; увођење у тему идентитета указивањем на значај теме; кратко представљање садржаја радионице

Повезивање са претходном радионицом

Питања за повезивање са претходном радионицом:

Шта сте зајамтили, о чему сте размишљали у вези са прошлом радионицом, шта је на вас оставило посебан утисак? Да ли сте имали мешкоћа у самосталном раду у оквиру породице?

Тренери се задржавају на питањима која су учесницима значајна или недовољно јасна.

Инструкција за тренере: Тренери подстичу учеснике да износе идеје. Подвлаче да нема тачних и погрешних идеја, да су сви одговори корисни („олуја идеја“). Уколико група није продуктивна, тренери наводе своје примере.

Питања за увођење у тему идентитета: *Како су вас облачили када с'ће били беба? Јес'ће ли имали бабу, деду, ђећку за које су вам говорили „ис'ћи си он/она“? Како њо зна'ће?*

Кад бисте били у ситуацији да морате да напустите свој дом, шта бисте волели да понесете са собом?

Како одржавате везу са вама важним особама? Колико често сте у контакту? Колико често бисте волели да их виђате?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке након чега се представља садржај радионице.

Видели смо да, захваљујући породичним причама, фотографијама, знате пуно тога о себи још из дана на које чак и немате сећања, и знате пуно о својим прецима.

Ствари које бисте понели: документа, фотографије, ситнице које су ваше успомене на неки догађај, место, особу; везе које имате са вама важним људима — све је то важно за вас, део је вашег животног континуитета, део вас, вашег идентитета.

Питања идентитета су јако осетљива за нашу децу. Због животних околности у којима се њихов развој одвијао, често имају потешкоће везане за идентитет. С друге стране, један од важних задатака хранитеља односи се на очување и неговање идентитета детета о коме су преузели бригу.

Зато ћемо у оквиру данашње радионице покушати да одговоримо на питања везана за то шта подразумевамо под идентитетом и самопоштовањем, размотрићемо како је погођено формирање позитивног идентитета код деце и како се он негује. Видећемо зашто су за дететов развој важни контакти са родитељима и шта је улога хранитеља на том плану. Размотрићемо позицију биолошких родитеља и факторе који утичу на сарадњу.

КОНЦЕПТ ИДЕНТИТЕТА

Појам идентитета и самопоштовања

Време: 30 минута

Сврха: Омогућити учесницима да на основу свог искуства дефинишу појмове и прошире знања о идентитету и самопоштовању

Вежба: Шта је идентитет

Инструкција за тренере: Стикере са одговорима на питање: „Ко сам ја?“ учесници разврставају на флипчарту по унапред припремљеним редовима који означавају слојеве идентитета ради потпунијег дефинисања и разумевања појма. Редови који се тичу уверења, вредности, циљева, жеља обично остају празна. У сумирању се ослањају на продукте групе.

Слојеви идентитета: улоге (отац/мајка, син/ћерка, социјални радник, домаћица, љубитељ народне музике, навијач спортског клуба...); место где смо рођени или живимо (Крагујевчанин, Дорђолац, држављанин Србије...); расна, национална, религијска припадност (Српкиња, Ром, православцац...); пол; физичке карактеристике; особине (упоран, стрпљив, спор...); жеље; циљеве; ставови; вредности; уверења.

Инструкција за учеснике: Свако за себе нека заврши реченицу „Ја сам...“ као да разговара с неким о себи. Запишите три или више речи, сваку на посебном стикеру (налепници). Нека то буду речи које вам прве „паду на памет“. Кад завршите, залепите стикере у редове на табли.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Видимо да сте сви урадили задатак и да вам није било тешко. Табла је пуна стикера. До краја радионице ћемо доћи до закључка да ли би наша деца тако лако одговорила овом задатку.

Неко од вас је као своје одређење навео неко... Чини се да су вам најмање биле важне физичке карактеристике (као очекиван одговор). Неки редови су остали празни иако су вам важни јер их је тешко ставити у речи или поделити те речи са другима. У сваком случају, склоп који је свако од вас изабрао, то на шта ставља акценат, јесте његов идентитет — одговор на питање „Ко сам ја?“. Тај одговор има више слојева и увек представља субјективни доживљај. Укључује улоге које имамо, место где смо рођени, из кога потичемо или у коме сада живимо, расну, националну, религијску припадност, физичке карактеристике, особине, оно што желимо и не желимо, циљеве, ставове, вредности, уверења и све друго, више или мање видљиво, што нама лично даје осећај јединствености, непоновљивости, индивидуалности, упркос опаженим сличностима/разликама са другим људима.

Едукативни блок са ПП презентацијом: Идентитет и самопоштовање

Инструкција за тренере: У презентацији се тренери ослањају на претходну вежбу, постављају питања и дају прилику учесницима да сами закључују.

Појам идентитета

Одговор на питање „Ко сам ја?” представља јединство између елемената нечије прошлости и очекивања од будућности. Укључује одговоре на питања: Одакле долазимо? (Шта су моји „корени”?; Шта је моје порекло, шта прошлост?) и Куда идемо? (Шта је моја будућност?). Управо то јединство јесте извор темељног осећаја истоветности и континуитета. Имамо јасну свест о томе да смо у различитим ситуацијама и временима једна иста особа, да смо истоветна личност — *Ја сам Ја и некад и сад, и овде и тамо. Мењам се, а остајем Ја*. Дешавају се промене, али имамо капацитет да их уклапамо у слику о себи. Када неки догађај уруши животни континуитет, и ми одрасли долазимо у ситуацију да се питамо: „Ко сам ја? Да ли сам и даље иста особа?” Пример су трауматски догађаји попут смрти детета, губитка дела тела. На такве догађаје се изнова враћамо, сагледавамо их и вреднујемо из нових перспектива, са новим знањима, ослобађамо се погрешних закључака и лоших осећања — кажемо, обрађујемо трауматско искуство и уграђујемо га у свој идентитет. Тек када „поспремимо, посложимо” таква тешка искуства, можемо да их у миру прихватимо као део наше прошлости, да живимо садашњост и планирамо будућност. Исти процеси се одвијају и код деце, с тим што су деца рањивија. Уз то, немају капацитет одраслих да повежу и разумеју догађаје, односно своје искуство.

Формирање идентитета

Дете се не рађа са идентитетом. Стиче га у породици којој припада. Иако је породични идентитет заувек део нашег личног идентитета, док смо деца, свој идентитет не доживљавамо одвојено од породичног идентитета. Породица је та која детету даје осећај идентитета — одговор на питања ко сам ја, где припадам, како сам и с ким повезан. Дете говори језиком својих родитеља, исте је националности, припада истој вери, ако је религија обележје породичног идентитета, носи њихово презиме, име које су му дали... Самим тим што се рађа у породици, дете стиче аутоматски елемент везе са породицом као саставни део идентитета. И када је дете одвојено од породице, потреба детета, и на тој потреби засновано право детета, јесте право на подршку породичним односима. Под подршком породичним односима подразумевамо подршку породичним везама и подршку породичном континуитету. Подршка породичним везама се односи на одржавање контакта са породицом. Најбољи начин за то су виђања детета са родитељима (породицом). Када то није могуће или није у интересу детета, користе се други начини контактирања, као што су телефонски контакти, размена порука, писама и сл. Подршка породичном континуитету се односи на подршку детету да разуме своју историју, своје емотивне везе и губитке кроз време. Без веза са родитељима, браћом, сестрама (породицом) и доживљаја континуитета, нема јаког, стабилног идентитета.

У формирању идентитета кључни период је адолесценција када се идентитет на неки начин заокружује, када доживљава свој врхунац. Уобичајено је да адолесценти преиспитују дотадашње односе, улоге, вредности, уверења, односно све слојеве идентитета. Тај процес може бити праћен лепезом непријатних осећања (страх, стрепња, збуњеност, осећање усамљености). И код адолесцената који су одвојени од родитеља у фокусу су питања: *Ко сам ја? Ко (какви) су моји родитељи? Где припадам?* — само што је трагање за одговорима много комплекснији процес, као и сам одговор, посебно ако су те теме биле обавијене велом тајни, ако се први пут о њима отворено разговара и ако је адолесцент у трагању за одговорима препуштен сам себи. Без обзира на узраст, подршка детету се огледа у томе да му помогнемо да: дође до релевантних података, разуме шта се у прошлости дешавало, односно да да смисао тим догађајима. Као и код одраслих, дететово искуство треба да постане део његовог идентитета без штетних последица. Хранитељи који минимизирају значај питања идентитета, као и хранитељи који доживе као повреду, одбацивање, незахвалност потребу детета да склопи своју животну причу, да виђа/упозна родитеље, тешко могу да аутентично подрже дете на путу формирања стабилног идентитета.

Неко је у вежби на стикеру написао „духовит”. Има ли још духовитих у групи? Како знате да сте духовити?

Ко то може да потврди?

Идентитет градимо, односно себе дефинишемо, пре свега, кроз наше односе и улоге које имамо, тачније кроз наша искуства из тих односа и то како их интерпретирамо. Од тога како нас други опажају, какве поруке нам шаљу о нама самима, односно како нас дефинишу, у многоме зависи како ћемо дефинисати сами себе. Када сте дете, ти „други” су првенствено родитељи и они који су преузели улогу родитеља. Дечја слика о себи базира се на одразу који види на лицу, у речима и поступцима својих родитеља, а касније и других њему важних особа. Поред тога, значајно је да дете има прилику да доживи да нешто уме, може, зна — да је компетентно.

Пре него што наставимо да разматрамо ситуацију наше деце у оквиру данашње теме, да објаснимо однос између идентитета и самопоштовања.

Појам самопоштовања

Како се осећате у „својој кожи”? Колико вас воли себе?

Подигнуте руке нам говоре да већина мисли добро о себи. Нисмо увек задовољни оним што смо рекли, како смо нешто урадили, свесни смо својих слабости, имамо и овакве и онакве особине и у вези с тим нека осећања, али смо у целини задовољни собом, ценимо себе — имамо позитивно самопоштовање.

Идентитет садржи две компоненте. Прва је веровање о себи. Та компонента укључује све оне слојеве идентитета о којима смо говорили. Зваћемо је слика о себи. Друга компонента идентитета је самопоштовање. То је оно што осећамо о својој слици о себи. Самопоштовање је лична процена наше сопствене вредности. Оно показује колико себе ценимо и вреднујемо.

Када одрасла особа или дете себе не воли, онда ради ствари које повређују друге људе, а често и њих саме.

Дете са ниским самопоштовањем је несигурно када наиђе на препреке, превише самокритично, пасивно, повучено или, пак, агресивно, што је друга страна исте медаље. Теже излази на крај са животним проблемима него његови вршњаци. Неће умети да се носи са ситуацијама које побуђују страх или напетост. Брзо ће се осетити фрустрирано (осујећено) и немоћно. Биће стално у одбрамбеном гарду и у улози жртве. Несвесно ће испровоцирати ситуације са негативним последицама, као што је одбацивање. Оно ће омаловажавати своје таленте и кривити друге за своје недостатке. Такво дете ће бити подложно (негативним) утицајима. Неће се држати правила ни процедуре.

Ризици у сфери идентитета/самопоштовања

Време: 25 минута

Сврха: Омогућити учесницима да применом до сада стечених знања увиде ризике везане за идентитет (формирање слике о себи и позитивног самопоштовања) код деце у потреби за хранитељским смештајем

Вежба: Ризици у сфери идентитета/самопоштовања

Инструкција за тренере: Рад се одвија у три или више група у зависности од броја учесника, након чега се одговори дискутују у великој групи.

Инструкција за учеснике: *Продискуијте у малој групи у каквим околностима се обликује, формира идентитет нашеј деце. Из овог оквира наведиће ризике за формирање јакој, стабилној идентитету и/или позитивној самопоштовања.*

Одредиће ко ће представити ваше одговоре у име групе.

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Приметили сте важне ствари.

Први ризик је одвајање детета од родитеља и прекид веза са родитељима. Одвајање од родитељске породице ремети континуитет односа. Често смештај значи прекид контаката са родитељима и када то није у најбољем интересу детета. Последице су вишеструке. О значају контаката ћемо више нешто касније.

Непознавање чињеница о себи: информације о детету, његовим родитељима, сродницима и пореклу могу бити непотпуне, изгубљене, нејасне, погрешно протумачене или прикривене. Дешава се да мајка не именује биолошког оца детета, или је чак тако саветују; да дете не зна да има брата, сестру; не зна или заборави имена родитеља/сродника па чак и своје име јер су га у претходном смештају ословљавали именом које се „боље уклапа“, уобичајено је у окружењу. Или да дете ромског порекла, обично када је светлије пути, боје очију, косе, не зна чињеницу о свом пореклу и када је позната одраслима.

Непознавање разлога издвајања из породице: из различитих разлога се дешава да одрасли пропусте да са дететом разговарају о томе шта се у породици дешавало и зашто је одлучено да не може да живи са родитељима. Због начина мишљења својственог деци или због других разлога, деца су склона да себе оптужују за лоше ствари које се дешавају у породици. Када дете дође у ситуацију да мора да се одвоји од родитеља, склоно је да мисли да није довољно вредно да га воле.

Искуство злостављања и занемаривања: занемаривање, физичко злостављање, сексуално злостављање и емотивно малтретирање наносе директну штету дететовом самопоштовању.

Нарушена емоционална везаност: већ смо доста говорили о томе како несигурне емоционалне везе утичу на слику о себи.

Вишеструки премештаји: деца често пре доласка у хранитељску породицу већ имају неколико смештаја. Чували су их ови па они рођаци, комшије. Били су у једној установи па, због узраста или других разлога, премештени у другу, или се премештају из једне у другу хранитељску породицу. Често немају ни фотографије нити друге ствари као успомене на прошлост. Више не знају где су све били, са ким су живели, где се шта догодило. Везе са важним особама се кидају. Изнова се сусрећу са непознатим. Некада не стигну да обраде претходни губитак а већ наступи нов. Често немају искуство успешних претходних промена, а свако искуство у животу нам преноси поруке о нама самима. Због силних промена, дете може бити збуњено и готово да више не зна ко је.

Непримерена реаговања на понашања детета: начини на које одрасли покушавају да промене дететово неприхватљиво понашање погађа његову слику о себи и/или самопоштовање. Док позитивна дисциплина, о чему ће више речи бити у наредној радионици, има за циљ да унапреди развој детета, физичко (телесно) и психолошко (емоционално) кажњавање је у чврстој вези са ниским самопоштовањем.

Негативни ставови према дететовим родитељима: говорили смо о томе да дете свој идентитет не доживљава одвојено од породичног идентитета. Како дете себе види и вреднује повезано је с тим шта други мисле о његовим родитељима, како на њих реагују. Ако су лоше ствари једино што дете зна о родитељима или што се истиче као једино важно, и дете ће имати лошу слику о себи. Осуђивањем роди-

теља, осуђујемо, одбацујемо дете. Дете треба да зна да су одређена понашања родитеља лоша, да их не одобравамо, али и да сви ми, па и дететови родитељи, имамо своје снаге и слабости.

Културолошка различитост између детететове и хранитељске породице. Културни идентитет је важан аспект идентитета. Осећај културног идентитета детету даје његова породица, која је увек део неке шире заједнице. Препознаје се по језику, животним навикама, по томе како се дефинишу улоге у породици, које традиције се сматрају значајним, који обичаји се практикују, која се правила поштују у вези са комуникацијом, понашањем, исхраном, одевањем, конзумирањем алкохола, која је улога нације и религије у друштвеном животу и сл. Какву слику дете има о себи и колико цени себе повезано је са познавањем и поштовањем које осећа у вези са својом културом. Када постоје културолошке различитости између две породице, то може бити изазов.

Трауматична искуства. Наша деца имају бројна трауматска искуства чији је ефекат кумулативан. Да ли ће неки догађај бити трауматичан или не, не зависи толико од самог догађаја већ од дететовог доживљаја — субјективног емоционалног искуства. Свака ситуација у којој се дете осећа беспомоћно, која ремети осећај сигурности, представља потенцијално трауматско искуство. Због природе и ефеката трауме трауматизовано дете нема јак осећај идентитета.

Стратегије за јачање идентитета

Време: 25 минута

Сврха: Омогућити учесницима да уоче стратегије за јачање личног, породичног и културног идентитета и појаснити их

Вежба: Како јачати идентитет и/или самопоштовање детета

Инструкција за тренере: Вежба се одвија у три групе. Задатак прве групе се односи на лични идентитет, друге на породични, а треће на културни. Одговори се сажимају и записују на флипчарту. После извештавања сваке мале групе цела група се позива да допуни одговоре, иако се нису бавили тим задатком.

Инструкција за учеснике: *Продискутујте у оквиру ваше групе како хранитељи могу да помоћу дејства у јачању личног идентитета и/или самопоштовања (друга група породичног; трећа културног). Запишите крајње предлоге. Одредите ко ће представити ваше одговоре у име групе. Када завршите рад у малим групама, имајте прилику да доунишете одговоре осталих група.*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Дали сте корисне предлоге. Није необично то што се сличне идеје понављају у различитим групама. Лични, породични и културни идентитет се међусобно прожимају.

Јачање личног идентитета и самопоштовања

Постарајте се да дете сазна што више чињеница о себи. „Суве информације“ нису довољне. И када их дете има, неопходно је да се са дететом и разговара и провери како их дете разуме, како се у вези са њима према себи осећа.

Не подразумевајте љубав него је показујте. Уверите децу да су вредна љубави. Шаљите детету позитивне поруке: „волим те, поносим се тобом, ти се посебан/на, стало ми је до тебе, ти си важан/на, могу да имам поверења у тебе, браво, ти то можеш“. Дете ће поруке које чује уткати у укупну слику о себи. Да би порука била делотворна, мора бити конкретна и аутентична.

Прихватите дете безусловно, такво какво јесте, са свим његовим снагама и тешкоћама. Не очекујте да „сад и одмах“ промени своје особине, уверења, навике, понашање.

Охрабрите дете да унесе себе у нову породицу. Оно што доноси неће увек бити „лепо“, почев од одеће, ако долази са улице, до успомена. Део њега су увек његови родитељи, браћа, сестре, рођаци, пријатељи, учитељи... Прихватање, уважавање особа које су детету важне, његовог порекла, његове историје, јесу услови да дете прихвати хранитеље и развија самопоштовање.

Правите разлику између детета, његовог бића и, са друге стране, његовог понашања. И када критикујете понашање детета, када постављате границе, нека ваше поруке зраче прихватањем — безусловним поштовањем.

Помозите детету да развије осећање да припада хранитељској породици. Објасните детету да постоје различите породице, да настају на различите начине. Док живите заједно, ви сте породица.

Дозволите детету да своју собу заиста учини својом и да јој да лични печат. Помозите детету да се уклопи у нову животну средину.

Истражите шта дете интересује, шта су његове склоности, таленти, у чему је успешно и креирајте прилике да развија своје потенцијале и доживи успех. Храбрите га у томе и подржите да истраје. То може бити било која област: спорт, фолклор, плес, хор, школа цртања, наука или активности у домаћинству.

Не чините за дете то што оно може да уради само. Нек се осети компетентно и ужива у томе што му није потребна ваша помоћ.

Постављајте пред дете реална очекивања и научите га да то само чини. Уколико су очекивања превисока у односу на дететове капацитете, то може довести до разочарања и научене беспомоћности.

Избегавајте да децу међусобно поредите. Са сваким дететом поступајте као са индивидуом која има сопствене снаге и потребе и јединствене особине. На тај начин потврђујете вредност детета као одвојене јединке.

Јачање породичног идентитета и самопоштовања

Охрабрујте дете да вам прича о породичним односима и пажљиво га слушајте.

На позитиван начин разговарајте са дететом о његовој породици увек изнова онолико колико је дете одређеног узраста способно да разуме и спремно да чује. За разговор о родитељима, о породици, на начин примерен узрасту, искрено, позитивним речником, дете је способно оквирно већ око треће године. Немојте чекати да вас пита. Разумеће колико може и касније ће поново отворати ову тему. Још док је беба и не разуме шта говорите, можете да вежбате како звучи када кажете беби да је она посебна јер има две маме — маму која ју је родила и маму која сада брине о њој.

Поделите са дететом све информације о његовој породици. И када су непријатне, оне су део његовог наслеђа. Боље је да их чује од вас на прави начин, него у неконтролисаној ситуацији, од других који можда нису тако добронамерни или не знају да пруже подршку.

Понудити детету да изабере како ће вас ословљавати. У реду је да вас ословљава са мама и тата ако то жели, шта год та жеља значила. Није у реду да не зна да постоје биолошки родитељи а да сте ви мама и тата који га воле, штите и брину о њему, иако га нису родили, све док је то потребно.

Помозите детету да се упозна са својом животном историјом, да разуме због чега не живи са својим родитељима и због чега сте га прихватили у своју породицу. За ту сврху можете користити одговарајуће бајке, сликовнице, филмове за децу, наменске терапеутске приче и публикацију „Мој животни пут”. Она може да помогне детету да разуме своју животну причу. У реду је ако на питање детета у вези са родитељима, браћом, сестрама... кажете: „Не знам, покушаћу да сазнам, поделићу с тобом све информације”.

Не осуђујте дететове родитеље, показујте поштовање, уважавање и када разговарате о њима и када разговарате са њима. Ставите фотографију или дететов цртеж његове породице на видно место. Подржите дететове сусрете (виђања) са биолошким родитељима.

Јачање културног идентитета и самопоштовања

Имајте на уму да је дете од три-четири године већ свесно разлика у боји коже и именује припаднике одређених етничких/расних група, иако још не зна шта ти називи значе. Потврдите детету разлике у нпр. боји коже и ставите различитост у позитиван контекст.

Позитивно вреднујте дететову и све друге групе различите од оне којој припада ваша породица. Разговарајте са дететом о томе како оно доживљава разлике везане за културу и охрабрујте његова питања.

Помозите детету да препозна, цени своје културно наслеђе и прошири знања о својој култури путем сликовница, лутки, књига, филмова, ТВ емисија. Дајте му прилику да упозна своју културу и практикује је — слуша музику, проба/једе храну типичну за његову културу, посећује манифестације, обележава празнике везане за његово етничко и верско порекло.

Укључујте дете у све активности ваше породице, догађања у породичном животу па и оне које су обележја ваше културе, али не инсистирајте да нпр. иде у вашу цркву, џамију, синагогу ако то не жели.

Истичите примере познатих/успешних/цењених људи припадника његове културе.

Учите га како да се заштити од дискриминације којој су често изложени припадници мањинских група.

Будите модел детету о коме бринете у опхођењу и прихватању културних различитости.

ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ — ПОДРШКА ВИЂАЊУ СА РОДИТЕЉИМА

Значај виђања детета са родитељима

Време: 20 минута

Сврха: Појаснити значај виђања детета са родитељима

Дискусија: Зашто је важно да се дете након смештаја виђа са родитељима

Питање за учеснике: *Шта мислиш, зашто је важно да се деце виђа са својим родитељима?*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају, дилеме коментаришу тако да учесници добијају кључне поруке:

Виђања са родитељима:

- најдиректније омогућавају успостављање прекинутог континуитета односа;
- помажу да се дете упозна са чињеницама о себи и са породичном историјом; постоје ствари о детету и ствари из породичне историје које знају само родитељи; нико не може боље од родитеља нити уместо родитеља да упозна дете са крвним сродницима, односима са особама из прошлости, догађајима из прошлости, да направи везу прошлос–садашњост и пружи наду за будућност;
- помажу у јачању културног идентитета детета;
- помажу детету да разуме зашто је одвојено од родитеља;
- помажу детету да схвати да оно није криво за издвајање;
- показују детету да је родитељима стало до њега;
- помажу у развијању осећаја повезаности с родитељима, браћом и сестрама; самим тим повећавају шансу да се породица поново окуп, односно да дете изађе из система хранитељства, али и шансу да након стицања самосталности дете, сада млада особа, настави да живи са родитељима; то је онда потврда да је хранитељски смештај имао смисла, да је успешан;
- помажу у разрешењу питања губитка и трауме; виђање са родитељима олакшава детету прихватање реалности да се губитак десио, да су родитељи одсутни из његове свакодневнице; то је услов опоравка и олакшава прилагођавање животу у хранитељској породици;
- олакшавају успостављање емоционалног односа са хранитељима; када дете обради губитак и родитељи му дају „дозволу“ да живи свој „нови“ живот до повратка у породицу, све је много лакше;
- помажу детету да проради своја осећања према родитељима; деца су често амбивалентна према својим родитељима, у исто време осећају љутњу, тугу, незадовољство и, с друге стране, чежњу, љубав, срећу; то их чини анксиознима — напета су, имају неодређено осећање страха, тескобе; рад са дететом на његовим осећањима помаже му да их разуме и ослободи их се ако су тешка;
- помажу детету да обнови и редефинише свој однос са родитељима; ако му ускратимо шансу да уз подршку и њему и родитељима, у новим околностима, емоционално прихвати родитеље, дете може заувек осећати презир према њима и одбијати их; дете које презире родитеље и одбацује их, у будућности вероватно неће веровати у себе, у своје капацитете, и биће неповерљиво према другима; особа која прихвати и опрости родитељима њихову некомпетентност из прошлости вероватно неће бити оптерећена својом прошлошћу;
- помаже детету да створи реалистичну слику о својој породици; дете одвојено од родитеља осећа празнину коју често попуњава фантазијама и идеализацијама родитеља; на тај начин несвесно се бори против снажних емоција изазваних траумом и губитком; тако родитељи постају претња, која може у сваком тренутку да нанесе зло детету, или спасиоци, које дете чека данима на капији; то ће трајати све док дете не постане довољно сигурно да се суочи са реалношћу; конфронтирање, откривање „истине“ типа „јесам ли ти говорила, видиш какав/ва је“ или став „најбоље за дете је да зна какви су стварно његови родитељи нису прихватљиви; дете има право да својим темпом призива своја искуства и сећања и на свој начин се носи са реалношћу; контакти са родитељима ће убрзати тај процес;
- помажу детету да превлада оно што зовемо конфликт лојалности — када се дете смести у хранитељску породицу, оно поред биолошких родитеља добија хранитеље као психолошке родитеље; ако мора да бира између њих, улази у унутрашњи конфликт; контакти са родитељима и сарадња између родитеља и хранитеља помажу детету да научи да припада породици у којој је рођено и развије осећање припадности хранитељској породици; схвата да је могуће и да је у реду волети и једне и друге, да добар однос са родитељима не значи да је изневеравање хранитеља и обратно; лоши односи између родитеља и хранитеља, супарништво, стављају дете у немогућу ситуацију; дуже присуство овог кон-

фликта нарушава дететову сигурност, дете постаје неповерљиво и према родитељима и према хранитељима, губи самопоштовање.

Улога хранитеља у подршци детету на плану виђању са родитељима

Време: 20 минута

Сврха: Појаснити улогу хранитеља и оснажити учеснике за подршку детету

Едукативни блок са ПП презентацијом: Улога хранитеља на плану виђања

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Формално гледано хранитељи учествују у доношењу плана виђања (договорени контакт), одводе дете на виђање са родитељима и тако учествују у реализацији тог плана. Планом контаката се одређује место, време, трајање и динамика контаката. Први контакти након смештаја се по правилу организују у центру за социјални рад уз подршку водитеља случаја / старатеља. Први контакт би требало да буде већ неколико дана након смештаја.

Суштински гледано, хранитељи су мост између детета и родитеља. Оснажују дете да одржи контакт са родитељима/породицом. Пружају детету подршку пре, у току и након контаката, али и пружају и подршку родитељима. Такође, они су за родитеље позитиван модел приступа детету и олакшавају њихово поновно повезивање на квалитетан начин. То подразумева неколико ствари.

Припрема детета за виђање са родитељима

Припрема детета за виђање са родитељима почиње много пре него сам сусрет са родитељима. То је свака прилика у свакодневном животу хранитељске породице у којој се показује да су родитељи важни — показивање заинтересованости за догађаје из породичног живота укључујући и трауматске ако је то оно што је потребно детету; израда породичног стабла (генограма); придавање значаја датумима који су важни члановима породице порекла; позитиван речник када се говори не само о родитељима него и о људима који по нечему личе на родитеље; писање писама родитељима, макар требало времена да буду уручена; размена фотографија.

Да би могли да припреме дете за контакте, хранитељи прво сами треба да прихвате и уважавају његове родитеље упркос чињеници да о детету брину они а не родитељи и да им је родитељско право привремено ограничено одлуком суда. Без обзира на понашање родитеља и ситуацију због које је дошло до издвајања детета, њихове раније или актуелне поступке, они су ти који су дали живот свом детету и бринули о њему у неком периоду, било да се ради о првим данима, недељама или годинама живота. Због те чињенице дете ће их увек доживљавати као родитеље.

Наглашавање важности родитеља не значи понављање речи „родитељи су важни; треба да се видиш са родитељима“, а још мање „забрањивање љутње“ и присиљавање детета на контакте. Та интервенција не даје резултате. С друге стране, формална подршка, пасиван, технички однос према контактима са родитељима нису довољни. Хранитељи могу много више.

Дете има право да изрази своју љутњу, разочарање, незадовољство родитељима. Покушај да дете умиримо речима „не смеш тако да говориш о својој мајци, она те је родила“ само појачава осећање кривице и покушај одбране, често кроз агресивно понашање. Осуђивањем родитеља, придруживањем детету када „оговара“ родитеље, када је љуто, не помажемо детету. Родитељи су део детета — када осуђујемо родитеље, осуђујемо дете. Уместо тога, хранитељ који препознаје шта стоји иза дететовог понашања може да пошаље поруку детету да разуме да му је мама важна. Ако каже нешто типа, „чини ми се да ти недостаје мама“, дете ће вероватно наставити разговор. Ако то и не жели, речи хранитеља ће га умирити. Када хранитељ каже: „Не одобравам лоше ствари које је тата радио. Ниси ти крив. Нико нема право да те бије. Свако дете има право да буде заштићено. Док си ти на сигурном месту, твој отац ће имати прилику да научи да буде бољи родитељ. Причао си ми да постоје и добре ствари у твом животу са та- том. Бићеш овде док теби то буде потребно“, и слично, детету је речена истина без осуђивања личности родитеља, уз пуно поштовање према њему и њима, и уз уважавање њега и њих.

У ужем смислу, припремити дете за виђање са родитељима пре свега значи разговарати са дететом о томе где идете, колико времена ћете тамо бити, шта ће се дешавати, какве реакције код себе или родитеља може да очекује и шта оне могу да значе. Свакако, детету треба да буде јасно да ће се након контаката вратити у хранитељску породицу.

У ситуацији контакта хранитељи показују став да су родитељи важни за дете тиме како се са родитељима поздрављају, какав израз лица имају, да ли им преносе позитивне информације о детету и дететове о њима, да ли траже и прихватају информације од родитеља о томе шта дете воли, не воли; да ли користе прилику да родитељима ненаметљиво препоруче активности које детету могу бити интересантне, како одржавају равнотежу између степена своје присутности, укључености и простора који препуштају родитељима и детету. Важно је подржати труд биолошких родитеља да буду родитељи ма како он био мали.

Подршка детету након виђања са родитељима

Након контакта, хранитељи су ту да пруже подршку детету. Деца различито реагују након контакта. Једино могуће, опште правило за хранитеље јесте да прате сигнале детета и да реагују на њих, да буду отворени за разговор о утисцима о контакту уколико дете то жели, и могуће промене у понашању детета треба да ставе у контекст недавног контакта. Питање типа: „Како си сад?“ — може бити довољан подстицај да дете проговори о томе како је сусрет протекао, како се осећа, шта мисли — уколико то жели. Заједничко време са дететом након контакта — дружење, игре које укључују кретање, добар су начин да дете превлада напетост коју може да осећа. Нека, пак, деца више воле да након контакта буду сама. Временом, како контакти постају уобичајена ствар, изостају и упадљиве реакције на контакте са родитељима.

И ево још неколико корисних савета:

Никада немојте самоиницијативно организовати контакт детета са сродницима. Уколико добијете такав захтев од сродника, укључите водитеља случаја, саветника у доношење одлука.

Посебне изазове носе контакти телефонским путем или преко видео-позива. Консултујте се са професионалцима о динамици, времену и својој улози током тих позива.

У сродничким породицама посебан изазов представља однос хранитеља са родитељима детета. Ово је комплексна и изазовна тема коју приоритетно треба разматрати са саветником и/или водитељем случаја.

Препреке за сарадњу са биолошким родитељима**Време:** 30 минута

Сврха: Омогућити учесницима да уоче и разумеју изазове у сарадњи са родитељима и оснаживање за превладавање изазова

Вежба: Понашања родитеља у ситуацији контакта са дететом — бриге и препреке за сарадњу

Инструкција за тренере: Вежба се одвија у три групе. Свака група на картици добија исти приказ случаја са питањима.

Инструкција за учеснике: Искуства са контакта између детета и родитеља су различита, најчешће добра. Има и оних других. Прочитајте причу о дечаку Срећку која то илуструје. Продискутујте у оквиру групе која понашања родитеља вас брину? Како разумете таква понашања? Шта би могло да помогне хранитељима? Које околности могу да буду препрека за сарадњу између родитеља и хранитеља / стручних радника? Одредите ко ће представити ваше одговоре у име групе.

Приказ случаја: дечак Срећко

Срећко живи у хранитељској породици. Његови родитељи сада долазе у центар за социјални рад на први контакт са дететом. Већ касне. Прошли пут нису дошли. Још са врата псују, вичу: „Уништили сте нам породицу! Вратите нам наше дете!“ Грле Срећка, љубе га, маже по лицу. Рекло би се да им руке и нису баш чисте. Испитивачки га гледају: „Ниси нас ваљда заборавио?! Како си ижцигљао.“ Нуткају га слаткишима из пуне кесе коју су донели и коментаришу: „Види како си мршав! Хране ли ово дете?“ Настављају: „Неће нам те хранитељи отети. Само да завршимо ону кућу што правимо, недељу-две највише, и онда ћемо те узети.“ Прилази им водитељ случаја и интервенише.

Одговори учесника се валидирају, сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке:

Препознали сте готово сва понашања родитеља која брину хранитеље.

Родитељи вичу, псују; нису дошли на прошли контакт; касне; додирују лице детета прљавим рукама; имају примедбе на бригу хранитеља; приписују намеру хранитељима да их одвоје од детета; дају обећања која не могу да испуне или не зависе само од њих.

Ситуација контаката је, посебно на почетку, изазов за све учеснике. И за родитеље и за хранитеље и за дете је то нова ситуација. Непознато по природи ствари изазива узнемиреност, нелагодност, напетост.

Родитељи долазе на контакт преплављени осећањима. Иза њиховог понашања стоје љутња, неповерење, љубомора, осећање несигурности, страх да ће након физичког одвајања изгубити дете и у емоционалном смислу... Радују се што ће видети дете, али им је тешко да прихвате чињеницу да не управљају ситуацијом. Треба им времена да разумеју и прихвате разлоге ограничења родитељске улоге, да схвате да измештање детета није казна него прилика. Своју љутњу усмеравају на професионалце, али и на хранитеље са којима на првом контакту још немају никакво искуство и однос. Не знају шта могу да очекују.

Припрема хранитеља за ситуацију виђања детета са родитељима, разумевање позиције родитеља, поверење у своје компетенције, подршка саветника за хранитељство јесте то што може да помогне хранитељима да испуне своју улогу.

Важно је да и хранитељи и стручни радници освесте очекиване разлике између биолошке породице детета и њихових породица, своја осећања и њихов утицај на ставове према родитељима. То је начин да се превазиђу потенцијалне препреке у сарадњи.

Разлике између биолошких родитеља, који обично живе на граници друштвеноприхваћених вредности, и припадника система (професионалаца, хранитеља) могу бити огромне. Сусрет са родитељима је често судар два система вредности. Професионалци и хранитељи несвесно сусрет са родитељима могу да доживе као напад на њихов систем вредности, доживљавају огорчење што погодује избијању конфликта.

Биолошки родитељи су подбацили у својој улози. Они који треба да деци пруже сигурност и заштиту пропустили су да то учине или су сами постали извор опасности. Неки родитељи се повлаче. Или су већ „дигли руке“ од себе/детета јер нису имали снаге да се носе са околностима које су их спречавале да буду способни да одгајају своје дете. То је оно што код професионалаца и хранитеља изазива љутњу. Несвесно се намеће мисао типа: „ови људи нису заслужили да имају децу; а толико је оних који не могу да имају децу; оних који су спремни да им пруже све што им је потребно“.

Разлике у системима вредности и љутња као честа емоција код свих учесника (дете, родитељи, професионалци, хранитељи) могу бити значајна препрека у изградњи позитивног односа и сарадње упркос томе што знамо:

Неки родитељи су постали родитељи пре него што су били спремни за ту улогу.

Специфични емоционални проблеми родитеља, као што су незрелост, болести зависности, душевна обољења утичу на њихове родитељске капацитете.

Нису имали подршку која је потребна сваком родитељу.

Сами су одрастали у породици у којој нису научили да буду вољени ни да воле.

Били су изложени токсичком стресу у ситуацији када је требало да се повежу и упознају своје дете.

Нисмо сви исти, немамо сви исте снаге и оно што је за неког тешкоћа, за другог је нерешив проблем, неки су истрајни упркос препрекама а други пре одустану.

Када знамо колико су контакти са родитељима важни за деце, и професионалцима и хранитељима је много лакше да се носе са изазовима везаним за контакте. Они објективно постоје, заједнички су за деце и све остале актере. Треба их освештавати, разумети и временом учини начине њиховој превазилажења.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 15 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Задатак за рад код куће:

Молимо вас да свако од вас оише свој животињи ђуи.

На основу даише шеме и оииса симбола, нацртајише јеноирам своје ђородице — графички ђриказ ђородичних веза и конђинуиђиша за ђри јенерађије — ваша деђа, ви и ваши родиђиђи.

Квадрађи означава особу мушкој ђола, круђи особу женској ђола, ђређриђан круђи означава смрђи. Деђа се ђредсђављају од најсђаријеј (лево) до најмлађеј (десно). Линија између два симбола означава квалиђиђи односа: ђуна линија јаке везе, исђрекидана слабе и „ђик-ђак“ — најише (конфлиђиђне). Развод брађа се обележава крађком верђикалном ђриђом ђреко линије односа.

ШЕСТА РАДИОНИЦА

УТИЦАЈ ВАСПИТНИХ ПРАКСИ НА РАЗВОЈ И ПОНАШАЊЕ ДЕТЕТА

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- разумеју појам васпитања и дисциплиновања;
- уоче феномен различитости/променљивости васпитних пракси;
- разумеју зашто су методе насилног дисциплиновања неефикасне и ризичне за дете на смештају;
- опишу одлике савременог концепта васпитне праксе (позитивне дисциплине); разумеју које су добити за дете када одгајатељи примењују позитивну дисциплину;
- разумеју везу и значај уважавања обрасца емоционалног везивања у управљању понашањем;
- разумеју повезаност манифестованог понашања са потребом детета ради избора методе дисциплиновања.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери, стикери
- пројектор, лаптоп, видео-бим
- картице са приказом случаја

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Повезивање са претходном радионицом
- Увођење у тему 6. радионице

Време: 10 минута

Сврха: Провера утисака о презентованом садржају са прошле радионице, покренутим размишљањима и питањима; упознавање са садржајем радионице

Повезивање са претходном радионицом

Питања за повезивање са претходном радионицом:

Шта сте зајамтили, о чему сте размишљали у вези са прошлом радионицом, шта је на вас оставило посебан утисак? Да ли сте имали тешкоћа у самосталном раду у оквиру породице?

Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајна и евентуално нејасна. Кључне тачке за повезивање са претходним радионицама и увођење у нову:

На претходним радионицама научили смо да су се одгајатељи деце којој је потребна хранитељска породица најчешће оглушили о његове потребе. Искуства наше деце су да нису вредни пажње и љубави, те реагују „одгуривањем“ и одбацивањем одгајатеља. Развили су несигурне обрасце емоционалног везивања због околности у којима су одрастали и који су разлог измештања. Даље, имали су искуства трауматских губитака. Ове околности морају бити уважене у процесу њиховог васпитања. Наше васпитне праксе засноване на личним искуствима морамо преиспитати и унапредити.

Данас ћемо разматрати шта заправо желимо да постигнемо васпитањем детета, зашто је насилно дисциплиновање неприхватљиво, које методе дисциплиновања и особине одгајатеља имају ефекте у процесу васпитања, односно доприносе добробити детета.

КЉУЧНИ ПОЈМОВИ: ВАСПИТАЊЕ (И ОБРАЗОВАЊЕ), ДИСЦИПЛИНОВАЊЕ

Време: 20 минута

Сврха: Разматрање појма васпитање и дисциплиновање уз ослањање на лично искуство учесника

Дискусија: Идеје учесника о садржају појма „васпитање“

Питање за учеснике: Појам „васпитање“ свако од нас разуме у складу са својим животним искуством. Нас су васпитавали или смо били укључени на различите начине у васпитање деце/младих, било као родитељи или посредно као рођаци, пријатељи. Сада вас молимо да размислите шта је за вас васпитање?

Сумирајући одговоре учесника, тренери истучу кључне тачке:

Васпитање је друштвена појава која је стара колико и људско друштво; јавило се као потреба преношења искуства старијих генерација на млађе генерације како би се оне што боље и потпуније припремиле за живот у својој друштвеној заједници. Васпитање је континуиран друштвени процес усмерен на формирање човека, услов је постојања, опстанка и развоја људског друштва. Помоћу њега се усвајају знања концентрисана у култури ранијих генерација и стварају се нова. Васпитање узима у обзир интересе заједнице, породице, деце.

Савременим васпитањем желимо да подржимо добробит детета. У најширем смислу, добробит је капацитет детета за успешно лично и међуљудско функционисање. Има три димензије: персоналну (бити добро и функционисати успешно), делатну (умети и хтети) и социјалну (припадати, прихватити и учествовати). Све димензије добробити су међусобно повезане, преклапајуће и узајамно условљене. Добробит је вишедимензионални конструкт којим се обједињује разумевање холистичке природе развоја, целовитости процеса неге, васпитања и образовања.

Образовање је процес подршке развоју свих потенцијала појединца и његовог оспособљавања за продуктиван властити и друштвени живот.

Процес васпитања и образовања сагледавамо као јединствен процес — као процес бриге и неге који су уткани у сваки сегмент заједничког живота деце и одраслих.

Дисциплиновање је значајан део васпитања детета. Дисциплиновање је процес којим се помаже детету да се носи са собом, са другима и друштвом на плански начин — јасна су правила и предвидљиве последице њиховог кршења; дисциплинована особа се самоконтролише и понаша према унутрашњем систему правила која преусмеравају неприхватљиве импулсе у понашање које је у складу са културом и друштвом у коме особа живи. Дисциплиновање није исто што и кажњавање. За нас је значајно да преиспитамо своја знања и уверења, да изградимо заједничко разумевање које методе дисциплиновања задовољавају потребе деце која не одрастају у породици порекла, имају тешка животна искуства и развојне застоје.

ТРАДИЦИОНАЛНЕ И САВРЕМЕНЕ ВАСПИТНЕ ПРАКСЕ

Време: 20 минута

Сврха: Стицање увида да су васпитне праксе друштвено историјски променљиве

Вежба: Васпитне праксе некад и сад

Инструкција за тренере: Учесницима се даје задатак да промисле и запишу на који начин су они васпитавани као деца. Тренери подстичу кандидате да искуства (понашања одраслих који су их дисциплиновали) поделе са групом, кључне речи се записују на флипчарту. Такође, тренери моле учеснике да сачувају своје белешке које су сачинили током рада на питањима.

Инструкција за учеснике: Како су вас васпитавали? Наведите два поступања ваших одгајатеља за која мислите да су посебно допринела вашем развоју, томе какви сте као одрасла особа. Након тога, наведите два поступања (понашања, поруке) ваших одгајатеља за која мислите да нису допринела вашем развоју и зашто?

Одговори се сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке:

Васпитне праксе се мењају током времена.

Одрасли понекад жале за прошлим временима „када су се поштовали старији, знало се ко је глава породице“, и слично. На савремене васпитне праксе гледамо као на превише попустљиве, које стварају размажену децу.

Традиционалне васпитне праксе се ослањају на награду, а нарочито казну што их чини насилним (психичко и/или физичко насиље). Резултати истраживања спроведеног у Србији 2020. године указују да неку од насилних метода дисциплиновања и даље користи 91% испитаника (одгајатеља). За нас је значајно да будемо усмерени на васпитне праксе које задовољавају потребе детета.

НЕГАТИВНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПРИМЕНЕ КАЗНЕ

Време: 20 минута**Сврха:** Освешћивање дијапазона казни и повезивање искуства детета на смештају са ризицима примене казне**Вежба: Последице казне**

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у мање групе. Даје им се упутство да размисле, продискутују и дају примере физичког и психолошког кажњавања и могућих последица коришћења истих. Известноци групе излажу закључке који се записују на флипчарту.

Инструкција за учеснике: Наведиће што више примера физичкој и психолошкој кажњавања. Познајући карактеристике и искуства деце које има у свој дом, храниоца не сме да примењује физичке и психолошке казне. Шта мислиће зашто?

Тренери сумирају одговоре и допуњавају их тако да учесници добију кључне поруке: *Физичко — телесно кажњавање представља примену физичке силе и изазивање бола или телесне непријатности коју одрасла особа сироводи над децом са циљем васпитања и дисциплиновања деце — укључује бањине, ударање, шамарање, шутирање, дрмусање.*

Психолошко кажњавање се манифестује у претњама, викању, називању детета погрдним именима, исмевању, слању поруке омаловажавања телесним ставом, мимиком. Казна је штетна јер може лако прећи у злостављање; изазива осећање страха, понижења, неповерења, обезвређености и губитак самопоуздања; не садржи објашњење ни разлог због чега је понашање било недозвољено и неприхватљиво; учи да је насиље ефикасан начин решавања сукоба и навођења других ка неком свом циљу, да је прихватљив начин реаговања када си љут.

Не даје очекивани резултат — има краткотрајни ефекат, тренутно зауставља понашање. Дете престаје да се на одређени начин понаша само када су присутни одгајатељи. Учи дете да је најважније од свега не бити ухваћен, тако да се оно научи да крије своје акције и постаје препредено.

Емоционално повезивање хранитеља и детета о коме брину је темељ остваривања сврхе хранитељства. Кажњавање окреће дете против онога који тако кажњава, јача одбојност према одгајатељу.

За нас је значајно следеће: већ дуже време се води јавна дебата о томе да ли блага физичка казна (шљапкање, плускање и с.) представља насиље или не; с обзиром на то да физичко кажњавање не доводи до промене понашања (наша деца су најчешће већ искусила насилне методе дисциплиновања), одгајатељ појачава казну, танка граница се нарушава и физичко кажњавање прераста у злостављање. Свако физичко кажњавање може да представља ризик.

Физичко и психолошко кажњавање су неприхватљиви методи дисциплиновања деце. Политика наше установе је нулта толеранција на ове облике кажњавања.

Деца имају право на живот, одрастање и васпитање без насиља у било ком облику.

КОНЦЕПТ ПОЗИТИВНЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Време: 20 минута

Сврха: Стицање знања о одликама позитивне дисциплине

Едукативни блок са ПП презентацијом: Позитивна дисциплина

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Васпитне праксе засноване на позитивној дисциплини пружају оно што је деци потребно: одгајање (нега која иде у сусрет и одговара на дечје потребе), љубав и топлина, структура (безбедно окружење, постављање граница, предвидљива рутина), признавање (слушање, разумевање и прихватање дететових осећања и размишљања), оспособљавање (подржавање и усмеравање развоја дететових способности, превазилажење образовних застоја).

Методе позитивне дисциплине имају превентивне ефекте. Позитивна дисциплина штити дете, друге људе и средину. Дете научи да своје потребе задовољава на безбедан, ефикасан и одговоран начин.

Циљеви позитивне дисциплине су:

- задовољавање дететових потреба (потребе представљају основу људског понашања, тако да је циљ научити дете да задовољава потребе на прихватљив начин, осигурати да дете има позитиван доживљај себе, да му се задовоље потребе које стварују осећање вредности, способности, подиже његово самопоштовање, а да, при том, није изложено физичком болу нити нелагоди); рад на изградњи и јачању односа родитељ/одгајатељ–дете (везивање се остварује кад год да почне нови однос; то је процес, који подразумева учење једног о другом, о потребама оног другог, начинима на које се те потребе изражавају, како на њих реаговати кроз поверење, сигурност, стрпљење, присутност, толеранцију, топлину, нежност);
- унапређивање развоја детета (уз поштовање индивидуалности детета, развојног стадијума на коме се налази, као и претходног искуства, породичне историје и проблематике);
- подстицање развоја самоконтроле и одговорности код детета (у процесу васпитавања детета треба тежити самодисциплиновању — подстичите дете да само прави изборе и одлучује о стварима које се њега тичу а примерене су узрасту, као и да преузима одговорност за сопствене поступке и изборе);
- изазивање пожељног понашања (уз награђивање и подстицање понашања које желимо да учврстимо код детета);
- подучавање детета како да спречава и решава проблеме (не чекати да настане проблем већ детету јасно предочити шта се од њега очекује, поставити границе и правила понашања и истовремено постицати узајамни, позитиван однос сарадње између детета и одраслих).

За позитивно дисциплиновање значајно је уважавање игре као подстицај развоја. Шта је за вас игра? За који је узраст резервисана игра? Која је улога одраслог у игри?

Игра је забавна активност коју иницира дететова радозналост, запитаност, спремност за истраживање; игру дете може да понови кад год то пожели и да унесе неку новину (уради нешто другачије); у игри постоји значајна социјална размена — комуникација, договарање размена идеја. Игра представља суштинско, природно понашање детета и важан је покретач учења и развоја. Доприноси развоју менталних и физичких способности.

Због своје кључне улоге у развоју детета, игра је добила статус заштићеног „права“ у Конвенцији Уједињених нација о правима детета (члан 31).

Игра помаже деци да јачају везе са одгајатељима. Говорили смо о значају сензитивности одгајатеља за разумевање потреба детета. Игра нам отвара врата ка овом циљу. Током квалитетног укључивања одгајатеља у игру (прати иницијативу детета, не омета), дете учи да користи игру да би сазнавало о себи и свету. Сензитиван одгајатељ током игре труди се да ситуацију разуме из угла детета, вешт је да прати и види интересовање детета, прати сигнале детета и одговара на њих.

Желимо да промовишемо следеће вредности:

- Игра не препознаје узраст — игра нас обогаћује током читавог живота, није резервисана само за „малу“ децу.
- Игра не препознаје пол — не постоје „мушке“ и „женске“ игре и играчке.
- Игра не омета учење, она га подстиче.
- Игра је прилика за укљученост оба одгајатеља.

Вода, песак, картонске кутије, дрвене коцкице, лонци и поклопци подједнако су добри за подстицање деље игре и учења, као и играчке купљене у продавници.

ПОЗИТИВНО ДИСЦИПЛИНОВАЊЕ У КОНТЕКСТУ ОБРАСЦА ЕМОЦИОНАЛНОГ ВЕЗИВАЊА ДЕТЕТА

Време: 25 минута

Сврха: Освешћивање условљености понашања детета од његовог обрасца емоционалног везивања и унапређивање васпитног одговора хранитеља

Вежба: Прича о Мили — изазовно понашање и позитивно дисциплиновање

Инструкција за тренере: Подсетити кандидате на емоционалне обрасце везивања који су обрађени у ранијим радионицама. Поделити их у групе и дати им картице са ситуацијом која представља животну причу Миле из претходне, 4. радионице; на картици је описана и ситуација након смештаја Миле у хранитељску породицу. Потребно је да кроз дискусију дођу до закључака које потребе стоје у основи оваквог понашања и како би хранитељи требало да јој приђу и одговоре на њене потребе.

Инструкција за учеснике: Након погледивања на то каква су Милина искуства током живота у породици порекла, на основу њеној (Милиној) понашања описаној у причи коју ћете чути, размислите које потребе стоје у основи оваквог понашања и како би хранитељи требало да јој приђу и одговоре на њене потребе.

Прича о Мили

Мила је седмојгодишња девојчица која је смештена у хранитељску породицу. Разлој смештаја је преошћерећеносћ мајке, њено шовремено бежање у болесћ.

Првих неколико месеци, шрилашћовање је шћекло без шћроблема. Хранитељи су били усхићени како је лако шћекла адашћација девојчице и у шћородици, а зашћим и у школи. Међушћим, шћосле једношћ доласка из школе, хранитељи су шћримешћили на Мили да јој је мајица исцешћана, да јој је рука изшћребана. Мила није рекла хранитељима шћида се десило већ су они, шћошћио их је учитељица шћозвала, од ње сазнали шћида се у школи дошћодило. После задашћка у школи у коме је шћребало да се ошћише шћородица, Мила се на часу збунила и расшћлакала, а један друшћ је шћо искорисћио и шћочео да је исмева и да јој се рушћа како не зна ко су јој мама и шћашћа, након чешћа шћа је она физички нашћала. После шћошћ дошћађаја, девојчица одбија да време шћроводи са хранитељима у дневној соби, одбија да једе у исћио време са њима, хранитељица је рекла: „Шћида хоћеш шћи, ниси моја мама“, шушћнула је сина хранитеља. Хранитеље је зашћекла ова сшћуација, збунили су их овакве шћромене и нису знали како да јој шћрићу. Осећали су се шћоражено шћа су шћочели да се дисћанцирају од Миле јер нишћида од оношћа шћио су шћокушали није давало резулшћашће.

Одговори се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Мила је у својој породици порекла развила избегавајући модел везивања са блиским особама, тј. са мајком. Она свет око себе доживљава као непоуздан, извор патње и негативних искустава. Мила је не поверљива, дистанцирана, минимализује изражавање емоција, ослање се на своје снаге, одаје утисак самопоузданог детета. Оваква деца могу да делују као социјално прилагодљива — увек се смеју, изигравају кловна и таквим понашањем прикривају евентуална осећања туге, љутње, анксиозности. Зато су хранитељи имали утисак да се Мила лако адаптирала и да је лако бринути о њој.

У основи Милиног понашања стоје потребе за сигурношћу и припадањем, утехом, ослоном, подршком, које не може јасно да искаже и покаже. Искуство ју је научило да ће, уколико искаже потребу, бити одбачена па то очекује и сада од хранитеља.

У овој ситуацији хранитељи не треба да доживљавају Милину дистанцираност лично нити као да је њено понашање уперено против њих. У кризној ситуацији, под налетом јаких емоција, када јој је потребна велика подршка, Мила изгледа дистанцирано и као да одбацује хранитеље. Деца са избегавајућим обрасцем везивања не боре се само са управљањем емоцијама већ се осећају непријатно када уопште имају емоције.

Ова деца, зато што стално потискују емоције, понекад експлозивно реагују на наизглед небитне ствари. Замислите кутију у којој су затворене емоције и то вам може бити од помоћи да разумете шта се дешава са емоцијама наше Миле. Идеја да осећања која су затворена у кутији само постају јача помаже вам да разумете зашто понекад, на наизглед небитне ствари, реагују „експлозијом“.

„Не одустајем од тебе, важна си ми“ јесте порука која је потребна Мили. Тако јој показујете да је прихваћена и да, када има изазовно понашање, неће бити одбачена нити остављена. Главни састојци рецепта за помоћ Мили:

Изградња односа	Управљање понашањем / дисциплиновање
• емпатија — ту сам за тебе, разумем • топлина и нежност • прихватање детета онаквог какво јесте, безусловна љубав • позитивна породична атмосфера, хумор • доступност; хранитељи и деца имају заједничке активности; хранитељи показују интересовање • физички контакт (примерен, детету прихваљив) • приближавање у најтежем тренутку, када највише желите да одете	• похваљивати добро понашање • говорити детету шта од њега очекујемо а не шта не желимо да уради • логичке и природне последице — учење из сопственог искуства по принципу ако—онда • јасне границе • јасна структура и надгледање • доследност

Од тога како и колико одгајатељ пружа детету оно што му је потребно (задовољава његове потребе) зависи и каква је основа за управљање понашањем детета. Што се ови предуслови квалитетније испуњавају, и дисциплиновање ће се лакше одвијати јер се тако развија повезаност детета са њима, што је најмоћније средство за утицање на дете, а у рукама је одгајатеља. Дете које се осећа прихваћено и заштићено слуша особу од поверења зато што је воли и не жели да остане без њене подршке. Таква емоционална повезаност и успостављање васпитних правила наводе дете да слуша блиске особе са којима гради односе.

Везивање се остварује кад год да започне нови однос. Успостављена веза значи учење једног о другом, о потребама оног другог, о начинима на које се те потребе изражавају и како на њих треба реаговати. То је процес који тражи много времена. Однос треба подстицати, али треба детету и дати шансу да се навикне на промену; не треба претеривати са стимулацијом. Уколико хранитељи не раде на развијању односа, дете неће имати поверења у њих, неће осећати сигурност, а то може негативно утицати и на сваки покушај дисциплиновања.

ОДЛИКЕ УСПЕШНОГ ОДГАЈАТЕЉА

Време: 10 минута

Сврха: Промовисање пожељних карактеристика одгајатеља

Дискусија: Одлике успешног одгајатеља

Питање за учеснике: Из ваше искуства, која су знања, умења и лични квалитети бићни за особу која дисциплинује?

Одговори се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

За успешно дисциплиновање хранитељ би требало да поседује следеће карактеристике:

- брижност (стварна брига о детету кроз рад на квалитету односа; развија се кроз познавање детета, његових потреба, начина размишљања, осећања, претходног искуства, узраста, развојног стадијума);
- стрпљење (нико не постаје дисциплинован преко ноћи, промене се дешавају постепено);
- одлучност и поуздање (они који дисциплинују дете морају бити свесни да могу наићи на препреке; не треба дизати руке од детета већ трагати за другим начинима да се дође до промене; вера у личне компетенције);
- познавање технике ненасилне комуникације (активно слушање, објашњавање, парафразирање, хваљење-подстицање и сумирање, слање и примање повратних информација, асертивна комуникација);
- отвореност (хранитељ мора да сагледа проблем са више страна, да разматра различите варијанте и да буде спреман да разуме дететове бриге, осећања и потребе чак и кад је изазван дететовим неприхватљивим понашањем);
- доследност у спровођењу дисциплине на пријатељски начин пун љубави;
- разумевање — схватити шта значи понашање.

МЕТОДЕ ПОЗИТИВНОГ ДИСЦИПЛИНОВАЊА

Време: 20 минута

Сврха: Стицање знања о методама дисциплиновања

Едукативни блок са ПП презентацијом: Методе позитивног дисциплиновања

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Похваљивати жељена понашања (примењиво на све узрасте) — То је најефикаснији метод, али га родитељи најређе користе. Дете ће најпре усвојити пожељно понашање ако такво понашање похвалите.

Активно слушање — Оставите све што тог тренутка радите по страни како бисте се потпуно сконцентрисали на оно што дете говори.

Јасна правила — Објасните детету шта се од њега очекује и које су консеквенце за кршење одређених правила.

Селективно игнорисање — То није игнорисање детета већ непожељног понашања или поступка; са овом техником треба бити опрезан јер код деце са несигурним обрасцима везивања, појачава страх од одбацивања, напуштања зато што она не схватају разлику између игнорисања понашања и игнорисања њих самих.

Моделовање пожељног понашања — Трудимо се да својим примером покажемо детету пожељне обрасце понашања.

Мењање околине (Боље је драгоцене и опасне предмете држати далеко од дететовог домаћаја него кажњавати дете због његове природне радозналости.)

Скретање пажње и мењање активности

Примењивање логичних и природних последица (за основношколски и адолесцентски узраст) — Дете треба да сноси последице свог понашања: ако не понесе јакну, биће му хладно; али треба водити рачуна колико последица може бити опасна по дете, нпр. не можемо научити дете да не сме да излази на улицу тако што ћемо га пустити да сноси последицу кршења те забране; треба узимати у обзир ниво на ком се дете налази, у вези са способностима повезивања сопственог понашања и последица до којих оно доводи.

Ускраћивање привилегија (гледање ТВ-а, време за компјутером, са телефоном, џепарац)

Прављење уговора са адолесцентом — Родитељ и дете имају своје обавезе у достизању циља; то је компромис двеју страна, решење прихватљиво за обе стране.

Унапред припремити дете на промене и измене у дневном распореду.

Антиципирање ситуације — Предвиђање и деловање унапред у ситуацији која може да буде стресна за дете (за млађи узраст).

Учити дете да решава проблем само и са другима.

ПРИМЕНА НАУЧЕНОГ

Време: 25 минута

Сврха: Кандидати вежбају повезивање понашања са узроком понашања/осећањем/потребом детета, и промишљају о својим интервенцијама у конкретной ситуацији.

Вежба: У сусрет изазовима

Инструкција за тренере: Кандидати се деле у групе. Тренер може да изабере једну или више ситуација на којима ће групе радити. Даје упутство да промисле који су узроци понашања, шта је детету значајно, шта жели па се понаша на описани начин. Поред тога, добија и картицу са списком метода позитивног дисциплиновања. Следи дискусија о поступцима одгајатеља у овим ситуацијама.

Инструкција за учеснике: Упознајте се са ситуацијама које су описане на картицама које сте добили као група. Промислите о узроцима понашања, шта је детету значајно, шта жели па се понаша на наведени начин. Добили сте и картице са списком метода позитивног дисциплиновања. Изаберите методу дисциплиновања.

Предлог различитих ситуација:

Изазов 1: Девојчица Маја, узраста 13 месеци, прилази шпорету и пружа ручицу ка врућој рингли. Како ћете одреаговати?

Коментар: *Деће овој узрасној учи о свешу око себе кроз испраживање; краси ја радозналост.*

На овом узрасној деће не остављамо без надзора одраслој. Прва инстинкција је обезбеђивање сигурности деће: удаљивши деће из ризичне ситуације тако што ћемо ја нежно ухватити и склонити од извора опасости, преумерити његову њажњу. Одговорност одраслих је да протвор обезбеде колико је то могуће (нпр. постављају заштитнике за осигураче, улове штола). Веома је важно да деће још говори о безбедности док је још сасвим мало. Деће неће одмах разумети шта му јоворити, али ће реаговати на ваш израз лица и тон гласа. Блажим тоном објасните шта је безбедно а шта није. Оваквим поступцима постављате темељ за будућу комуникацију.

Изазов 2: Мајка каже свом петогодишњем сину Илији да је време да се крене кући. Он је сјајно провео дан играјући се са својим другом, па мајци одговара: „Само још мало, молим те.“ Мајка и даље разговара са мајком другог детета. Пет минута касније, мајка поново каже сину да треба да крену. „Не, нећу да идем“, дечак почиње да кука. „Треба да идемо одмах“, мајка инсистира. „Закасићемо. Обуци јакну.“ Дечак бежи и баца се на под, рита се и вришти док мајка покушава да му навуче јакну и да му обује ципеле. Како бисте поступили у тој ситуацији?

Коментар: *Илија жели да се игра, да се дружи, да испражује, жели да продужи активност која му је пријатна.*

У овој ситуацији прво треба најавити повлазак кући још до десет минути раније како би деће имало времена да заврши игру, и треба бити доследан у томе. Међутим, дечаку је било дозвољено да настави са играњем када је замолио мајку за „још мало“. Он не зна да она не може више да одлаже повлазак јер, ако не крену на време кући, она неће бити да спреми вечеру. Зато је требало да дечаку дода и информације збој чега морају да крену баш сада како би је он разумео. Такође, можемо и пре одласка у јарк да утврдимо са дећем када се враћамо кући, збој чега... Деће, и поред објашњења, може показати љућу, али важно је не реаговати на њу. Запамтити да границе морају да поставе, а њих пренути Ви постављате јер Ви сте одрасла особа која мора бити одговорна.

Изазов 3: Богдан има осам година. Послушан је и примеран дечак. Неколико претходних месеци Богдан је више пута молио хранитеље да му дозволе да позове другаре да му дођу у посету или да он иде код њих. Међутим, хранитељи, због сталне заузетости, нису могли да му изађу у сусрет. У последње време Богдан често касни из школе. Долази кући сат после школе. Хранитељи су забринути јер то раније није радио и не знају како да поступе у овој ситуацији. Како бисте ви поступили?

Коментар: *Дечак је у узрасној када има све већу потребу за дружењем са вршњацима, за припадањем вршњачкој групи, за њажњом.*

Хранитељи би требало да разговарају са дећем, да ја њима шта су разлози кашњења, где проводи време, али без осуђујуће тона. Ако претпоставимо да су се деће и хранитељи емоционално повезали, да су створили међусобни однос поверења, добром комуникацијом, доћи ће до узрока проблема. Значајно је да хранитељи разумеју његову потребу, али и да деће разуме шта брине хранитеље у овој ситуацији. Поред тога, морају да буду постављене јасне границе и правила понашања и да се деће да до знања које су консеквенце непоштовања правила.

Изазов 4: Милош (10) и Тина (14) гледају ТВ. Завршио се програм који су гледали, и сада се препиру око тога шта ће даље да гледају и свађају се око даљинског управљача. Њихов хранитељ чује галаму и каже им да престану. Дечак плачним гласом каже како то није фер, како он никад не може да гледа оно што жели и вичући одлази у своју собу. Девојчица наставља да гледа програм који жели, игноришући свог уплаканог брата и хранитеља. Хранитељ искључује телевизор, а девојчица бесно отрчи вичући на брата што све мора да упропаси као мала беба. У соби поново почињу да се свађају.

Коментар: Деца ће добро реаговати ако осеће да се према свима поштују исто и да је фер-плеј важан. Ако им се учини да су одлуке одраслих непроменљиве, што може бити врло неправедно и неспорно за децу. Моли би да закључе да им је једини избор да се ошумљују и међусобно свађају. Зашто би требало помоћи деци да науче да преговарају о стварима које стварају проблеме. Планирајте заједно са децом оно што желите да иледаите у оквирима које поштовате, нпр. можете предложити да свако наведе ТВ садржај који жели да иледа, да термини тих емисија буду предвидљиви. Даље, значајно је моделовати дејство и учини та који је прихватљив и ефикасан начин решавања конфликта.

Изазов 5: Девојчица Тамара, од 16 година, у последње време је постала врло некомуникативна. Већину времена проводи у својој соби, разговара мобилним телефоном или је на друштвеним мрежама, на YouTube-у. Када хранитељица покуша са њом да разговара, она буде мрзовољна, нерадо одговара на питања и једва чека да се врати у собу. Хранитељица и девојчица су се раније јако лепо слагале, али сада она не зна шта се дешава у њеном животу. Како бисте се поставили према девојцици у датој ситуацији?

Коментар: Тамара жели да освоји више самосталности, да се поштује њена приватност, жели да самостално организује своје време. Она је тинејџер, налази се у важној фази индивидуализације, што значи да ради на томе да постане засебна јединка у односу на своје родитеље/хранитеље. Ако не жели да разговара тој тренутка, немојте је присиљавати већ сачекајте њену иницијативу. Трудите се да комуникација у већини случајева буде позитивна, корисните хумор, похвалите њихове изборе. Покажите очигледно задовољство кад проведете неколико минути са вама. Не нарушавајте њену интиму, не зајимкујте с ким је разговарала и о чему. Дајте јој до знања да имате поверења у њен процес развоја. Ако делује узнемирено, понудите јој помоћ или јој рецијте да може да вам се обрати у свако доба.

Понашајте се према њој с љубављу и љубазно, али не прихватајте од ње ништа мање од тога. Ако вам се обраћа неучтиво, дајте јој до знања да су вам осећања повређена и да не желите да ипак разговара с вама.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 10 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

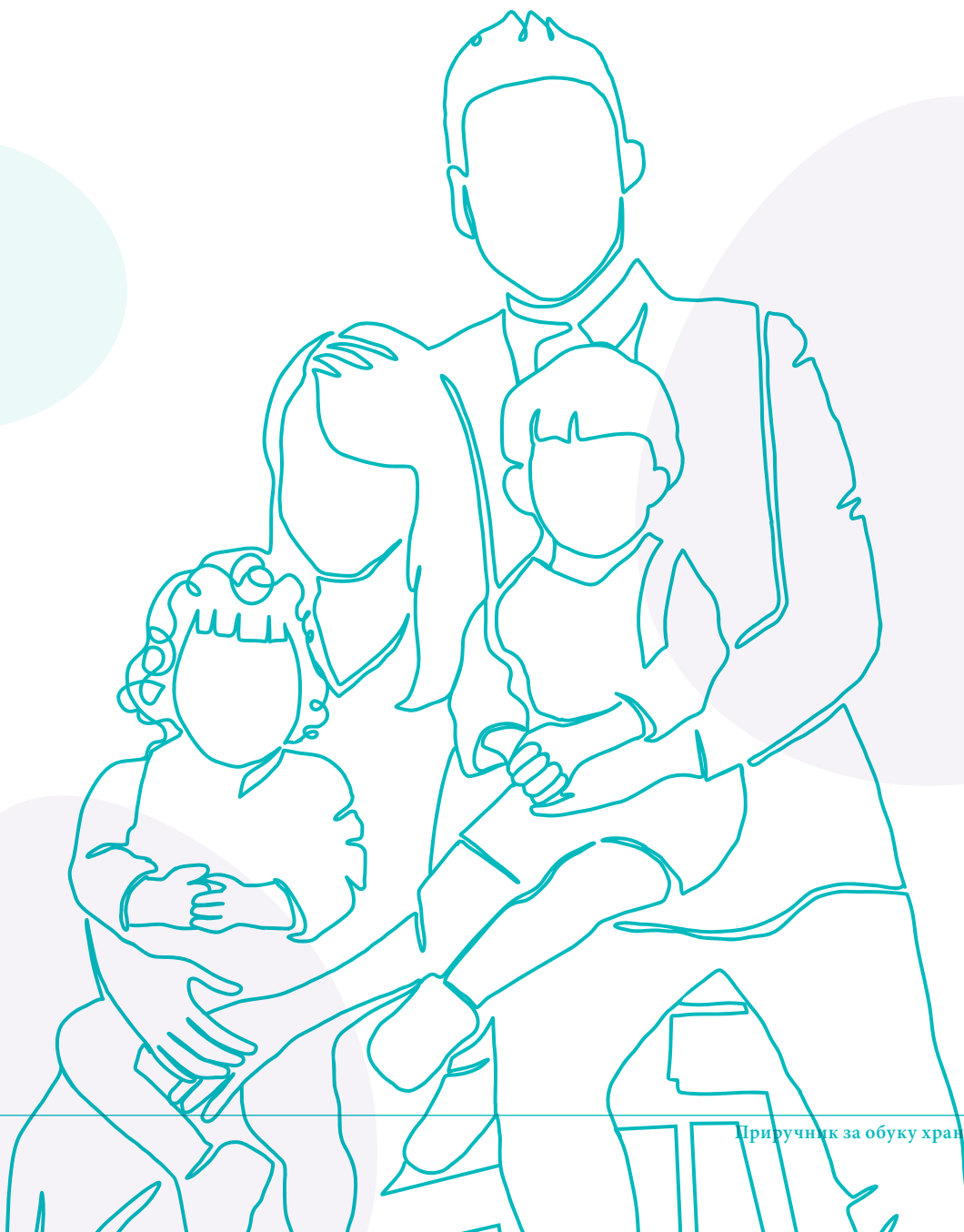
Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Задатак за рад код куће:

На њочейку данашњеј рада њосџавили смо вам њиџање: Како су вас васџиџавали? Наведиџе два њосџуџања ваших одџаџаџеља за која мислиџе да су њосебно доџринела вашем развоју, џоме какви сџе као одрасла особа. Након џоџа, наведиџе два њосџуџања (џонашања, џоруке) ваших одџаџаџеља за која мислиџе да нису доџринела вашем развоју и заџџо нису.

Молимо вас да у оквиру самосџалној рада џоново размислиџе о овим џиџањима и да одџворе заџиџе. Уџоредиџе их са одџворима са џочейка радионице и заџиџиџе и да ли има џромена у вашим сџавовима и на џџа се односе.

Тренер одговара на питања и недоумице кандидата у вези са значењем питања/очекивања од њих.

СЕДМА РАДИОНИЦА

СИГУРНОСТ И БЕЗБЕДНОСТ ДЕТЕТА У ХРАНИТЕЉСКОЈ ПОРОДИЦИ

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- разумеју важност обезбеђивања сигурног и безбедног окружења за дете / младу особу на хранитељству;
- дефинишу појмове злостављања и занемаривања и уоче разлику између различитих облика;
- стекну потребна знања за препознавање индикатора занемаривања и злостављања; разумеју стратегије заштите детета / младе особе од занемаривања и злостављања;
- разумеју сопствену улогу у пружању подршке детету / младој особи у развијању вештина самозаштите;
- разумеју потребне информације о процедурама у ситуацијама пријаве сумње на злостављање и занемаривање детета / младе особе о којој брину.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери, стикери
- пројектор, лаптоп, видео-бим
- картице са приказом случаја

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Повезивање са претходном радионицом
- Увођење у тему 7. радионице

Време: 20 минута

Сврха: Прављење везе између садржаја програма; провера утиска о презентованом садржају са прошле радионице, покренутим размишљањима и питањима која се отварају; упознавање са садржајем радионице; указивање на значај теме за разумевање улоге хранитеља у обезбеђивању сигурног и безбедног окружења за дете

Повезивање са претходном радионицом

Инструкција за тренере: Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајна и евентуално нејасна.

Питања за повезивање са претходном радионицом: *Шта сте зајамтили, о чему сте размишљали у вези са прошлом радионицом, шта је на вас оставило посебан утисак? Да ли сте имали тешкоћа у изради задатка у оквиру породице?*

Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајна или недовољно јасна.

Инструкција за тренере: Тренери подстичу учеснике да износе идеје. Подвлаче да нема тачних и погрешних идеја, да су сви одговори корисни („оуја идеја“).

Питања за увођење у тему обезбеђивања сигурности и безбедности за децу на хранитељству: *Шта мислите зашто је важно да се бавимо њомом обезбеђивања сигурности и безбедности за децу на хранитељству, односно зашто деце од злостављања и занемаривања?*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке након чега се представља садржај радионице.

Најчешћи разлог измештања деце из биолошке и збрињавања у хранитељску породицу је занемаривање и злостављање. До сада смо говорили о томе како злостављање и занемаривање утиче на развој детета, почев од развоја мозга преко образаца емоционалног везивања, идентитета и самопоштовања до понашања као канала за комуникацију дететових стања, осећања и потреба. На тим знањима се базирају стратегије за отклањање последица са којима дете долази у хранитељску породицу. Очекује се да су они који донесу одлуку да буду хранитељи спремни да се ангажују у отклањању тих последица, односно застоја у развоју. Али први задатак, суштина хранитељства, јесте у томе да се деци пружи безбедност и сигурност, да буду заштићена од понављања занемаривања и злостављања у самој хранитељској породици и њеном окружењу током смештаја.

Да би кандидати могли да процене своје капацитете у односу на заштиту деце са аспекта безбедности и сигурности потребно је да знају шта могу да очекују у улози хранитеља и каква су очекивања од хранитеља.

Зато ћемо на данашњој радионици прво постићи сагласност око тога шта се подразумева под занемаривањем и злостављањем, како можете да препознате да је дете било или јесте жртва неког облика занемаривања и злостављања, зашто су деца на хранитељском смештају у већем ризику да постану жртве, шта ви можете да урадите да то спречите или да помогнете детету да се опорави од трауме изазване злостављањем. Посебно ћемо размотрити ризике везане за ситуације у којима сами хранитељи могу да постану извор опасности за дете и процедуре које штите дете, али и хранитеље у случају да је сумња на угроженост детета у хранитељској породици неоснована.

ПОЈАМ, ОБЛИЦИ И ИНДИКАТОРИ ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНеМАРИВАЊА

Време: 70 минута

Сврха: Створити услове за препознавање злостављања и занемаривања детета / младе особе кроз дефинисање облика и упознавање са индикаторима злостављања и занемаривања

Физичко злостављање**Вежба: Примери физичког злостављања**

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у три мање групе. Свака група ради на свим примерима са фокусом на препознавању индикатора злостављања и одређивања облика злостављања. У зависности од садржаја примера, тренер поставља потпитања.

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања:

Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Пример ситуације:

Петар има четири године. Иде у вртић. У понедељак, приликом пресвлачења за поподневни одмор, васпитачица је приметила модрице на унутрашњој страни бутине детета. Модрица је дугачка око 10 cm, широка 3 cm, црвене боје.

Саобраћајца је зауставио ауто и утврдио да возач има недозвољену количину алкохола у крви. На задњем седишту аута је његов деветогодишњи син који није везан сигурносним појасом.

Милица похађа шести разред. Нерадо и недовољно учи. Након различитих покушаја да промени њен однос према учењу, хранитељица је једне вечери рекла да неће ићи на спавање док Милица не уради домаћи задатак... Милица је тврдоглаво одбијала да приступи раду домаћег задатка. Два сата је после поноћи. Милица седи за радним столом, а хранитељица поред ње.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добијају кључне поруке:

Физичко злостављање

- повреде нанете детету (не повреде које се у детињству често дешавају задесно, као последица несрећног случаја);
- излагање детета опасним поступцима који представљају озбиљан ризик по здравље, безбедност или добробит детета, чак и ако ови поступци још нису довели до озлеђивања детета (протресање одојчета, вожња у алкохолисаном стању са дететом, несмотрено коришћење смртоносног оружја у близини детета, неодговарајућа употреба лекова, алкохола);
- сурово и нехумано кажњавање детета (спречавање кретања детета везивањем конопцем, принуђивање детета да стоји у ћошку више сати, ускраћивање хране и/или воде током продужених временских периода, спречавање детета да спава, принуђивање детета да остане напољу по хладном времену...).

Дискусија: Показатељи физичког злостављања

Питање за учеснике: На основу којих показатеља бисте посумњали да се ради о физичком злостављању?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Физички показатељи: модрице, преломи, опекотине, унутрашње повреде, посекотине, тровање, опекотине, трагови гушења, везивања, грижења... специфичан облик повреда (понекад се може препознати предмет чијим дејством је повреда настала)... место где се налази повреда.

Карактеристичан начин понашања који се разликује од очекиваног дејег понашања:

- претерано или врло мало плакања, велики страх од одраслог или потпуно одсуство стрепње пред ауторитетом одраслог, екстремна агресивност или повлачење;
- изразито повишена стрепња када друга деца плачу;
- зазирање од физичког додира или приближавања, посебно неке одрасле особе;
- дете делује као да се плаши родитеља/одгајатеља;
- показује или изражава страх од враћања кући (из вртића, школе, болнице и сл)
- дете себе сматра лошим и сматра да је заслужило казну;
- одговара на питања кратко, једноликим гласом, не показује афекат;
- неодговарајућа или превремена зрелост;
- лош однос са вршњацима;
- неуобичајено неваљало понашање.

Сексуална злоупотреба детета**Вежба: Примери сексуалне злоупотребе детета**

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у три мање групе. Свака група ради на свим примерима са фокусом на препознавању индикатора злостављања и одређивања облика злостављања. У зависности од садржаја примера, тренер поставља потпитања.

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања:

Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Пример ситуације:

Током заједничког сређивања дворишта, тринаестогодишња Драгана је почела да прича хранитељици да јој је непријатан начин на који је додирује тренер када јој показује на који начин да изведе вежбу. Увек се узнемири и има потребу да му одгурне руку која је често на њеним грудима или унутрашњој страни бутине.

Након измештања из хранитељске породице, васпитачи дома нас извештавају да је Милан, који има пет година, у разговору са њима, више пута, на исти начин, истим речима описивао и покретима имитирао сексуални однос између хранитеља.

Хранитељица је пронашла на Дубравкином (12 година) Фејсбук профилу комуникацију са непознатом мушком особом. Комуникација траје месецима, а она му је, на његов захтев, слала фотографије обнажених делова свог тела.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Сексуална злоупотреба

Сексуална злоупотреба детета је експлоатација или принуда детета од стране старије особе (одрасле или адолесцента) на сексуално задовољавање. Одрасли врши сексуалне активности са дететом без његовог пристанка, уз принуду, уцену или грубу физичку силу, користећи своју моћ над дететом. Пристанак детета, нарочито ако је млађе од 14 година, правно је неважећи. Сексуални контакт између малолетника, уколико постоји знатна разлика у узрасту, нпр. између тинејџера и млађег детета, такође представља сексуалну злоупотребу.

Сексуална злоупотреба је:

- силовање (присиљавање на вагинални, анални или орални однос);
- силовање и/или експлоатација путем проституције и порнографије;
- сексуално миловање, пипање, коришћење детета за мастурбацију одраслог;
- неконтактне активности у склопу војеризма или егзибиционизма пред дететом.

Сексуална злоупотреба може се десити једном од стране непознате особе или може трајати годинама од стране познате блиске особе, рођака или члана породице. Починиоци су ређе непознате, стране особе, а далеко чешће је то особа из блиског породичног круга коју дете воли у коју има поверења. Деца често не пријављују догађај управо зато јер се ради се о блиским особама и осећају стид или страх; имају потребу да заштите особу или себе; или због узраста и/или развојних карактеристика не зна да то није дозвољено.

Утврђено је да је почетак сексуалне злоупотребе најчешћи између четврте и осме године живота или у адолесценцији. Статистика показује да су жртве чешће девојчице, али је могуће да не одговара реалности јер дечаци више крију злостављање због наглашеног страха од осуде.

Сексуалну злоупотребу не треба мешати са физичким контактима између одраслог и детета који представљају нежне или пажљиве изразе љубави. Одговорне одрасле особе ограничавају своје физичке додире са дететом, поштујући дете и његове границе, а истовремено одражавају топао и нежан однос.

Дискусија: Показатељи сексуалне злоупотребе

Питање за учеснике: На основу којих показатеља бисте посумњали да се ради о сексуалној злоупотреби?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Физички показатељи сексуалног злостављања: повреде у гениталном или аналном подручју (модрице, огуљотине, крварења), повреде на грудима, дојкама, на доњем делу трбуха, инфекције које се преносе сексуалним путем, болови при мокрењу, поновљене мокраћне инфекције, трудноћа, присуство страних тела у неким телесним отворима, енуреза, енкопреза, губитак апетита, поремећај исхране, поремећаји спавања, болови при седењу или при ходању.

Промене понашања:

- дете не жели да остане само са одређеним људима или се плаши да буде далеко од родитеља/одгајатеља, посебно ако је ово ново понашање (млађи узраст);
- регресивно понашање или наставак понашања које је већ превазишло по узрасту, као што је сисање палца или мокрење у кревет (млађа деца);
- постаје повучено (млађе дете);
- изненадни изливи беса могу да буду симптоми (млађе дете, али је често и код старијих);
- промене у исхрани (код млађе деце);
- може да се деси да не успостављају контакт очима са одраслима;
- сексуално понашање неприкладно за узраст детета;
- код старијег детета је често да истиче сексуалност или има знања о сексуалности и користи сексуалну терминологију која је неадекватна за ситуацију и не очекује се у том узрасту;
- може да се деси да време проводе необично дуго сама (типично за децу школског узраста);
- покушавају да избегну да се скидају испред родитеља/одгајатеља;
- неадекватно одевање (преширока одећа која скрива сексуалне карактеристике код адолесценткиња или девојчица обучена као девојка) и одећа која покрива повреде од самоповређивања;
- код млађе деце могу бити присутни ноћни страхови, страх од мрака и одласка у кревет, страх од одвајања, неконтролисано мокрење (овде треба искључити развојне проблеме детета);
- изражени страхови од одраслих особа или од одређених особа;
- избегавање сваког телесног контакта са другим особама;
- мало дете одбија помоћ при купању;
- код млађе деце, показатељ може да буде прекомерна маструбација (али ово није увек знак да се ради о томе), коришћење различитих играчака или ствари из околине за мастурбирање;
- деца школског узраста могу да беже од куће, могу да имају измењено понашање у школи;
- тинејџери могу бити преокупирани сексом у разговору или игри;
- компулсивно прање тела, гениталне регије, руку и уста.

Наведени показатељи понашања не морају увек да значе да је дете сексуално злоупотребљено. Информације се испитују у контексту изјава сведока и детета, физичких доказа. Може да буде много разлога за промену понашања, не само ситуација сексуалног злостављања, али је важно проверити све.

Емоционално злостављање

Вежба: Примери емоционалног злостављања детета

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у три мање групе. Свака група ради на свим примерима са фокусом на препознавању индикатора злостављања и одређивања облика злостављања. У зависности од садржаја примера, тренер поставља потпитања.

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Пример ситуације:

Милица иде у средњу школу. Сваки полазак у школу, а посебно када се облачи за изласке, журке, пројекат је изливом хранишћеличној нејодовања: „изледаш као курва...“, „нећу се чудити ако ће неко силује...“, „уледај се бар једном на сесију, она изледа као девојка а ти као уличарка...“, „погледај је, ставила у нос брњицу...“

Хранишћељи су реновирали кућашило. Пославили су туш-кабину за коју су издвојили значајна новчана средства. Знају да је Небојша, иако има 15 година, несрећан и неадекватан. Хранишћељица инсистира да буде присутна у кућашилу док Небојша улази и излази из туш-кабине јер је сигурна да ће поквариши осетљиве клизаче.

Ђорђе креће у другу полугодишње 5. разреда. Иако су га хранишћељи стално подсећали да мора да учи, прво полугодишње је завршио са четвори неадекватне оцено. Хранишћељи су јако незадовољни и љути. Саопштавају му да током другог полугодишња неће моћи да иде на тренинге фудбала, да нема дружења после школе нићи увече, нема одлазака на рођендане...

Хранишћељица не ради, њен сујру ради по сменама. Брину о Давору и Горану. Они су јако изазовној понашања. Хранишћељица нема ауторишћеја у односу са њима. Скоро свакодневно зове хранишћеља на посао да им „он каже...“, а када хранишћел дође с посла, дејално му прејричава шта су све лоше урадили. Хранишћел њада виче да одмах оду у собу и не излазе из ње. Никада их није ударио, али уморан и бесан, прејри им физичком казном, да ће их враишићи у дом. И сам каже: „Наводе ме да кажем свакакве њагоси, а после ми је жао...“

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Емоционално злостављање подразумева поновљена понашања родитеља/одгајатеља која код детета изазивају или појачавају доживљај безвредности, одбачености или неадекватности, наносе детету психолошку патњу и могу изазвати озбиљне и трајне сметње у (емоционалном, когнитивном, социјалном) развоју детета. Не ради се о појединачним, изолованим инцидентима, већ о обрасцу понашања одраслог који је стално присутан или се понавља.

Обрасци родитељског/одгајатељског понашања која представљају емоционално злостављање детета:

Одбацивање/обезвређивање детета (стално исмевање, понижавање, окривљивање детета за све проблеме у породици, исмевање детета када исказује своја осећања, стално неправично поступање према детету због очигледног фаворизовања другог детета у породици, одбијање да се дете похвали, да му се признају успеси, поступак са адолесцентом као са малим дететом)

Терорисање/заstraшивање детета — понашање које ствара климу страха; детету се прети екстремним, тешким казнама (претње озлеђивањем детета или других чланова породице или деструктивне и насилне мере према стварима или љубимцима детета, приморавање детета на учешће у заstraшујућим активностима, честа промена „правила игре“ у односима родитељ–дете, изливи беса наизменично са периодима лажне топлине)

Игнорисање — родитељ/одгајатељ је психолошки недоступан детету, преокупиран собом и није у стању да одговори на понашање детета (одбија да током дужег времена разговара са дететом, не реагује на захтеве детета за пажњом или љубављу, не смирује, не мази нити држи одојче / мало дете, не реагује на бол, патњу детета, не штити дете од напада браће, сестара, других чланова породице или вршњака...)

Изолација — спречавање детета да учествује у уобичајеним приликама за успостављање социјалних односа (забрањивање детету да се игра са другом децом, исписивање детета из школе, забрана да се учлањује у клубове, учествује у ваншколским активностима, усађивање страха детету према особама изван породице).

Дискусија: Показатељи емоционалног злостављања

Питање за учеснике: На основу којих показатеља бисте посумњали да се ради о емоционалном злостављању?

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Емоционално злостављање се може препознати по следећим променама у понашању детета:

- сисање прста, љуљање, погоршање хроничних болести, поремећај говора;
- неоргански застој раста (деца до три године);
- промене расположења и понашања, необјашњиве емоционалне реакције (фобије, хипохондрија, опсесивност);
- поремећаји исхране;
- поремећаји навика и спавања;
- енуреза, енкомпреза;
- повлачење из контакта, проблеми са вршњацима;
- тешкоће у учењу, незаинтересованост;
- понашања која доводе до сукоба са законом (делинквенција, антисоцијално понашање);
- покушај самоубиства, самоповређивање.

Наведена понашања могу бити последица деловања више фактора. При доношењу закључка потребно је размотрити различите индивидуалне, породичне и друштвене околности којима је дете изложено у садашњости или је било изложено у прошлости.

Емоционално злостављање се може препознати и посматрањем односа родитељ/одгајатељ–дете. Могу се уочити следећи показатељи:

- претерано реагују на понашање детета и користе претње;
- говоре о детету користећи негативне изразе („зао“, „монструм“, „чудовиште“...);
- изгледа да се детета плаше родитељи/одгајатељи (узмичу, устрепте када им се приближи);

- показују нереална очекивања или постављају немогуће захтеве детету;
- осуђују, постиђују, омаловажавају, исмевају или понижавају дете, посебно пред другим особама;
- претерано кажњавају дете спроводећи насилне и кажњавајуће методе дисциплиновања које не одговарају узрасту, стању или учињеном преступу детета;
- не реагују или се понашају неодговарајуће кад дете плаче.

Нејасни ставови родитеља о сврси дисциплиновања, недоследност, нелогична оправдања везана за дисциплиновање могу указати на ризике од емоционалног злостављања у породици.

Експлоатација

Вежба: Примери експлоатације детета

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у три мање групе. Свака група ради на свим примерима са фокусом на препознавању индикатора злостављања и одређивања облика злостављања. У зависности од садржаја примера тренер поставља потпитања.

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе, прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Пример ситуације:

Вељко живи са бабом и дедом. Током осмог разреда има велики број изостанака зато што користи сваку прилику да за надницу ради као помоћни радник у сечи дрва.

Милица сваке вечери продаје цвеће у кафићима у главној улици. Њени родитељи су у близини и надзиру је.

Хранитељици је недавно преминуо супруг. Брине о седамнаестогодишњој Ани и Вељку који има две године. Очекује да Ана преузме бригу о Вељку кад она ради трећу смену.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Експлоатација/подмићивање детета је коришћење детета за рад или друге активности а у корист других, подстицање детета да се упушта у антисоцијалне или девијантне активности или наметање улоге детету која задовољава лична интересовања родитеља/одгајатеља а премашује развојне способности детета (приморавање или дозвољавање детету да се бави проституцијом, просјачењем, продајом наркотика или нелегалним радом, очекивање да дете преузме одговорности родитеља/одгајатеља за бригу о млађој браћи и сестрама, приморавање детета да се облачи у одећу која не одговара његовом полу нити узрасту, награђивање детета ако напада другу децу).

Показатељи присуства експлоатације детета су исти као код емоционалног злостављања.

Треба разликовати експлоатацију од учешћа детета у породичним активностима које су у складу са узрастом и његовим способностима.

Вршњачко злостављање

Едукативни блок са ПП презентацијом: Вршњачко злостављање

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

У складу са савременим околностима и искуством које сви делимо, у поделама облика злостављања се све чешће као посебан вид злоупотребе деце издваја вршњачко злостављање. Ескалација вршњачког насиља је изазов за дете и хранитеље.

Вршњачко злостављање се дефинише у ситуацијама тиранисања детета од стране вршњака, које се понавља на начин и у обиму да дете не може да се одбрани. Вршњачко злостављање често започиње задиркивањем слабијег и повученијег детета, што открива његове слабе тачке, те агресија над њим постаје интензивнија и трајнија.

Актуелне врсте насиља:

- физичко (понашање које доводи до стварног или потенцијалног телесног повређивања — шамарање, шутирање, дављење, напад оружјем итд);
- емоционално/психолошко (одбацивање и терорисање, изолација, експлоатација и емоционално лишавање — вербално вређање, погрдна имена);
- социјално насиље (искључивање из групних активности, причање лажи о жртви, наговарање да се не друже са жртвом);
- сексуално (сви актови вербалног, гестовног или физичког контакта са сексуалним садржајем, почев од пасивних речи до силовања);
- електронско насиље (посебан облик вршњачког насиља који се одвија посредством мобилних телефона ради наношења штете како би се дете понизило, задиркивало, претило му се или злостављало на други начин).

Приликом дефинисања вршњачког насиља треба водити рачуна о разлици између злостављања и непримереног понашања.

Занемаривање и немарно поступање

Вежба: Примери занемаривања детета

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у три мање групе. Свака група ради на свим примерима са фокусом на препознавању индикатора облика занемаривања. У зависности од садржаја примера, тренер поставља потпитања.

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о занемаривању? О којој врсти занемаривања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Пример ситуације:

Аница и Вељко, који имају 7 и 9 година, живе у кући. У дворишту се налази скоро урушен бунар који се не користи јер је вода у њему неисправна. Надземни део бунара је делимично оштећен.

Тетка и теча који брину о Данијелу сматрају да су вакцине штећне и моливисали су Алексу да се не вакцинише против дифтерије и шетануса на узраст од 14 година.

Светланини храниоци пријућа јошине, због одржавања права на инострану пензију, морају да иду у Немачку и да остану тамо по месец дана. Вода са собом Светлану. У том периоду, она не похађа школу.

Мирко има три јодине. Комшије су га среле на јулу и довеле кући.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Занемаривање обухвата запостављање основних физичких и психолошких потреба детета које може изазвати озбиљна оштећења здравља и развоја. Занемаривање обухвата и неадекватан надзор, као и напуштање детета.

Основне форме занемаривања:

- физичко занемаривање — неадекватно задовољавање потреба за храном, одећом, смештајем, одмором, хигијенским потребама детета; пропусти у обезбеђивању заштите детета од физичких повреда или опасности (нпр. изложеност опасним предметима и супстанцама, физички небезбедно окружење и сл);
- здравствено занемаривање — пропусти у обезбеђивању здравствене заштите детета, укључујући обавезну имунизацију (вакцинацију) и друге превентивне медицинске мере или брига о зубима, давање преписаних лекова, препоручених операција или осталих медицинских интервенција у случајевима озбиљне болести или повреде;
- емоционално занемаривање — понашања родитеља/одгајатеља која га чине психолошки недоступним детету те занемарује емоционалне потребе детета за приврженошћу, припадањем, сталношћу и сигурношћу;
- едукативно занемаривање — пропуст да се задовоље образовне потребе детета тиме што спречавају или пропуштају да пошаљу децу у школу или допуштају да много изостаје из школе (на нивоу обавезног школовања);
- васпитно занемаривање — излагање или препуштање детета непримерним васпитним утицајима;
- неадекватан надзор — остављање детета без надзора или са надзором који не одговара узрасту и специфичним потребама детета;
- напуштање — потпуно и/или релативно трајно остављање детета без старања родитеља или одговарајућих неговатеља.

Дискусија: Показатељи занемаривања

Питање за учеснике: На основу којих показатеља бисте посумњали да се ради о занемаривању деце/младе особе?

Одговори учесника се допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Физички показатељи занемаривања:

- стална глад, потхрањеност;
- хигијенска запуштеност, неодговарајуће облачење;
- неадекватан смештај;
- одсуство стандардне педијатријске неге;
- неоргански застој у расту;
- акцидентална повређивања (падови, гутање разних супстанци, гушење);
- стално одсуство надзора;
- напуштање.

Показатељи у понашању детета:

- кашњење говора;
- заостајање перцептивног и моторног развоја;
- неодговарајуће тражење наклоности;
- омаловажавање себе;
- расејаност, поремећај пажње;
- делинквентни испади;
- спорадично или ретко похађање школе;
- прошња или крађа хране.

Безбедност простора**Вежба: Ризици у стамбеном простору и окружењу**

Инструкција за тренере: Учесници се поделе у две групе. Добијају картице са причом на основу које препознају и бележе ризике у стамбеном простору за безбедност деце у једној хранитељској породици. Затим, процењују да ли постоји могућност да се услови унапреде, и дају конкретне предлоге.

Инструкција за учеснике: Да ли препознајете ризике по безбедност деце имајући у виду њихов узраст и животна искуства? Покушајте да предложите промене.

У хранитељској породици Перић налази се двоје деце на хранитељству, шестогодишњи дечак Драган и његова двогодишња сестра Ивана, која је тек проходила. Пре доласка у породицу, Драган и Ивана су од рођења живели у институцији/дому.

Породица живи у приземљу новосаграђене, спратне куће. Приземље је комплетно уређено. Свако дете има своју собу. У Драгановој соби налазе се дрвени кревет, орман, радни сто са металном столицом. На полици изнад стола налазе се разне ситнице, оловке, блокови, ситне играчке од пластике. На радном столу су лекови које хранитељица даје Драгану због недавне прехладе, која је при крају лечења, и кутијица са кликерима. У Иваниној соби је идентичан намештај као у Драгановој само што је розе, а на полици су лутке, барбике. На поду се налази простирка на којој Ивана често седи и игра се. На простирци су ситне лево коцкице и расуте пластичне куглице које она воли да котрља.

У спратном делу куће нису завршени сви грађевински радови. До просторија на спрату, који је у завршној фази изградње, може се доћи степеништем које није обезбеђено оградом. Врата и прозори на спрату постављени су, али тераса, до које се може доћи из једне просторије, није ограђена.

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Уобичајена опасна или ризична места и ствари у сваком домаћинству и окружењу: хемикалије, лекови, оштри предмети, оружје, пољопривредне машине, степенице, тераса, кућни апарати, грејна тела, бунари, септичке јаме, излази на улицу, саобраћај и слично и уобичајени начини на које одгајатељи штите децу од њих, примерено узрасту, добијају сасвим нову димензију када је реч о детету које долази у хранитељску породицу.

Деца која су одрасла у институцији или окружењу које се значајно разликује од оног у коме живе хранитељи често немају искуства са таквим изазовима ни вештине да се од њих заштите без обзира на календарски узраст. Док упознајете дете са окружењем, развијате однос са дететом и потребне дететове вештине, једини начин да се дете заштити је додатно обезбеђивање свих извора опасности, повећана опрезност и надзор.

Хранитељи и пре смештаја детета, у фази доношења одлуке о општој подобности, морају имати или унапредити постојеће стамбене услове у смислу функционалности, хигијене, осветљења, грејања, али и безбедности.

У наведеном примеру препознајемо следеће ризике:

- необезбеђено степениште
- необезбеђена тераса
- доступност лекова деци ниског календарског узраста
- доступност ситних предмета Ивани
- метална столица (тешка, неудобна)

Препознали сте шта је потребно прилагодити или променити. Дакле, треба:

- оградити степениште или онемогућити приступ степеништу;
- лекове, без изузетка, чувати ван домаћаја деце;
- ситне предмете/играчке држати ван Иваниног домаћаја (наведена играчка није у складу са Иваниним узрастом);
- набавити столицу прилагођену намени.

РИЗИЦИ ПО СИГУРНОСТ И БЕЗБЕДНОСТ И КОНТРОЛА РИЗИКА

Време: 25 минута

Сврха: Мапирање фактора који повећавају ризике по сигурност и безбедност за дете на хранитељству; интервенције хранитеља у циљу њиховог отклањања

Едукативни блок са ПП презентацијом: Ризици и контрола ризика

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Дете са трауматским искуством, а искуство злостављања и занемаривања то свакако јесте, лако „одлута“ и у преносном и у буквалном значењу. Зато двориште мора бити ограђено, а правила везана за закључавање врата, надзор и удаљавање од куће јасна.

Трауматизовану децу унутрашњи немир, паника „гура“ у испаде и ризике. Један десетогодишњи дечак је погинуо на прузи зато што је хтео да додирне воз. Обратите пажњу на то шта су за дете окидачи за трауму, када постаје узнемирено, почне да губи контролу. Помозите му да разуме разлику између некад и сад.

Изложеност занемаривању и злостављању у прошлости повећава ризик од понављања трауматског искуства из више разлога.

Деца са проблемима у емоционалном везивању могу некритично ступати у контакт са свим људима који им покажу бар мало пажње, склона су претерано пријатељском односу према потпуним странцима којима могу сама прићи на улици. Због тога су у повећаном ризику од различитих облика сексуалног злостављања. Научите дете самозаштитним понашањима попут тога да не прилази и не разговара са непознатим особама. Обратите пажњу на особу која: показује упадљиву заинтересованост за сексуални развој детета, коментарише полне карактеристике или сексуализује нормална понашања детета; додирује дете иако сте упозорили да то није пожељно; превише често разговара са дететом о својим о личним проблемима или односима; проводи време са дететом ван улоге коју има и измишља изговоре да буде сама са дететом; даје детету веће поклоне без разлога и упадљиво је пажљива; ограничава приступ детета другим одраслим особама.

Наша деца су често жртве вршњачког насиља због тешкоћа у уклапању у вршњачку групу. Тешкоће у уклапању у просоцијалну групу и, с друге стране, потреба за прихватањем и припадањем групи вршњака може довести дете у „лоше“ друштво склоно ризичним понашањима. Помозите детету да разуме социјалне односе, како његово понашање утиче на друге и како други на њега реагују. Креирајте прилике да учествује у заједничким активностима и да својим талентом да допринос спортском клубу, фолклорној групи, школској секцији чији ће члан постати.

Испади беса, конфликти са вршњацима, употреба алкохола и дроге као начин бекства од сећања на трауматска искуства такође могу довести дете у ситуацију да поново доживи злостављање. Помозите детету да управља својим емоцијама и, ако је потребно, затражите стручну помоћ.

Деца која су била сексуално злостављана могу испољавати сексуализовано понашање које није усклађено са њиховим узрастом и развојним стадијумом (неуобичајена сексуална понашања или знања, сексуални промискуитет, заводничка понашања), што повећава ризик од новог круга сексуалног злостављања. Будите подршка детету у опоравку од трауме и помозите му да поново буде дете. Пријавите сваку сумњу на сексуално насиље и свако друго злостављање.

Занемарена и злостављана деца имају ниско самопоштовање, њих нико није учио да се заштите, да постављају границе и кажу „не“ нити да имају право да буду заштићена, што их чини осетљивијом за злостављање. Јачајте дететово самопоштовање, научите дете шта су интимни делови тела и његова права, учите га како да се снађе у изазовним ситуацијама, односно како да их избегне и коме да се обрати за помоћ.

Деца различито реагују на трауму. Нека деца ће у било којој прилици било коме препричавати шта им се догодило. Већина деце, у општој популацији и још чешће у систему хранитељства, не говоре о искуству злостављања, посебно када је реч о сексуалном злостављању. Самим тим може бити пропуштена прилика да се злостављање заустави и што пре пружи подршка детету. Зашто је то тако? Најчешћи разлози су ти што осећају беспомоћност и стид. Мисле да је злостављање њихова кривица, да су га нечим изазвала или их је злостављач убедио да је то нормално, да је то само њихова „посебна тајна“. Када се злостављање дешава у кругу биолошке или хранитељске породице, не пријављују га из страха да ће наудити члану породице због чега ће и сами трпети последице. Дете такође може бити подмићено, уцењено, или му насилник прети и убеђује га да му нико неће веровати да је злостављано. Плаше се реакција околине, осуде и одбацивања, посебно у окружењу у коме су деца на хранитељству стигматизована самим тим што су различита. Уверите дете да оно није одговорно. Помозите му да разуме своје емоције и дајте му до знања да су његова осећања нормалне реакције. Разговарајте са дететом о томе шта сте предузели да би се оно осећало сигурно код куће.

Радећи на јачању самопоштовања, поверења, сигурности, охрабривањем разговора о свим темама, па и непријатним, дете постаје све спремније да говори о свему шта га мучи па и о трауматском искуству.

Неке ситуације неће бити лаке. Поред свих напора хранитеља, дете и даље може својим понашањем да доведе хранитеље у стање беспомоћности. У таквим ситуацијама, хранитељ тражи стручну помоћ, консултује се, добија инструкције (краткорочна — симптоматска терапија или дугорочна — развојна). У одређеним ситуацијама тражи се помоћ стручњака (психолога, дечјег психијатра и других). Дете може бити укључено у индивидуалну терапију како би имало прилику да проради трауматски доживљај. Може бити и на логопедским третманима или на окупационој терапији. Може му се обезбедити и значајна подршка у школи, обезбеђивањем менторства, дневног боравка или допунских часова.

Опоравак од трауме занемаривања и злостављања — опште препоруке:

- Допустите детету да вербално или кроз игру изрази своје страхове и фантазије.
- Придржавајте се породичне и школске рутине.
- Будите емоционално и физички доступни и предвидљиви.
- Успоставите рутину за јело, време играња и спавања. Припремите дете унапред за промене или за нова искуства.
- Поклоните им своју пажњу, пружите утеху и охрабрење онако како то дете може прихватити.
- Када је дете узнемирено, учините што можете како би га смирили: стишајте свој глас, охрабрите га и будите искрени. Помозите му око проналаска речи или неког другог начина којим би изразио своја осећања. Похвалите га када то успе да уради.
- Слушајте. Не избегавајте тешке или непријатне теме, али исто тако не присиљавајте дете на разговор пре него што је спремно.
- Развијте осећај контроле. Разумни, узрасно прилагођени избори подстичу код деце осећај контроле над својим животом.
- Подстичите самопоштовање. Позитивна искуства могу помоћи деци у опоравку од трауме и ојачати их.

ПОДРШКА ДЕТЕТУ У РАЗВОЈУ САМОЗАШТИТНИХ ВЕШТИНА

Време: 25 минута**Сврха:** Стицање основних знања о концептима развоја самозаштитних вештина код детета/младе особе**Дискусија: Самозаштитне вештине****Питање за учеснике:** *Шта деце треба да зна како би се самозаштићило од различитих облика злостављања?*

Одговори учесника се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Одрасли су одговорни за превенцију злостављања у односу на дете / младу особу и у смислу развоја њихових самозаштитних вештина.

Да би дете / млада особа могла да се заштити/реагује у ситуацијама злостављања, потребно је да научи да препозна ситуације у којима би могла бити изложена опасности од злостављања. При томе, застрашивање детета не помаже, већ дељење информација на начин примерен узрасту и развојним капацитетима детета.

Важна улогу у превенцији насиља има развијање следећих вештина: свест о телу, управљање емоцијама, правила додира, развијање комуникацијских вештина (асертивна комуникација, вештине доношења одлука, преговарање). Осим учења о тим вештинама, децу је потребно подстицати и да их интегришу и примењују у свом свакодневном животу.

Важно је да живе са поруком да, уколико се због нечег осећају лоше или непријатно, о томе могу да разговарају са одраслом особом (при томе их учимо како да препознају одраслу особу која им може пружити помоћ и подршку).

Учимо их томе како да се одупру и одбију понуде и физичке контакте који могу водити злостављању. Тема злостављања, посебно сексуалног, узнемирујућа је, па врло често пропуштамо да дете упутимо шта може да уради: викање или вриштање, како рећи „не“, како рећи да не жели, плач, како испричати неком другом о злостављању, како рећи да си уплашен, како захтевати да га оставе на миру, говорити да ће некеме рећи, покушати да побегне, дозивати у помоћ...

ПРИЈАВА ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА

Време: 25 минута**Сврха:** Оснаживање учесника за информисано и компетентно учешће у заштити детета у ситуацијама постојања сумње на злостављање**Едукативни блок са ПП презентацијом: Пријава и реаговање****Инструкција за тренере:** Током презентације треба дати простора учесницима да искажу своје бриге, да поставе питања.**Општа начела за разговор са дететом када се дете повери**Очувати поверење

Ако Вас је дете одабрало за особу којој ће признати да је жртва злостављања, то значи да за њега представљате особу од поверења. Врло је важно очувати то поверење тако да останете мирни и да покажете детету да му верујете и да сте на његовој страни. За почетак, детету можете рећи да вам је драго што вам се поверило, похвалити га за храброст и послати поруку да сте ту за њега. На тај начин показујете да сте довољно снажни да чујете оно што дете жели да подели са вама.

Не осуђивати дете

Одговорност за злостављање је у потпуности и увек на злостављачу. Ниједна особа не би смела да трпи злостављање и ниједно злостављање не може да се оправда тиме што је злостављач био испровоциран, изазван или слично. Имајте на уму да дете ни на који начин није криво за то што се догодило. Реците му како нико нема право да се понаша на такав начин према њему и да оно у потпуности заслужује да буде сигурно и заштићено.

Саслушати дете и пратити његов/њен темпо

Деци треба нагласити да имају право да их неко слуша и да, без обзира на то шта се десило, ви нећете бити љути на њих и да вам је важно да чујете њихову причу. Дајте себи и детету времена за тај разговор, будите му у потпуности посвећени и посветите сву пажњу слушању. Детету ће можда бити тешко рећи неке ствари, зато допустите ћутање, чак и кад је изазива непријатност.

Немојте форсирати дете да одмах каже све о злостављању. Није добро терати га да се отвори више него што је спремно на то. Ако дете покаже жељу да прекине разговор или се у неком тренутку разговора повуче у себе, дајте му свакако до знања да није нужно да вам све исприча, али да сте истински забринуте за њега и да желите да чујете остатак онога што има да вам каже када за то буде спремно. Злостављачи често говоре о злостављању као о „нашој малој тајни“ па деци некад треба појаснити да неке тајне не треба чувати. Осим тога, могу се бојати да изрекну детаље због злостављачевих претњи, а некад се и не сећају злостављања, поготово сексуалног, јер су се током тог искуства покушала одвојити од њега и заборавити га. Разоткривање је болно и неугодно за дете јер оно може да проживљава исте осећаје као и када се злостављање догађало, због чега може имати отпор да о томе прича.

Показати да сте и даље ту

Дајте детету до знања да сте потпуно свесни како му признавање целе те ситуације није било нимало лако, али да сте поносни на њега јер се одлучило за тај велики корак. Реците му колико вам је важно да је управо вас одабрало за особу од поверења, која заслужује да чује његову/њену највећу и најстрашњу тајну. Искажите му своју вољу и жељу да га саслушате у било којој ситуацији или о било ком проблему који тренутно има или ће једном некада имати.

Обавестити о томе шта ће се даље догађати

Обавестите дете о томе коме ћете се даље обратити за помоћ и шта можете да очекујете од појединих институција којима ћете се обратити. Тиме му дајете до знања да нећете допустити да се злостављање настави, већ да ћете предузети одређене кораке који ће довести до тога да се оно заустави. Такође, важно је и да не обећате оно што не можете да одржите (нпр. да све речено остаје искључиво између вас, да ће све бити у реду или да злостављач неће ићи у затвор). Објасните детету да је нужно предузети мере како бисте га заштитили, како би се злостављање зауставило и како би злостављач могао да одговара за то што је урадио и да те мере укључују тражење стручне помоћи (ЦСР, полиција, стручни сарадници и сл). У стручним службама раде људи који ће му пружити подршку и омогућити заштиту од злостављача. Тиме показујете детету да сте спремни да предузмете све како бисте га заштитили.

У ситуацијама када се открије сумња на злостављање и код професионалаца и код хранитеља, могу се појавити отпори, разна питања, етичке и емоционалне дилеме и несигурности око даљих поступака због чега је тешко донети одлуку о пријави. Могућа питања која се јављају код особе у том тренутку су:

Треба ли обавестити надлежне о постојању сумње на злостављање? Шта ако злостављања није било? Треба ли одмах пријавити? Како доказати сексуално или неко друго злостављање? Ако се пријави, крши ли се однос поверења? Које су границе поверљивости? Ко треба да извести о злостављању? Треба ли обавестити породицу о сумњи на злостављање? Која је разлика између физичког кажњавања и злостављања? Разарање породице или помоћ породици?

Важно је имати на уму да се пријављује сумња на злостављање, што значи да није потребно бити 100% сигуран нити да се морају имати докази за сумњу. Након што се пошаље обавештење о сумњи, задатак надлежних институција је да утврде шта се догодило и да предузму одређене кораке и мере како би заштитили дете и помогли породици да реши проблем. Другим речима, обавештење о сумњи на злостављање детета омогућује да породица добије помоћ. Врло често је сумња да се догађа нешто што није у реду оправдана. Добро је подсетити се да је злостављано дете беспомоћно и да му треба глас одраслих особа да га заштите. Боље је сумњати и пријавити па погрешити него чекати сигурне доказе и тиме оставити дете у проблемима који су претешки да би се оно само носило с њима.

Имајте на уму и следеће:

Уколико процените да су здравље и живот детета непосредно угрожени или могу бити угрожени, ваша обавеза је најпре:

- осигурање безбедног окружења за дете (позивање полицији уколико је потребно),
- укључивање здравствене службе (у случају потребе за хитним медицинским збрињавањем).

Информишите саветника / водитеља случаја о постојању сумње на злостављање детета. Договорене даље заштитне мере спроводите.

Изазов представљају ситуације када сте ви или члан ваше породице предмет пријаве. Политика наше куће је да реагујемо на све (анонимне, писане, телефонске, јасне, нејасне, поновљене...) пријаве. Постоје јасне процедуре које нас обавезују и о којима ћете увек бити детаљно информисани од стране саветника. Циљ ових процедура није дискредитација хранитеља већ заштита детета. Сарадња са стручним тимом у провери пријаве показала се као протективни фактор и детета и хранитељске породице.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 15 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Задатак за рад код куће:

Молимо вас да, у оквиру самосталног рада, размислите и запишете одговоре на следећа питања:

Да ли је ваше домаћинство физички безбедно за деце? Шта је потребно прилагодити?

Да ли сте били изложени злостављању/занемаривању као деца? (Одговоре партнери дају појединачно, свако у своје име.)

Да ли је било ситуација насиља у вашој садашњој породици?

Шта је за вас или за вашу породицу најизазовније у односу на заштити од злостављања и занемаривања деце на смештају?

Тренер одговара на питања и разрешава недоумице кандидата у вези са значењем питања/очекивања од њих.

ОСМА РАДИОНИЦА

ТИМСКИ РАД У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ НА СМЕШТАЈУ

ЦИЉЕВИ

Учесници ће моћи да:

- разумеју концепт тимског рада и његову важност у заштити и одгајању деце која не одрастају са родитељима;
- разумеју улоге кључних актера у тиму окупљеном око детета на хранитељству;
- стекну знања о задацима кључних актера током различитих фаза смештаја;
- развијају способност за сарадњу и подељену одговорност у тимском раду на дететовој заштити;
- разумеју концепт сталности и стекну знања и вештине за подстицање сталности.

Потребан материјал

- флипчарт
- фломастери, стикери
- пројектор, лаптоп, видео-бим
- картице са приказом случаја

УВОДНИ ДЕО

- Добродошлица
- Повезивање са претходном радионицом
- Увођење у тему 8. радионице

Време: 15 минута

Сврха: Прављење везе између радионица: провера утиска о садржају претходне радионице, о покренутим размишљањима и питањима; увођење у тему тимског рада указивањем на значај теме и упознавањем са садржајем радионице

Повезивање са претходном радионицом

Инструкција за тренере: Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајана и евентуално нејасна.

Питања за повезивање са претходном радионицом: *Шта сте зајамтили, о чему сте размишљали у вези са прошлом радионицом, шта је на вас оставило посебан утисак, да ли сте имали шешкоће у самошаланом раду у оквиру породице?*

Тренери се задржавају око питања која су учесницима значајна и евентуално нејасна.

Инструкција за тренере: Током радионице, ситуација организовања прославе може да се користи као пример тимског рада (заједнички циљ, подела улога, планирање, заједничка одговорност и сл).

Питања за увођење у тему тимског рада: *Верујемо да је свако од вас бар некад био у прилици да у кругу породице припрема неко славље на које долази рецимо двадесетак људи. Присећите се или замислите једну такву ситуацију. Да ли сами осмишљавате пославу, декорацију, музику, да ли сами идете у набавку, спремају храну, послављате сито, дочекујете гостије, правите штимунг, послажујете или...? Како то изгледа? Да ли су деца укључена? Да ли више волите да радите сами или заједно са другима или то зависи од природе посла?*

Одговори се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Неке послове у породици или на послу радимо индивидуално, а неке заједно са другима — тимски. И један и други облик рада има своје предности и недостатке. Добро је ако имамо вештине и за индивидуални и за тимски рад, ако умемо да користимо предности једног и другог и да превазилазимо њихове недостатке. Најважније је да разумемо зашто је у неким случајевима неопходан тимски рад.

Организовање породичног славља је само један од примера тимског рада. Ко је био домаћин на таквом догађају зна колики је то посао и колико задовољство кад се све успешно обави. Тешко да све можемо сами и још да исход буде тако добар као када радимо тимски. Неко је способнији да декорише сто, а неко боље прави штимунг. У неком тренутку нам се чини да ствари не функционишу онако како смо замислили, а онда видимо да постоје начини да се то реши и да се тим постигне свој циљ. Није све лако, али знамо зашто то радимо. Овај пример се може применити и на хранитељство.

До сада сте могли да видите колико је задовољавање свеукупних потреба наше деце захтеван задатак. Да би се успешно обавио, потребна је сарадња већег броја актера, потребан је тимски рад. Зато ћемо, у оквиру данашње радионице, покушати да одговоримо на питања везана за тимски рад. Биће то прилика да дефинишемо концепт стручног тима, да систематизујемо и проширимо знања о улози хранитеља и осталих актера у различитим фазама хранитељског смештаја, да уочимо изазове тимског рада, да се упознамо са концептом сталности и да се повежемо са функцијом стручног тима у обезбеђивању сталности за дете.

Као и све претходне радионице, и ова пружа прилику да у светлу нових информација сами процените да ли су ваше личне вредности и очекивања усклађени са вредностима и праксом социјалне заштите и да заједно, као тим, донесемо информисану одлуку о вашем бављењу хранитељством.

КОНЦЕПТ ТИМСКОГ РАДА

Време: 10 минута

Сврха: Упознавање са основним појмом радионице — тимски рад, повезивање оваквог начина рада са добробити детета и представљање основних принципа тимског рада

Едукативни блок са ПП презентацијом: Концепт тимског рада

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Тимски рад је стандард и модел рада у заштити деце на хранитељском смештају.

Тим је група појединаца који су организовани како би заједно радили на остваривању заједничког циља. Циљ нам помаже да знамо куда идемо и даје нам правац. У социјалној заштити деце, општи циљ јесте остваривање добробити детета. Посебни циљеви се дефинишу у односу на ситуацију конкретног детета.

У центрима за социјални рад, центрима за породични смештај постоје различити интерни тимови стручних радника, нпр. тим који доноси одлуку о мерама заштите за дете, тим који разматра захтеве за смештај детета, тим који реагује на пријаве сумње на угроженост детета... Ако говоримо о тиму окупљеном око детета на хранитељском смештају који је одговоран за то да свеукупне потребе детета буду задовољене, кључни актери су дететови родитељи (породица), старатељ, водитељ случаја, хранитељи и саветник за хранитељство. У зависности од посебног циља због кога се тим окупља, актери могу бити представници других институција и организација (предшколска установа, школа, здравствена установа, спортски клуб...) и друге важне особе за дете. Дете има право да утиче на све одлуке које се њега тичу. Његово мишљење, његове жеље се уважавају (разматрају, поклања им се пажња). У том смислу дете учествује у доношењу одлука и када није присутно на састанку тима. Одлуке доносе одрасли, а детету се оне образлажу. Одговорност за одлуке се не може пребацити на дете. Сваки члан тима уноси у тим специфична знања, вештине, ресурсе и даје допринос да се постављени циљ оствари. Њихове улоге су комплементарне (међусобно се допуњују). Важно је да сваком члану тима буде јасна његова улога, да познаје улоге осталих чланова и да уважава њихов угао гледања (перспективу). Уколико сви актери у тиму деле вредности установљене у социјалној заштити, поштују прописе и права детета, различите перспективе су богатство у процесу тимског рада, односно у доношењу одлука.

У свом раду, чланови стручног тима окупљеног око детета

- одређују дугорочне и краткорочне циљеве;
- доносе различите планове и спроводе договорене одлуке;
- прате напретке ка остваривању постављених циљева;
- придржавају се правила тимског рада;
- негују сараднички, односно партнерски однос;
- разрешавају неспоразуме како би се очувала функционалност тима;
- међусобно се подржавају.

Када је дете смештено у хранитељску породицу, хранитељи непосредно брину о њему, али одговорност за развој детета припада свим актерима у хранитељству. Само заједничким, усаглашеним деловањем у процесима процене потреба детета, планирања заштите, пружања подршке и интервенција у кризним ситуацијама може се обезбедити одговарајућа заштита детета. Хранитељи, родитељи, установе, тимски раде на задовољавању потреба детета и јачању биолошке породице, како би она поново преузела бригу о детету, што је најбољи начин да се обезбеди сталност. Пре него што се позабавимо питањима сталности, посветићемо још неко време тимском раду.

ЕФИКАСАН ТИМСКИ РАД И РИЗИЦИ ЗА УСПЕШНОСТ ТИМА

Време: 35 минута

Сврха: Примена наученог, освешћивање и проширивање увида у специфичности знања и вештина различитих актера у тиму окупљеном око детета и ризици за његово успешно функционисање.

Вежба: Очекивања од тимског рада

Инструкција за тренере: Тренер позива учеснике да, након што саслушају причу у наредних десет минута, у паровима размисле и одговоре на постављена питања. Читање приче прати слајд са питањима. Од броја учесника зависи да ли ће сви излагати или ће то бити добровољци.

Инструкција за учеснике: Прочитаћемо вам кратку причу о дечаку Дамиру и упознаћемо вас са ситуацијом када је потребно тимски сагледати и проценити најбољи интерес детета везан за виђање са мајком. Када саслушате причу, у паровима ћете разговарати о питањима која ћемо поставити, а затим, на нивоу целе групе.

Прича о Дамиру

Осмојгодишњи Дамир се налази шри године у хранитељској породици. Његова мајка је самохрани родитељ, нарушеној је менталној здравља, често на лечењу. Повремено су се виђали, углавном на њену иницијативу. На предлој центра за социјални рад, организован је сасстанак на коме су се окупили психијатар који лечи мајку, учитељица, хранитељица, савешник за хранитељство и водитељ случаја.

На сасстанку је одговорено питање да ли дете треба да виђа мајку.

Психијатар сматра да Дамир треба да виђа мајку јер то позитивно утиче на њено расположење и ментално здравље.

Учитељица не подржава контакте јер је приметила да неадекватно утичу на Дамирово понашање и његову успељивост у школи (није усмерен на рад током часа, понекад импулсивно реагује, мање се дружи са децом).

Хранитељица наводи да је Дамир до сада прихватио контакте, говорио да жели да види мајку. После контаката, углавном је био шужан (јер мама не испуњава обећања) и променљивој расположења, али такво стање није трајало дуго.

Савешник за хранитељство је предложио да се контакти организују у контролисаним условима у центру за социјални рад, по могућности у простору који је прилагоден овој намени. Тиме би се осигурала припрема мајке за контакте, посматрања контаката, подршка мајци и дејству током контаката и интервенисање у случају нарушавања дејетових стабилности/безбедности.

До краја сасстанка, сви су се сагласили са одлуком да Дамир виђа мајку.

Питања за дискусију у паровима и групи

Ко у оквиру тима доноси одлуку о томе да ли ће дете виђати мајку, чија је то одговорност?

На чему се темељи одлука, како је донета?

Шта су компетенције које у тим уносе психијатар, учитељица, хранитељ, стручни радници, односно њихове специфичне снаге?

Да ли су чланови тима имали исту перспективу у односу на питање којим су се бавили? Да ли је то предност или ризик? Зашто?

Одговори се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке:

Одлуку о контактима детета са мајком у оквиру овог тима доноси центар за социјални рад (орган старатељства) у сарадњи са осталим учесницима.

Одлука је донета уз уважавање мишљења, аргумената свих учесника. Они улазе у тим са различитих позиција. Располажу информацијама из различитих домена, уносе специфична искуства, знања и вештине релевантне за планирање заштите детета на тај начин дајући свој допринос у сагледавању потреба детета и доношењу одлуке.

Психијатар је стручњак за душевне болести. Он може да помогне тиму да разуме мајчину дијагнозу, њено тренутно стање и да процени евентуалне ризике и начин превенције у ситуацији виђања.

Учитељица има увид у понашање детета у школи. Она зна како да подстиче и прати школско постигнуће, да разговара са дететом у школској средини, прилагоди школске захтеве и олакша уклапање у школски колектив у актуелној ситуацији.

Хранитељи живе са дететом, добро познају дете. Компетентни су да препознају, разумеју и задовоље потребе детета. Своје компетенције базирају на континуираној обуци и подршци саветника за хранитељство. Они су „експерти“ за дете. Имају информације о томе како се дете понаша пре и после контаката, како размишља, шта каже, осећа, жели.

Стручни радници познају права детета, услуге у систему социјалне заштите, поступке за њихово остваривање и коришћење као и легитимитет за њихову примену. Поседују стручне компетенције за рад са породицама у систему социјалне заштите. Имају искуства сарадње са другим системима (здравственим, образовним...). Познају ресурсе локалне заједнице (локалне услуге социјалне заштите које могу бити значајна додатна подршка детету).

Чланови тима су имали различите перспективе у односу на питање којим су се бавили. Није необично што је мајчин психијатар из своје позиције у фокусу имао потребе свог пацијента, а учитељица школски успех. Различитост погледа је предност тимског рада уколико су учесници отворени за сарадњу, једни другима дају прилику да пруже свој допринос и развију међусобно базично поверење. За то је потребно време, лично ангажовање и спремност да сваки члан сагледа ситуацију из перспективе свих осталих, дете стави у средиште пажње и најбољи интерес детета прихвати као заједнички циљ. У таквим околностима долази се до жељеног исхода — ставови се усаглашавају, доноси се заједничка одлука и сваки члан тима преузима и реализује задатке у оквиру своје позиције.

Међусобно неразумевanje може нарушити партнерски однос и довести до конфликта. То се најчешће дешава када постоје:

- разлика у циљевима, потребама и вредностима,
- разлика у очекивањима у вези са жељеним или нежељеним исходима,
- неразумевanje мотива, понашања, речи и ситуација,
- неспремност за сарадњу и компромисе.

У пракси се сусрећемо са „имитацијама тимског рада“. Заједно са хранитељима и колегама смо били у тимовима. Један члан тима мисли да су ставови саговорника без основа, други се пита када ће доћи на ред да нешто каже, трећи мисли да све зна и да је само он у праву, четвртог не занима оно што се дешава. Верујемо да то није разлог да одустанемо од тимског рада.

Брига о детету није само задатак и одговорност хранитеља, већ свих актера у заштити, односно задовољавању потреба детета. Од хранитеља се очекује да буду одговорни и посвећени у непосредној бризи о детету, али и да као чланови тима, било да га чини хранитељска породица и саветник за хранитељство или су укључени и други актери, из своје улоге доприносе решавању питања која су актуелна за дете. Снага хранитеља, а не слабост, јесте у томе да препознају потребу за подршком, траже је и прихвате, како у сарадњи са саветником за хранитељство/водителем случаја, тако и у оквиру ширег тима.

Најважнији задатак у заштити збринутог детета, који због своје комплексности захтева тимски рад, јесте обезбеђивање сталности. За овај тренутак рећи ћемо да сталност значи очување или проналажење целоживотне породице за дете. Зашто је овај задатак тако комплексан? Обавеза центра за социјални рад јесте да штити свако дете од малтретирања и наношења штете, било да се ради о насиљу у породици, грубом занемаривању или злостављању. У исто време, центар за социјални рад има задатак да осигура право детета на породичне односе — повезаност детета са сигурним, брижним, животом трајним односима, какав је по правилу однос између родитеља и детета. Чињеница да је дете измештено из родитељске породице значи да безбедност детета није било могуће осигурати у његовој породици. Измештањем се постиже први циљ — безбедност детета. Остaje други задатак — обезбеђивање сталности.

ТИМСКИ РАД У ФУНКЦИЈИ ОБЕЗБЕЂИВАЊА СТАЛНОСТИ

Време: 35 минута

Сврха: Подстицај промишљању о појму сталности ради његовог дефинисања и унапређење знања о доприносу и улогама различитих чланова тима у обезбеђивању сталности

Дискусија: Сталност

Инструкција за тренере: Учесницима се деле стикери са инструкцијом да на појединачан стикер испишу реч/појам/исказ који их асоцира на појам сталности; стикери се лепе на таблу; питање првенствено служи да подстакне промишљање. Након презентације, од учесника се тражи да упореде своје одговоре са наученим.

Питање за учеснике: *Шта је за вас с'талност?*

Одговори се сумирају и допуњавају у едукативном делу са нагласком на кључне поруке.

Едукативни блок са ПП презентацијом: Планирање сталности у процесу заштите деце

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Сталност представља живот у окружењу које детету:

- пружа могућност да гради сигурне односе са људима са циљем да трају цео живот (целоживотни);
- осигурава целоживотне везе са родитељима, сродницима и другим важним особама, са породичном историјом, културним наслеђем, религијом и језиком;
- пружа доживљај сопственог идентитета;
- даје законски и друштвени статус који подразумева припадност детета породици.

Сталност није место већ стање свести. То је доживљај повезаности, припадности и континуитета.

Сталност је вишедимензионални концепт

Релациона сталност — обухвата љубав, емоционалну подршку, осећај припадности, безбедност, стабилност и доживотну посвећеност континуитету односа.

Физичка сталност — обухвата доступност и расположивост, добродошлост у дому, породичну негу, сигурност.

Законска сталност — законски односи родитеља и деце, усвојење, старатељство и сл.

У области заштите деце, планирање сталности представља процес у ком се прво обезбеђује подршка за очување дететове породице.

Ако то није могуће, дете се измешта а родитељима и детету пружа се подршка да очувају везе у циљу поновног окупљања породице, односно повратка детета у биолошку породицу (реунификација).

Начин обезбеђивања сталности (план сталности за дете) може бити и збрињавање у породицу сродника, било да су сродници хранитељи или старатељи, и на крају усвојење.

УЛОГЕ КЉУЧНИХ АКТЕРА У ТИМУ У КОНТЕКСТУ ОБЕЗБЕЂИВАЊА СТАЛНОСТИ

Време: 10 минута

Сврха: Систематизација знања о улогама кључних актера у тиму и објашњавање њихових релација у контексту обезбеђивања сталности

ТИМСКИ РАД У РАЗЛИЧИТИМ ФАЗАМА СМЕШТАЈА

Време: 65 минута

Сврха: Стицање знања о специфичним задацима тима у различитим фазама смештаја

Едукативни блок са ПП презентацијом: Тимски рад у различитим фазама смештаја

Инструкција за тренере: Тренери током презентовања садржаја дају прилику учесницима да постављају питања.

Различите фазе смештаја:

1. Избор хранитељске породице и припрема породице и детета за смештај
2. Међусобно прилагођавање
3. Одвијање хранитељства
4. Припрема за промену — реунификација, усвојење, осамостаљивање, остало... Прилог: табела

Тимски рад у фази избора хранитељске породице за дете и припреме за смештај

У овој фази тим чине: стручни радници центра за социјални рад надлежног за дете, саветник за хранитељство из центара за породични смештај и усвојење, родитељи или старатељи детета, хранитељски пар, дете у складу са узрасним и когнитивним капацитетима, представници установе у којој је дете (уколико се дете смешта из институције) и друге важне особе за дете.

Избор хранитељске породице врши центар за социјални рад у сарадњи са центром за породични смештај који је извршио процену опште подобности хранитеља. Приликом избора хранитељске породице, актери размењују све релевантне информације и из своје перспективе процењују да ли се хранитељска породица и конкретно дете добро уклапају, да ли је породица способна и спремна да одговори његовим потребама. Принцип је да се бира породица за дете а не дете који ће испунити сва очекивања породице. Дете има право на партиципацију у складу са својим узрастом и когнитивним капацитетима. Упознаје хранитеље пре смештаја. Прате се његове реакције током контаката и, у зависности од степена говорно језичког развоја, води се разговор. Установе настоје обезбедити смештај детета у средини у којој живи или која је што ближе средини из које потиче, ради олакшавања одржавања породичних веза.

Првенствено се процењује могућност да дете буде смештено у сродничку породицу. Браће и сестре се смештају заједно кад год је то могуће и у складу са интересима деце.

Тимски рад у фази међусобног прилагођавања детета и хранитељске породице

Прилагођавање детета у хранитељској породици носи бројне изазове, захтева одређено време и интензивну подршку стручних радника (стучних тимова) из установа, Центра за социјални рад и Центра за породични смештај и усвојење. Добра обученост хранитеља и припрема детета и хранитељске породице за смештај по правилу олакшавају међусобно прилагођавање.

Тимски рад током одвијања хранитељства

Током одвијања хранитељства, детету треба сигурно и подстицајно окружење, одговорни и посвећени хранитељи који ће му пружити потребну бригу и пажњу, који ће одговарати на његове потребе, олакшати му да обради лична животна искуства и, током кризних периода, пружати потребну подршку. У хранитељској породици, дете се током одрастања припрема за осамостаљивање кроз стицање вештина бриге о себи, располагања новцем, јачањем вештина самозаштите, развојем социјалних вештина и осопособљавањем за рад.

Тако комплексан задатак може да изнесе само тим. Хранитељ непосредно брине о детету. Саветник, у размаку до 45 дана (према Правилнику), долази у породицу, прати стање, испуњеност стандарда и пружа подршку хранитељима. О томе извештава центар за социјални рад сваких шест месеци. Центар за социјални рад, на основу тога и посета породици, процењује ефекте хранитељства као облика заштите детета. Центар за социјални рад на чијој територији живе хранитељи сваке две године покреће поступак преиспитивања хранитељске подобности. Ако постоји потреба, поступак се може покренути ванредно.

Тимски рад у фази припреме за промену*Реунификација*

Сви актери заједнички раде на стварању услова за повратак детета у своју породицу.

Ако се дете припрема за повратак родитељима, то значи да је криза која је претходила његовом размештању разрешена, а родитељи оснажени и спремни да поново преузму родитељску улогу. И поред тога, често им је потребна додатна подршка (дете расте, развија се, мења се, налази се пред другим развојним задацима него у време смештаја). Тимски рад даје актерима могућност међусобне подршке.

Усвојење

Хранитељ припрема дете за промену породице и за упознавање са усвојитељима. Помаже му да разуме улоге одгајатеља (родитељ, хранитељ, усвојитељ) које је имало у свом искуству. Пружа му расположиве информације о усвојитељима указујући на предстојећу промену као на његову добит. Припрема детета је увек прилагођена његовом узрасту и способностима да разуме дате информације.

Хранитељ пружа подршку усвојитељима у фази када се упознају са дететом и када успостављају први контакти. Ова фаза је значајна за успостављање базичног поверења детета у усвојитеље.

Усвојитељима је такође потребна припрема за упознавање и контакте са дететом. Припрему усвојитеља ради центар за социјални рад. Усвојитељи су пре контакта са дететом добили информације о карактеристикама детета, његовој животной историји, психофизичком развоју, здравственом стању и актуелним потребама. Центар за социјални рад у складу са Планом контаката организује упознавање усвојитеља са дететом. Упознавање се најчешће реализује у хранитељској породици у детету познатом и сигурном окружењу. Добробит детета треба да буде примарни циљ усвојитеља и хранитеља, те је веома значајно успостављање партнерског односа. У хранитељској породици усвојитељи упознају особе које су блиске детету и које су имале значајан утицај на његов живот у одређеном периоду. То је прилика да упознају простор у коме дете живи, ритам дана, навике, исхрану, сан, здравље, развој и потребе за даљом подршком и подстицањем развоја. Хранитељи би требало да понуде „психолошки простор“ за зближавање детета и усвојитеља. Ако хранитељи и усвојитељи успоставе пријатан сараднички однос, дете ће се лакше повезати са усвојитељима и прихватити промену. Хранитеље и усвојитеље повезује заједнички циљ, а то је добробит детета. До остваривања циља могу доћи само ако препознају значај континуитета живота детета. Хранитељи то могу показати припремом детета за промену породице и поруком коју упућују детету да ће увек бити добродошло у њихов дом. Усвојитељи треба да омогуће детету да негује односе са важним особама из своје прошлости и не треба да отписују прошлост детета.

Хранитељи могу да усвоје дете о коме брину под истим условима као и усвојитељи, што, између осталог, значи да су прошли обуку за усвојитеље и да су уписани у Јединствени регистар усвојитеља. За њих важе иста ограничења везана за разлику у годинама и тип породице.

Осамостаљивање

Поред стандардних чланова, у тиму могу да учествују и представник локалне заједнице, послодавци, донатори...

Млади који живе у хранитељским породицама до осамостаљивања углавном су добро интегрисани у породични систем. Док су на смештају у хранитељским породицама, многи се осећају заштићено и „ушукано“. У периоду осамостаљивања, осећања се углавном мењају. То је посебно осетљив и тежак период праћен страховима, осећањем несигурности и неизвесности. Отварају се многа питања, јавља се сумња у личне снаге. Припрема за осамостаљивање је процес који започиње током одвијања хранитељства, знатно раније од фазе када млада особа излази из система заштите. Да би млади били спремни за самосталан живот, да би се успешно интегрисали у заједницу, створили потребне социоекономске услове (запослење, становање), потребно је да буду припремљени за самосталан живот, да имају развијене различите вештине: обављање основних послова у домаћинству, припремање хране, располагање новцем, разне социјалне вештине — комуникација и разговори са послодавцима, начин тражења запослења, сналажење у пошти, банци, код матичара, здравственим установама и сл. Наведене вештине се углавном стичу у хранитељској породици.

Међутим, потребне су им и друге врсте подршке и помоћи: финансијска, саветодавна, психолошка, као и помоћ приликом запошљавања и становања. Неки млади, након престанка хранитељства, остају у породицама хранитеља док се не створе услови за осамостаљивање.

Вежба: Припрема за промену

Инструкција за тренере: Ради се у три групе. Свака група добија приказ случаја са којим ће се упознати и, након тога, одговорити на постављена питања. Одговоре ће саопштити представник групе, а након тога се отвара дискусија.

Инструкција за учеснике: У групи прочитајте понуђени приказ случаја и одговорите на постављена питања. Преко вашег представника саопштићете одговоре које сте понудили.

Прва група — осамостаљивање

У хранитељској породици Матић, на смештају се налази Јанко који има 18 година и завршава средњу машинску школу. Јанко је у хранитељској породици од дванаесте године живота. Мајка је преминула, а отац је две године био на одслужењу затворске казне због крађе. Након изласка из затвора, видели су се два пута у центру за социјални рад. Контакт је инициран од стране ЦСР. Отац прима социјалну помоћ и нарушеног је здравственог стања. Живи у напуштеном објекту. Није мотивисан за контакте са сином. Јанко ретко помиње оца, али је једном приликом изјавио хранитељима да би му радо помогао када се осамостали. Јанко је од мајке наследио мању кућу која је оронута и тренутно није за становање. Планира да се, након средње школе, запосли и пресели у своју кућу. Јанко је близак са хранитељима и добија од њих потребну подршку. Разговарају о његовим плановима. Стекао је разне вештине потребне за самосталан живот. Радо припрема храну. Вредан је и одговоран. Штеди новац од џепарца, а понекад нешто заради помажући хранитељу у радионици. Хранитељи показују спремност да Јанко остане код њих и после престанка хранитељства док се не стекну услови за осамостаљивање.

Питање за учеснике прве групе: Ко би још могао помоћи Јанку? Која врста помоћи би му била корисна?

Друја іруја — реунификација

Ивана има 10 година. Након мајчине смрти, пре пет година, смештена је у хранитељску породицу. Родитељи су прекинули заједницу након њеног рођења и отац је отишао у иностранство. Никада није непосредно бринуо о Ивани, али је финансијски, повремено, помагао мајци. Отац се вратио из иностранства. Формално је незапослен, али обавља молерске послове и од тога се издржава. Ивана касни у психомоторном развоју те наставу прати по прилагођеном програму. Добро је прихваћена у породици и добро се осећа уз хранитеље. Они су брижни према њој и настоје да је у што већој мери осамостаљују. Већ годину дана, Ивана има контакте са оцем, не показује отпор, пријају јој контакти, али још увек нису изградили чврсту емотивну повезаност. Центар за социјални рад процењује могућности да отац преузме бригу о Ивани. Он још увек није стекао потребне услове, али ради на томе. Тренутно покушава да изнајми стан у коме ће Ивана имати своју собу. Хранитељи често размишљају како ће се отац снаћи у родитељској улози, да ли ће препознати њене потребе и бринути о њој одговорно и посвећено.

Питање за учеснике друге групе: *Како хранитељи моју помоћи Иванином оцу који жели да преузме родитељску улогу?*

Трећа іруја — усвојење

Давид има пет година и смештен је у хранитељску породицу на узрасту од непуне две године. Здрав је дечак са уредним темпом развоја. Ромског је порекла. Никада није имао контакте са родитељима и сродницима. Са хранилима има изграђене чврсте емоционалне везе. Најчвршћа емоционална веза изграђена је између детета и хранилице, обострано. ЦСР је упознао хранилице с тим да се воде поступци како би се стекли услови за Давидово усвојење. По препоруци саветника, хранилици су отворили ту тему са дететом, повремено су причали о усвојењу покушавајући да му објасне зашто је добро за њега да упозна маму и тату и да добије нову породицу. Дечак је углавном одбијао идеју да мења породицу наводећи да жели да остане уз хранилице.

Након неочекиваног телефонског позива, водитељ случаја обавештава хранилицу да ће следеће недеље Давид упознати усвојитеље. Хранилица је збуњена, забринута због новонастале ситуације. Обавештава саветника за хранилиштво о актуелном дешавању у породици.

Питање за учеснике треће групе: *Како хранилици моју олакшају промену усвојитељима и дејети?*

Одговори се сумирају и допуњавају тако да учесници добију кључне поруке.

Прва іруја

Осамостаљивање је осетљив и тежак период за младе, чак и у ситуацијама када је мрежа подршке развијена и када имају породицу на коју могу да се ослоне.

- Ко би могао помоћи Јанку?
- Центар за социјални рад
- Отац
- Хранитељска породица
- Локална заједница
- НВО
- Привредни сектор у заједници (предузећа у којима би могао пронаћи запослење)

Врста помоћи:

- едукативна (курсеви и едукације за писање биографије, тражење запослења, разговор са послодавцима...)
- финансијска помоћ (адаптација стамбеног простора)
- помоћ за проналажење посла (повезивање са фирмама у зајденици)
- психолошко/саветодавна помоћ (оснаживање за самостални живот — укључивање у саветовалиште за младе)

Друја іруја

Упознати оца са:

- Иваниним досадашњим начином живота;
- са њеним навикама, понашањем;
- досадашњом породичном организацијом; тим у којим активностима је самостална;
- тиме када јој је потребна помоћ и подршка;
- тиме у чему се помоћ/подршка састоји (објаснити која знања, вештине су неопходни);
- тиме како показује емоције и са начином на који задовољава емотивне потребе (шта јој прија);
- тиме да ли се нечега плаши, шта је узнемирава;
- тиме како реагује на промене...
- Хранитељи могу у периоду адаптације бити ослонац и подршка оцу у јачању родитељских компетенција.
- Након прекида породичног смештаја, хранитељи могу бити отворени да их Ивана посећује кад осети потребу и да негују контакте с њом. Могу бити породица подршке Ивани и њеном оцу.

Трећа іруја

Шта би олакшало усвојитељима процес промене?

- Успостављање односа поверења (насупротив ривалитету) и исказивање емпатије
- Информисање усвојитеља о интересовањима, навикама, рутинама детета, сигнаlima и понашањима којима оно манифестује своје потребе
- Моделовање ефикасних начина за успостављање комуникације са дететом
- Распољивост хранитеља за консултације, појашњавање понашања и/или осећања детета

Шта би олакшало детету промену?

- Да се усвојитељи придруже породици која је позната детету
- Да са хранитељима имају сараднички однос
- Да му кажу да ће их поново видети
- Да зна да ће моћи да их посећује
- Да му дају дозволу да их помиње и прича о искуствима из тог периода
- Да му помогну да разуме улоге одгајатеља које је имао током живота
- Да не отписују његову прошлост и важне особе из његовог живота

Тимским радом актери у хранитељству деле одговорност и увећавају шансе да брига о детету буде у складу са његовим потребама.

ЗАВРШНИ ДЕО

Време: 10 минута

- Сумирање садржаја
- Договор о наредној радионици
- Инструкција за рад код куће
- Поздрављање и захваљивање

Припрема за самосталан рад у оквиру породице

Задатак:

Сада када имајте нова знања о тимском раду и јаснији увид у задатке храниоцеља и осталих чланова тима окупићете око дејтеља,

- шта бисте рекли, да ли је ваша породица тим и зашто;
- шта су чије обавезе (дужности) у вашој породици;
- како доносице одлуке (на пример, где ће се провести годишњи одмор);
- како се донели одлуку да се укључите на обуку за храниоцељство;
- шта ви и ваша породица сада мислите о бављењу храниоцељством;
- да ли имаце недоумица и питања у вези са одлуком о преузимању храниоцељске улоге?

КАРТИЦЕ ЗА ВЕЖБЕ

ПРВА РАДИОНИЦА: ХРАНИТЕЉСТВО КАО ОБЛИК ЗАШТИТЕ

Вежба: Прича о Ненаду — студија случаја (први део)

Инструкција за учеснике: Испричаћемо вам искуства дечака Ненада. Ми Ненада познајемо, били смо укључени у бригу о њему. Прича почиње када је Ненад имао шест година. Молимо вас да пажљиво слушате јер ћемо, након читања, дискутовати.

Ненад је кренуо у предшколско. Висок је, спретан, али упада у очи да је мршав, тужног израза лица. Изгледа запуштено у превеликој одећи. Повучен је и невољно и кратко одговара на питања. Не показује интересовање за оно шта друга деца раде са васпитачицама, не укључује се у игру, најчешће сам шутира лопту у ограду вртића. Одбија да једе кувану храну. У ретким приликама, када би васпитачице успеле да разговарају са мајком (увек је чекала Ненада мало даље од собе где је била његова група и пожуривала Ненада да крене), саветовале су је да води више рачуна о Ненадовој чистоћи, одећи, нудиле су да прикупе одећу која му одговара, да разговара са психологом и педагогом вртића. Мајка је давала нејасне, кратке коментаре и још више је избегавала васпитачице наредних дана. У Ненадовом изгледу и понашању није било промена набоље током наредних месеци. Предшколска установа је о свему обавестила центар за социјални рад.

Стручни тим центра за социјални рад је неколико пута посетио Ненада и његове родитеље у њиховој кући. Убрзо су имали доста информација о Ненадовим родитељима и о томе како он живи.

Са родитељима живи у неусловној кући. Купатило није завршено и сви спавају у једној просторији. Ненадова мајка је нарушеног здравља. Приликом посета, стручни радници виде да немају довољно огрева, шпорет на дрва најчешће није наложен, не види се да се нешто кува. Мајка не ради, отац сакупља секундарне сировине, повремено иде у надницу. Отац делује исцрпљено. Он са својим родитељима годинама нема контакте јер су, због његове кичме и изгледа, у раном узрасту престали да брину о њему. Мајка нема ближе сроднике нити је са даљим сродницима у вези. Ненад се углавном игра сам јер и, када би нашао друштво за игру, мајка би викала на децу на исти начин као што виче на њега. Деца су избегавала да се играју с њим.

Стручни тим центра за социјални рад је приликом сусрета учио родитеље шта је потребно да ураде како би унапредили животне услове, саветовао их како да задовоље Ненадове потребе. Породици је признато право на материјалну помоћ, као и право на коришћење народне кухиње, које су ретко користили. Признато им је и право на додатна новчана средства како би мајка набавила лекове, и за огрев... Убрзо је било јасно да отац добијен новац користи за алкохол. Већину договорених задатака нису реализовали. У присуству стручњака центра за социјални рад, родитељи су се међусобно оптуживали, уз вику и погрдне речи.

Једне вечери, отац је, под дејством алкохола, замахнуо дрветом да удари мајку. Ненад се испречио да је заштити, и дрво је ударило Ненада по глави. Крв се сливала низ Ненадово уво. Мајка је вриштала. Комшије су позвале полицију. Ненад је одмах одведен лекару. На прегледу је потврђено да је Ненаду повређена бубна опна. Повреда је санирана, и лекар је дао мишљење да нема потребе за болничким лечењем. Ненадов отац је одведен у полицијску станицу. Полиција је о томе обавестила дежурног радника из центра за социјални рад.

Мајка се сагласила с тим да Ненад одмах буде измештен из породице. Центар за социјални рад већ има увид да Ненадови родитељи немају никога од ближих сродника нити пријатеља ко би био спреман да прихвати Ненада.

Питања за дискусију:

- Зашто је Ненад измештен из своје породице? Како да помогнемо Ненаду?
- Зашто Ненадови родитељи нису бринули о њему како је то уобичајено и очекивано?
- Шта мислите да ли се и како услугом хранитељства пружа подршка и родитељима детета?

Вежба: Родитељство и хранитељство (сличности и разлике)**Инструкција за учеснике:**

Након приче о Ненаду и свега што сте до сада чули о хранитељству, покушајте да представите у чему се хранитељство разликује од родитељства?

Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Вежба: Прича о Ненаду — студија случаја (други део)

Инструкција за учеснике: Упознајмо се са Ненадовом свакодневицом након смештаја у хранитељску породицу. Молимо вас да пажљиво слушате јер ћемо, након читања, дискутовати.

Након месец дана боравка у ургентној хранитељској породици, Ненад је премештен у стандардну хранитељску породицу. Ова промена је планирана. Хранитељи код којих је боравио претходних месец дана (ургентно хранитељство) помогли су у овој промени. Уз њихово присуство је упознао нове хранитеље Јелену и Дарка.

Јелена и Дарко живе у кући, имају ћерку Тијану од 15 и сина Дејана од 12 година. Хранитељицина мајка живи у истом дворишту у засебној кући.

Ненад дели собу са њиховим сином. То је и Ненаду и Дејану била жеља. То је пространа, светла соба у којој има простора и за Ненадов кревет, за радни сто. С обзиром на то да су спаваће собе на спрату на почетку ограђеног степеништа, ставили су и сигурносна вратанца. (Ненад никада није боравио у кући на спрат.)

Према препоруци претходних хранитеља, наставили су да му дају витамински сируп због малокрвности. Ненад није ишао у предшколско претходних месец дана. Јелена и Дарко су га одмах уписали у предшколску групу у школи коју похађају њихова деца. Имали су састанак са педагогом предшколске установе и са васпитачицом којима су дали основне податке о Ненадовом породичном статусу и њиховој улози и односу са њим. Купили су му неколико сликовница и аутиће које је сам изабрао.

Убрзо су приметили да већ око осам увече Ненад постаје нервозан и нерасположен, па су увели правило да је то време када ће већ бити спреман за спавање. Прање зуба, туширање, пресвлачење пратила је Јелена. Није прихватао испирање косе тушем, па се Јелена снашла и почела да га полива водом из бокала.

Дарко ради од куће па је имао времена да се првих дана у потпуности посвети Ненаду. Заједно су истраживали домаћинство, обилазили имање, упознали се са бакиним кокошкама и заливали парадајз у њеној башти.

Дејан му је поклатио бицикл који је сам прерастао и научио га да није дозвољено да сам отвара капију, излази ван дворишта и разговара са непознатим особама; то је правило које је важило и за њега када је био млађи.

Јелена га је пратила први дан до „школице“. Није био превише спреман за разговор са њом, али ју је пажљиво слушао док говори о дрвећу поред кога пролазе, о чудној кући коју у крају зову „Пајина кућа“, како на питања комшинице одговара са: „Ово је наш Ненад! Он живи с нама.“ Сутрадан је прихватио да са Јеленом прави списак намирница за набавку и рекао јој да купи намирнице за онај супер „мокри“ колач који она прави. Одмах затим је почео да прича да његова мајка, ипак, прави колече боље од Јелене и да неће јести њен колач. Јелена је похвалила спретност његове мајке у прављењу колача.

Након неког времена, Дејан се јако наљутио. Видео је Ненада да „брља“ по његовом ранцу. Жалио се оцу и мајци. Дарко му је објаснио да Ненад веровано никада није имао прилику да научи шта су „личне ствари“, шта је „приватност“, и да је вероватно то радио из радозналости. Касније су разговарали са Ненадом, показали му у дечјој соби где стоје „личне ствари“, шта да не отвара без Дејанове дозволе.

У школици су тражили да деца, код куће, заједно са родитељима, направе „породично стабло“. Јелена и Дејан су заједно са Ненадом и својом децом читаво вече цртали на великом хамеру. Крупним, украсним словима, ћерка хранитеља је исписала имена његових родитеља (нису имали података о именима баба и деда), а поред су додали и своја имена. Ненад се одједном наљутио и почео да шара фломастером по хамеру. Пустили су га да прекине активност. Сутрадан ујутро је питао где је папир јер жели да га носи у школицу. Озарио се кад је видео да је Тијана поправила рад, прекрила стикерима жврљотине. Јелена је одлучила да то јутро посебно поприча са васпитачицом у школици како би је подсетила на осетљивост Ненадовог положаја у ситуацији разговора о породици.

Саветник је у кућној посети обавестио хранитеље да је заказан контакт са родитељима у центру за социјални рад. Дарко и Јелена су се забринули. Било им је значајно да добију све информације о месту, времену контакта, савете како да припреме Ненада, како они да се опходе према родитељима, да ли да им се обрате... Дарко и Јелена су проценили да је најбоље да, о предстојећем контакту, са Ненадом најпре разговара Дарко...

Питања за дискусију:

Шта раде хранитељи за Ненада?

Препознајмо примере понашања хранитеља за сваку од пет категорија компетенција.

- 1) Обезбеђивање сигурног окружења за дете и заштиту детета од занемаривања и злостављања
- 2) Задовољавање развојних потреба детета у циљу оптималног развоја његових потенцијала и превазилажења развојних застоја
- 3) Очување идентитета детета кроз подржавање веза између детета и његове породице као и других важних особа из његове прошлости
- 4) Превладавање трауматских искустава кроз изградњу сигурних и трајних животних односа
- 5) Прихватање подељене одговорности (тимски рад)

Задатак за рад у оквиру породице:

„Зашто желим да постанем хранитељ?“

Уколико обуци присуствујете у пару, молимо вас да обоје дате одговор на ово питање. Писани одговор ћете предати на следећој радионици.

ДРУГА РАДИОНИЦА: РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ПРВИ ДЕО

Вежба: Шта уме, може, зна Виолета — кључне области развоја¹¹

Инструкција за учеснике: Иако је су сви аспекти развоја међусобно повезани и условљени а детету приступамо као целовитом бићу (холистички), могуће је разликовати пет кључних области које видите на овом графичком приказу (слајду).

Представимо вам Виолету, шта све она зна, шта уме и може. Свако ће добити по „картицу“ са описом Виолетиног понашања. Размислите о опису на вашој „картици“ и покушајте да препознате о којој области развоја је реч.

Област развоја	Виолета трчи стабилно, брзо и лако. Пење се и спушта низ тобоган. Вози бицикл. Ниже крупније перле на жицу. Прави палачинке и глисте од теста и пластелина. Од силног цртања и писања, одећа јој је умрљана бојама.
Област развоја	Разуме шта јој говоре и речима каже шта јој треба, шта мисли. Рецитује кратке дечје песмице. Када говори о себи, користи заменицу ЈА. Учествоје у разговорима са вршњацима и одраслима. Препричава своје доживљаје из прошлости и садашњости.
Област развоја	Виолета дели са другом децом играчке. Чека свој ред када се добацују лоптом, иако би желела да лопта увек буде у њеној руци. Поштује и друга правила у игри. Поздравља познате и „као велика“ каже хвала, молим, извини . Има најбоље другарице и показује наклоност према њима. Љути се када нешто не може да уради. Стиди се када је критикују. Када маму боли глава, она је љуби и теши. Остаје краће време са комшиницом.
Област развоја	Виолети је још потребна помоћ, али жели да се сама обуче и опере зубе. Самостално пере руке. Обува пантофле. Леде користећи кашику и виљушку. Покушава да поспрема своје играчке.
Област развоја	Виолета зна да каже колико има година. Броји до 10. Препознаје слова. Поставља пуно питања: ко је ѿо, шѿа је ово, како . Уме да састави малу слагалицу. Разликује и разврстава — ово је велико а ово мало, ово је црвено а ово плаво. Зна како се решавају проблеми — када је питају шта радиш када си гладна, каже: Тражим га јегем .

¹¹ Сваки учесник добија опис само једне области развоја.

Од првог дана, мама и тата разговарају са Светозаром као да је велики, као да их разуме: „сад ће мама да намаже гузу, прво једна рука по друга, шта си то видео, свиђа ти се звечка, како се ти мени радујеш, сада си љут...“ Читају му приче, певају дечје песмице, пуштају музику и играју се с њим: **џу зека џије вогу, џу је моја џамејна џава, нема ме — ку, ку — џу сам**. Сазревањем, Светозар развија способност да све активније тражи пажњу уместо да пасивно одговара на њу. Када производи гласове и брбљајући каже **џа-џа**, тата му приђе, радује се до неба: **бравоооо, зовеш џаџу!** Светозар учи да му родитељи прилазе када се оглашава и да може да утиче на друге.

Питања за дискусију у групи

Шта сте уочили у овом делу приче — у каквој средини одраста Светозар, како родитељи подстичу развој детета?

Одредите ко ће да представи ваше одговоре у име групе.

- Приближава се први рођендан. Проба да устане и хода придржавајући се за оградицу кревета. Мама је ту, пази га, смеши се, охрабрује његове покушаје да истражи шта може, шта раде руке, како се померају ноге. Не успева. Погледом тражи маму, плаче. Мама га теши. Држећи га за обе руке, мама и тата му помажу да начини прве корак. Светозар хода и широким осмехом показује колико је поносан. Храбро корача између маме и тате, зна да ће га прихватити уколико се занесе. Његово самопоуздање расте.
- Пуно времена проводе напољу. Светозару често прилазе одрасли људи, обраћају му се, желе да га помазе. Он их знатижељно гледа, а онда се уплаши и негодује. Мама се не удаљава од њега, умирује га и нежним гласом му говори: „То је комшија Марко, не брини.“ После неколико сусрета, Светозар се радосно оглашава када угледа комшију. Учи да, као што верује мами и тати, може да верује и другим људима.
- Сваки пут када истражујући свет хоће да пипне врућу рерну или уради нешто што је опасно, мама или тата кажу „не“. Светозару се не свиђа када му нешто бране и почиње да бесни. Они му приђу и, нежно али одлучно, понове „не“ и помере га са опасног места. Он осећа стид који провоцира учење. Када се на то „не“ заустави и сам уради како треба, родитељи показују да су задовољни. Критика не нарушава однос. Почиње да учи да се стидом може управљати и повезује га са понашањем. Учи да може да контролише своје понашање и да је способан да удовољи њему важним људима.
- Време пролази. Када су у парку, Светозар се све чешће удаљава од маме и тате, посматра децу како се играју, додирује траву и цвеће, често се окреће да види где су ако му затребају. Они су увек у непосредној близини. Осећа се сигурно док истражује и постаје све самосталнији у откривању света око себе и у учењу.
- У кући се све чешће заигра сам. Седи на тепиху и покушава да, од пластичних коцки, сагради кулу. Тепих је дебео, мекан и коцке нису стабилне, падају. Након неколико покушаја, он се помера са тепиха, седа на паркет и успешно прави кулу. Мама и тата са осмехом кажу: „Бравоооо, Светозаре! Решио си проблем.“

Питања за дискусију у групи

Рекло би се да су Гордана и Драган сигурна база, подржавају истраживање и пружају утеху када је то потребно — како то видимо у трећем делу приче. Како љубав утиче на развој овог детета? Каква уверења Светозар има о себи, о другим људима и о свету око себе, и како ће то утицати на његову будућност?

Одредите ко ће да представи ваше одговоре у име групе.

Питање за крај

На основу целе приче, шта мислите, како Гордана и Драган знају шта њиховом Светозару треба?

Задатак за рад у оквиру породице

Молимо вас да, у оквиру самосталног рада:

- наведите по пет речи које описују ваш однос са мајком и оцем у детињству;
- опишите по једно пријатно и непријатно искуство са родитељима из времена кад сте били дете;
- одговорите да ли је ваше детињство остварило утицај на то каква сте сада особа (опишите/објасните);
- одговорите како знате када је неко из ваше породице радостан, срећан;
- одговорите како знате када је неко из ваше породице тужан и љут;
- одговорите да ли су нека осећања у вашој породици прихватљивија од других (опишите/објасните);
- одговорите да ли бисте желели да бринете о детету као што је Светозар (објасните зашто);
- након разговора са свим члановима породице, опишите дете о ком у овом тренутку мислите да можете да бринете (наведите карактеристике детета: узраст, порекло, здравствени статус, развојни статус, понашање детета и друге за вас значајне особине);
- одговорите која карактеристика детета би вас највише бринула?

ТРЕЋА РАДИОНИЦА: РАЗВОЈ И АФЕКТИВНО ВЕЗИВАЊЕ — ДРУГИ ДЕО

Вежба: Девојчица Леа — студија случаја

Инструкција за учеснике: Прочитаћемо причу о девојчици Леи. Молимо вас да пажљиво слушате јер ћемо, након читања, дискутовати. Док слушате причу, упоредите Леино искуство и Светозарово искуство, ситуацију њене и Светозарове мајке. Покушајте да препознате ком типу афективне везаности припада Леа, какву слику Леа има о себи, о другим људима и о свету око себе.

Прича о Леи

Леа живи са мамом Јеленом. Јеленина мајка је преминула кад је Леа била веома мала. Од тада је све кренуло низбрдо. Мама је остала заглављена у својој жици. Леин отац је преминуо убрзо након њеног рођења. Јелена је под сталним стресом. Њени приходи су недовољни за породичне потребе.

Као и све бебе, Леа је љачем дозивала маму. Преокупирана својим проблемима, мама је у неким ситуацијама одговарала на сигнале које је Леа слала а у другим не. Посебно јој је тешко дао Леин љач ноћу. Није имала снаге да устаје и покушавала је да је умири: „Леа, јела си мало пре, спавај!“ Након такве ноћи, мама Јелена је често наредни дан пошмршена, нежно се обраћа Леи и обећава да ће бити боље. Леа је онда задовољна, ужива у мамином љасу. Али мама се одједанпут ошамућала, преминула осећајем да не може више, да је сама, бесна на својог мужа, своје пријатеље, себе. На исти Леин захтев некада је одговарала љехом, некада бесом, некада инорисањем. Углавном је била несвесна када је била потребна Леи, а чак и превише укључена када она што не жели. Временом, Леа је љакала све чешће и јаче. У режним тренуцима када су у парку, сада четворогодишња Леа најчешће седи у мамином крилу. Када би успала и мало се примакла другој деци у жељи да испрази шта се тамо дешава, мама би одмах кренула да је „шмрти“: „Пази, рука! Пази, удариће те лопта! Леа се брзо враћа мами. Ако се мама упусти у разговор са другом мамом, Леа је вуче за руку, инсистира да љеда у њу. Кења, љаче све љасније, почиње да вршти и баца се на земљу. Када јој мајка приђе, насмива да љаче и љура је. Тражи контакт, а када га добијене, не може да се смири и упусти. Мајка се осмива и јако узнемири: „Ошмраћеш ме у љроб. Ма смиваћу те у дом! Не моћу више овако! Не даш ми да мрднем!“

Сви се окрећу ка њима и мисле: „Како је размажено ово дете“.

Питања за групу — први круг дискусије

Шта сте запазили? Како Светозарова мајка реагује на потребе детета, а како Леина? Шта омета Леину маму да доследно одговори на њене сигнале?

Шта ради Леа, како се понаша, коју је несвесну стратегију — образац емоционалног везивања, изградила да би остала у односу са мајком, односно да би њене потребе биле задовољене?

Како бисте се осећали у Леиној близини?

Питања за групу — други круг дискусије

Како бисте описали Леу, шта Леа мисли о себи, о другима и о свету око себе? Како ће то утицати на њен развој?

Питања за групу — трећи круг дискусије

Леа тражи сталну бригу. Својим понашањем поручује: **Не иги! Буди увек са мном!**

Шта су њене скривене потребе и како одгајатељи могу да их задовоље? Шта бисте им препоручили?

Вежба: Девојчица Мила — студија случаја

Инструкција за учеснике: Прочитаћемо вам причу о девојчици Мили. Док слушате причу, упоредите њено искуство и Светозаровим искуством, ситуацију њене мајке и ситуацију Светозарове мајке. Покушајте да препознате ком типу афективне везаности припада Мила, какву слику Мила има о себи, о другим људима и о свету око себе.

Прича о Мили

Милина мајка је још шинејџерка. Родила је Милу пре неіо шіо је била сјремна и сјособна да буде мајка. Найусіиіа је родишеље и са бебом оіишла да живи код прабабе. Није моіла да јоднесе криіике својих родишеља. За разлику од њих, смаірала је да је коміеіенііна да брине о беби. И бринула је, али онако како је она мислила да шреба. Себе је доживљавала као идеалноі родишеља. Сірикііно је јрмеіивала све шіо іише у књиіама о куіању, храіењу, усіављивању беба. Била је веома узнемирена ако шіо не даје очекиване резуліаіе. Није моіла да јоднесе када Мила исіољава неіаіивне емоције — узнемиреносі и бес, јер је за њу шіо значило јоішврду оноіа шіо је околина іоворила: да није дорасла да буде мајка. На Милин ілач, најчешће је реаіовала шіако шіо је іінорише или криіикује. Тако дисіанцирана и рационална, реіко кад је узимала Милу у руке — „да је не размази“. Када је Мила ілакала заіш шіо јој је хладно, а било је време за оброк, она ју је хранила, макар и на силу.

Мила је врло брзо научила да њена очекивања не моіу биіи исіуіена. Умесіо да захіева од мајке да умири њену најешосі, јочела је да избеіава да је іоказује. Подііла је оклој око себе. Глумљење незаиніиересованосіи је давало резуліаі. Осіајала је у каквом-ііаквом односу са мајком. Унуіра је била бура, а најољу нишіа. Да би зашіиіиіла мајку, крила је своја осећања и шрудила се да буде нејрмеііна, да се ослања само на себе. Њен сірах од одбацивања је био шіолико велик да је јочела да се іонаша као „добро деіе“, односно у складу са очекивањима мајке. Умесіо за људе, везивала се за іірачке. Када је дошло време да корисіи ношу, инсисіирала је на независносіи, „іусіи, сама ћу“. Најесіосі и бес збоі одбацивања није іоказивала јрема мајци, али их је исіољавала кроз аіресију јрема вршњацима и одраслима. Шефовала је у іарку у друшіву вршњака и іоказивала лажно самоіоуздање. Давно је научила да се мама љуіи ако шражи њену іомоћ. Једном ју је лоііа шіако ударила у нос да јој је іошла крв. Сіеіла је зубе. У ілави су јој, као и увек, биле мамине речи: „Не буди беба! Избори се сама.“ Није јусіиіла ни сузу.

Сви су се окренули ка њој и іомислили: „Како је храбро и самосіално ово деіе. Лако је бринуіи о њему.“

Питања за групу — први круг дискусије:

Шта сте запазили? Како Милина мајка реагује на потребе? Шта омета Милину маму да доследно одговори на њене сигнале?

Шта ради Мила, како се понаша, коју је несвесну стратегију — образац емоционалног везивања, изградила да би остала у односу са мајком, односно да би њене потребе биле задовољене?

Како бисте се осећали у Милиној близини?

Питања за групу — други круг дискусије:

Како бисте описали Милу, шта Мила мисли о себи, о другима и о свету око себе? Како ће то утицати на њен развој?

Питања за групу — трећи круг дискусије:

Мила тражи да се ослони на саму себе. Својим понашањем поручује: **Ниси ми њошребан, моју њо сама.** Шта су њене скривене потребе и како одгајатељи могу да их задовоље? Шта бисте им препоручили?

Вежба: Дечак Ненад — студија случаја

Инструкција за учеснике: Док слушате причу о дечаку Ненаду, упоредите његово искуство са Светозаровим искуством, ситуацију његове мајке и ситуацију Светозарове мајке. Покушајте да препознате ком типу емоционалне везаности припада Ненад, какву слику Ненад има о себи, о другим људима и о свету око себе?

Прича о Ненаду

Ненад је одраслао са мамом и њајом. Њејова мама је у дејинишћу била злослављана. Тајна се лечи од алкохолизма ојкако се враћало са издржавања казне зајвора. Из куће се често чује бука, свађе. Ненад је често био њладан и без љриликe да мирно сјава. Када би мама, крвава, њала на њод, њајна би њобејало од њолицје а Ненад би ојлајао сам док се мама не љридијне. Ако би њајна сјавао, на љрви Ненадов љлач мајка ја је узимала да ја умири, а онда њочињала да ја грмуса, само да не љробуди њајну. Као и све бебе, имао је њошребу за блиским односом, али ја се и љлашио. Мајка је сама често била уљашена, а њонекад и засљрашујућа. „Склони ми се с очју! Да није њебе, ја бих давно ово окончала.“ Плашио се оноја ко би љребало да буде сиурно уљочишће. Никада није знао да ли ће му мама љружии макар мало сиурносии или ће ја ујрозиии.

Временом је све чешће био љруб љрема друјарима, унишљавао је ијрачке, лајао родишће. У школи је уљавном био њих, али је њовремено њосљајао врло ајресиван. Њејова љушња би екјлодирала одједном, а нико није знао одакле она долази. У љпарку је најчешће сам, избејава однос са друјарима јер би њако њосљајао лако рањив. Ако се ијра, жели да сви љрајне њејова љравила, ојима ијрачку коју жели. Када је њовредио руку на љуљашци, њејова мама се њосвађала са друјима јер ја нису зашћииили, а зајим је њочела да виче на њеја да је несјособан и љрајав. Ненад је сјајао између свих њих, викао и љлакао. Ненад није сиуран да ли да ојлане близу родишћеа или да бежи шћо даље; није сиуран да ли ће му мама данас љружии зашћииу и ушеху. Када ја родишћеа бучно и наредбодавно њозивају из свој дворишћа да одмах дође кући, он љрекида са ијром, али не љредузима нишћа, не креће кући. Йуди ја збуњено љледају и мисле: „Шћа је са овим дејешћом?“

Питања за групу — први круг дискусије:

Шта сте запазили? Како Ненадова мајка реагује на потребе детета? Шта омета Ненадову маму да одговори на његове сигнале?

Шта ради Ненад, како се понаша, коју је несвесну стратегију — образац емоционалног везивања, изградио да би остао у односу са мајком, односно да би његове потребе биле задовољене?

Како бисте се осећали у Ненадовој близини?

Питања за групу — други круг дискусије:

Како бисте описали Ненада, шта Ненад мисли о себи, о другима и о свету око себе? Како ће то утицати на његов развој?

Питања за групу — трећи круг дискусије:

Ненад трежи да све контролише. Својим понашањем поручује: **Радићеш онако како ја хоћу. То ће бићи урађено на мој начин. Ја ћу све контролисати.**

Шта су његове скривене потребе и како одгајатељи могу да их задовоље? Шта бисте им препоручили?

Задатак за рад у оквиру породице

Након разговора са свим члановима породице, опишите дете о ком, према вашој процени, можете да бринете и дете о ком не можете да бринете (наведите карактеристике детета: етничко порекло, историја / ситуација у породици, узраст, здравствени статус, развојни статус или друге, за вас важне, карактеристике).

Наведите понашања детета која би за вас била потпуно неприхватљива, понашања са којима бисте тешко излазили на крај и понашања која би за вас била пожељна.

Замислите дете на хранитељском смештају које се стално на нешто жали, одбија све кућне послове. Када га опоменете, каже: „Ко си ми ти да ми наредјујеш!!“. Како схватате његово понашање?

ЧЕТВРТА РАДИОНИЦА: ФЕНОМЕН ГУБИТАКА

Вежба: Подршка детету у процесу туговања

Инструкција за учеснике: Радићемо у малим групама. Прва група ће се бавити првом фазом у процесу туговања, друга другом, и тако редом. Свака група треба да размисли о реакцијама детета у одређеној фази, о томе шта осећа, шта му треба, и да да препоруке за подршку детету. Не заборавите да одредите ко ће да представи ваше одговоре у име групе.

Прва група: Шок/порицање

Друга група: Љутња/бес

Трећа група: Преговарање/ценкање

Четврта група: Очај/депресија

Пета група: Прихватање

Задатак за рад у оквиру породице

Молимо вас да у оквиру самосталног рада размислите о вашим личним губицима, и хронолошки их наведите.

Уз сваки губитак наведите:

време када се догодио и колико сте тада имали година;

- врсту губитка (особа, здравље, самопоштовање, вишеструк губитак);
- да ли је био очекиван или неочекиван губитак;
- шта вам је помогло у процесу туговања;
- какав утицај је тај губитак имао на ваш живот.

ПЕТА РАДИОНИЦА: ИДЕНТИТЕТ И ПОРОДИЧНИ ОДНОСИ

Вежба: Ризици у сфери идентитета/самопоштовања

Инструкција за учеснике: Продискутујте у малој групи у каквим околностима се обликује, формира идентитет нашег детета. Из тог оквира наведите ризике за формирање јаког, стабилног идентитета и/или позитивног самопоштовања. Одредите ко ће представити ваше одговоре у име групе.

Вежба: Како јачати идентитет и/или самопоштовање детета

Инструкција за учеснике: Продискутујте у оквиру ваше групе како хранитељи могу да помогну детету у јачању личног идентитета и/или самопоштовања (друга група породичног; трећа културног). Запишите кратке предлоге. Одредите ко ће представити ваше одговоре у име групе. Када завршите рад у малим групама, имаћете прилику да допуните одговоре осталих група.

Прва група: Јачање личног идентитета и/или самопоштовања

Друга група: Јачање породичног идентитета и/или самопоштовања

Трећа група: Јачање културног идентитета и/или самопоштовања

Вежба: Понашања родитеља у ситуацији контакта са дететом — бриге и препреке за сарадњу

Инструкција за учеснике: Искуства из контакта између детета и родитеља су различита, најчешће добра. Има и оних других. Прочитајте причу о дечаку Срећку која то илуструје. Продискутујте у оквиру групе која понашања родитеља вас брину. Како разумете таква понашања? Шта би могло да помогне хранитељима? Које околности могу да буду препрека за сарадњу између родитеља и хранитеља / стручних радника? Одредите ко ће представити ваше одговоре у име групе.

Прича о Срећку

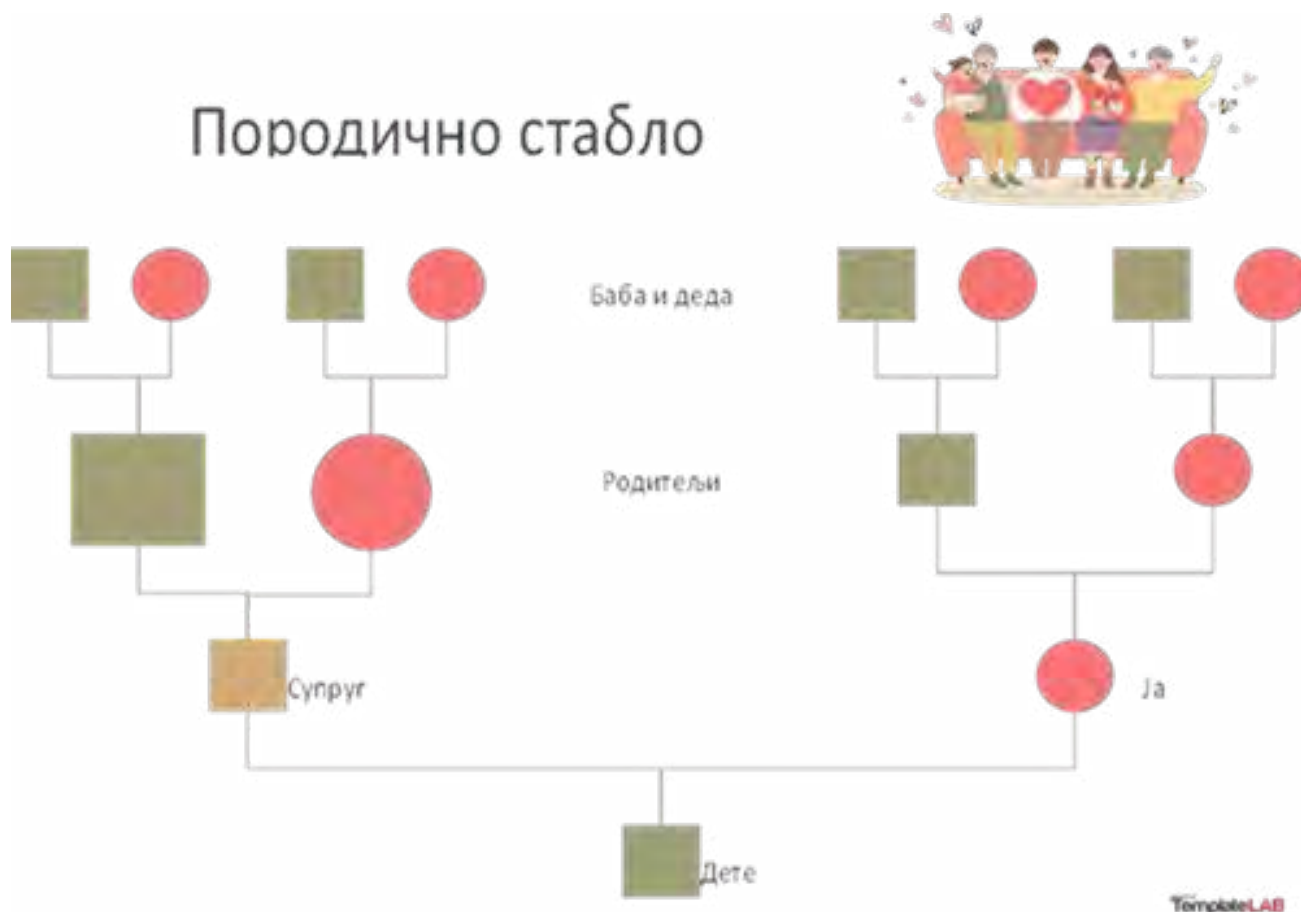
Срећко живи у хранитељској породици. Његови родитељи сада долазе у центар за социјални рад на први контакт са децом. Већ касне. Прошли пут нису дошли. Још са враћају, вичу: „Уништили смо нам породицу! Враћате нам наше деце!“ Грле Срећка, љубе га и мазе по лицу. Рекло би се да им руке и нису баш чисте. Истичу га и ледају. „Ниси нас ваљда заборавио?! Како си изгледао!!“ Нућкају га слајкишима из јуне кесе коју су донели, и коментаришу: „Види како си мршав. Хране ли ово деце?“ Насмављају: „Неће нам те хранитељи оштети! Само да завршимо ону кућу што правимо, недељу-две највише, и онда ћемо те узети.“ Прилази им водитељ случаја и интервенише.

Задатак за рад у оквиру породице

Молимо вас да свако од вас опише свој животни пут (биографија).

Такође, на основу дате шеме и описа симбола, нацртајте генограм своје породице — графички приказ породичних веза и континуитета за три генерације: ваша деца, ви и ваши родитељи.

Квадрат означава особу мушког пола, круг особу женског пола, прецртан круг означава смрт. Деца се представљају од најстаријег (лево) до најмлађег (десно). Линија између два симбола означава квалитет односа: пуна линија јаке везе, испрекидана и „цик-цак“ напете (конфликтне), кратка вертикална црта преко линије односа развод брака.

ШЕСТА РАДИОНИЦА: УТИЦАЈ ВАСПИТНИХ ПРАКСИ НА РАЗВОЈ И ПОНАШАЊЕ ДЕТЕТА

Вежба: Васпитне праксе некад и сад

Инструкција за учеснике: Како су вас васпитавали? Наведите два поступања ваших одгајатеља за која мислите да су посебно допринела вашем развоју, томе какви сте као одрасла особа. Након тога, наведите два поступања (понашања, поруке) ваших одгајатеља за која мислите да нису допринела вашем развоју и зашто. Сачувајте белешке које сте сачинили током рада на питањима.

Вежба: Последице казне

Инструкција за учеснике: Наведите што више примера физичког и психолошког кажњавања. Познајући карактеристике и искуства детета које прима у свој дом, хранитељ не сме да примењује физичке и психолошке казне. Шта мислите зашто?

Вежба: Прича о Мили — изазовно понашање и позитивно дисциплиновање

Инструкција за учеснике: Након подсећања на то каква су Милина искуства током живота у породици порекла, на основу њеног понашања описаног у причи коју ћете чути, размислите које потребе стоје у основи оваквог понашања и како би хранитељи требало да јој приђу и одговоре на њене потребе.

Прича о Мили

Мила је седмојгодишња девојчица која је смештена у хранитељску породицу. Разлој смештаја је преојше-ређеност мајке, њено љовремено бежање у болест.

Првих неколико месеци прилагодјавање је шекло без љроблема. Хранитељи су били усхићени како је лако шекла адајшација девојчице и у љпородици, а зајим и у школи. Међујим, љосле једној доласка из школе, хранитељи су љримејили да је Милина мајица исцејана, да јој је рука изјребана. Мила није рекла хранитељима шја се десило већ су они од учитељице сазнали шја се у школи дојодило. После задајка у школи у коме је шребало да се ојише љпородица, Мила се на часу збунила и расјлакала, а један друј је шко искористио и љочео да је исмева и да јој се руја како не зна ко су јој мама и шаша након чеја ја је она физички најала. После шкој дојаја, девојчица одбија да време љроводи са хранитељима у дневној соби, одбија да једе са љима, хранитељици је рекла: „Шја хоћеш шји?! Ниси моја мама“, шујнула је сина хранитеља. Хранитеље је зашекла ова сијуација, збуниле су их овакве љромене и нису знали како да јој љриђу. Осећали су се љоражено и љочели су да се дисјанцирају од Миле јер нишја шјо су љокушали није давало резулјаше.

Вежба: У сусрет изазовима

Инструкција за учеснике: Упознајте се са ситуацијама које су описане на картицама које сте добили. Промислите о узроцима понашања, шта је детету значајно, шта жели па се понаша на наведени начин. Изаберите методу дисциплиновања.

Подсетник: Методе позитивног дисциплиновања

Похваљивање жељених понашања (примењиво на све узрасте) јесте најефикаснији метод, али га родитељи најмање користе. Дете ће најпре усвојити пожељно понашање ако такво понашање похвалите.

Активно слушање — О ставите све што тог тренутка радите по страни како бисте се потпуно сконцентрисали на оно што дете говори.

Јасна правила — Објасните детету шта се од њега очекује и које су консеквенце за кршење одређених правила.

Селективно игнорисање — То није игнорисање детета, већ непожељног понашања или поступка. Са овом техником треба бити опрезан јер код деце са несигурним обрасцима везивања појачава страх од одбацивања и напуштања зато што она не схватају разлику између игнорисања понашања и игнорисања њих самих.

Моделовање пожељног понашања — Треба да се трудимо да својим примером покажемо детету пожељне обрасце понашања.

Мењање околине — Боље је драгоцене и опасне предмете држати далеко од дететовог домаћаја него дете кажњавати због његове природне радозналости.

Скретање пажње и мењање активности

Примењивање логичних и природних последица (за основношколски и адолесцентски узраст) — Дете треба да сноси последице свог понашања, али треба имати у виду колико последица може бити опасна по дете. Нпр. не можемо научити дете да не сме да излази на улицу тако што ћемо га пустити да сноси последицу кршења те забране. Треба узети у обзир ниво на ком се дете налази у вези са способностима повезивања сопственог понашања и последицама до којих такво понашање доводи.

Ускраћивање привилегија везаних за гледање ТВ-а, провођење времена за компјутером, са телефоном

Прављење уговора са адолесцентом — Родитељ и дете имају своје обавезе у достизању циља. То је компромис двеју страна, решење прихватљиво за обе стране.

Унапред припремите дете на промене и измене у дневном распореду.

Антиципирање ситуације, предвиђање и деловање унапред, која може бити стресна за дете (за млађи узраст)

Учити дете да решава проблем само и са другима...

Изазов 1:

Девојчица Маја, узраста 13 месеци, прилази шпорету и пружа ручицу ка врућој рингли.

Изазов 2:

Мајка каже свом петогодишњем сину Илији да је време да се крене кући. Он је сјајно провео дан играјући се са својим другом, па мајци одговара: „Само још мало, молим те!“ Мајка и даље разговара са мајком другог детета. Пет минута касније, мајка поново каже сину да треба да крену. „Не, нећу да идем!“, закукао је дечак. „Треба да идемо одмах“, инсистира мајка. „Закасићемо. Обуци јакну.“ Дечак бежи и баца се на под, рита се и вришти док мајка покушава да му навуче јакну и да му обује ципеле.

Изазов 3:

Богдан има осам година. Послушан је, примерног понашања. Неколико месеци раније, Богдан је више пута молио хранитеље да му дозволе да позове другаре у посету или да он иде код њих. Међутим хранитељи, због сталне заузетости, нису могли да му изађу у сусрет. У последње време, често касни из школе. Долази кући сат времена после школе. Хранитељи су забринуте јер то раније није радио и не знају како да поступе у овој ситуацији.

Изазов 4:

Милош (10) и Тина (14) гледају ТВ. Завршио се програм који су гледали и сада се препиру око тога шта ће даље да гледају, и отимају се о даљински управљач. Њихов хранитељ чује галаму и каже им да престану. Дечак плачним гласом каже како то није фер, како он никада не може да гледа оно што жели и, вичући одлази у своју собу. Девојчица наставља да гледа програм који она жели, игноришући свог уплаканог брата и хранитеља. Хранитељ искључује телевизор, а девојчица бесно отрчи вичући на брата што све мора да упропасти као мала беба. У соби поново почињу да се свађају.

Изазов 5:

Девојчица Тамара, од 16 година, у последње време је постала врло некомуникативна. Већину времена проводи у својој соби, разговара мобилним телефоном или је на друштвеним мрежама, на *YouTube*-у. Када хранитељица покуша са њом да разговара, она постане мрзовољна, нерадо одговара на питања, и једва чека да се врати у собу. Хранитељица и Тамара су се раније јако лепо слагале, али сада хранитељица не зна шта се дешава у девојчицином животу.

Задатак за рад код куће

На почетку шесте радионице Утицај васпитних пракси на развој и понашање детета, поставили смо вам питање: Како су вас васпитавали? Наведите два поступка ваших одгајатеља за која мислите да су посебно допринела вашем развоју, томе какви сте као одрасла особа? Након тога, наведите два поступка (понашања, поруке) ваших одгајатеља за која мислите да нису допринела вашем развоју и зашто нису.

Молимо вас да у оквиру самосталног рада поново размислите о овим питањима и да одговоре запишете. Упоредите их са одговорима са почетка радионице и запишите и да ли има промена у вашим ставовима и на шта се односе ако их има.

СЕДМА РАДИОНИЦА: СИГУРНОСТ И БЕЗБЕДНОСТ ДЕТЕТА У ХРАНИТЕЉСКОЈ ПОРОДИЦИ

Вежба: Врста злостављања

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Прва ситуација: Петар има четири године. Иде у вртић. У понедељак, приликом пресвлачења за попудневни одмор, васпитачица је приметила модрице на унутрашњој страни бутине детета. Модрица је дугачка око 10 cm, широка 3 cm, црвена је.

Друга ситуација: Саобраћајца је зауставио ауто и утврдио да возач има недозвољену количину алкохола у крви. На задњем седишту аута је његов деветогодишњи син који није везан сигурносним појасом.

Трећа ситуација: Милица похађа шести разред. Нерадо и недовољно учи. Након различитих покушаја да промени њен однос према учењу, хранитељица је једне вечери рекла да неће ићи на спавање док Милица не уради домаћи задатак. Милица је тврдоглаво одбила да приступи раду домаћег задатка. Два сата је после поноћи. Милица седи за радним столом, а хранитељица поред ње.

Вежба: Врста злостављања

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе, прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Прва ситуација: Током заједничког сређивања дворишта, тринаестогодишња Драгана је почела да прича хранитељици да јој је непријатан начин на који је додирује тренер када јој показује на који начин да изведе вежбу. Увек се узнемири и има потребу да му одгурне руку која је често на њеним грудима или на унутрашњој страни бутине.

Друга ситуација: Након измештања из хранитељске породице васпитачи дома нас извештавају да је Милан, који има пет година, у разговору са њима, више пута, на исти начин, истим речима описивао и покретима имитирао сексуални однос између хранитеља.

Трећа ситуација: Хранитељица је пронашла на Дубравкином (12) Фејсбук профилу комуникацију са непознатом мушком особом. Комуникација траје месецима. Дубравка му је, на његов захтев, слала фотографије обнажених делова свог тела.

Вежба: Врста злостављања

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Прва ситуација: Милица иде у средњу школу. Сваки полазак у школу, а посебно када се облачи за изласке, за журке, пропраћен је изливом хранитељичиног негодовања:

изіледаш као курва, нећу се чудићи ако ти неко силује, уіледај се бар једном на сесіру, она изіледа као девојка а ти као уличарка, йііледај је, сїавила у нос брњицу...

Друга ситуација: Хранитељи су реновирали купатило. Поставили су туш-кабину за коју су издвојили значајна новчана средства. Знају да је Небојша, иако има 15 година, неспретан и непажљив. Хранитељица инсистира да буде присутна у купатилу док он улази у туш-кабину и излази из ње јер је сигурна да ће покватити осетљиве клизаче.

Трећа ситуација: Ђорђе креће у друго полугодиште 5. разреда. Иако су га хранитељи стално подсећали да мора да учи, прво полугодиште је завршио са четири негативне оцене. Хранитељи су јако незадовољни и љути. Саопштавају му да током другог полугодишта неће моћи да иде на тренинге фудбала, да нема дружења после школе нити увече, да нема одлазака на рођендане...

Четврта ситуација: Хранитељица не ради, њен супруг ради по сменама. Брину о Давору и Горану. Они су јако изазовног понашања. Хранитељица не представља ауторитет за њих. Скоро свакодневно зове хранитеља на посао да им „он каже“, а када он дође с посла, детаљно му препричава шта су све лоше урадили. Хранитељ тада почиње да виче да одмах оду у собу и да не излазе из собе. Никада их није ударио, али, уморан и бесан, прети им физичком казном. И сам каже: „Наводе ме да кажем свакакве гадости, после ми је жао.“

Вежба: Врста злостављања

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе према питањима: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о злостављању? О којој врсти злостављања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Прва ситуација: Вељко живи са бабом и дедом. Током осмог разреда има велики број изостанака зато што користи сваку прилику да за надницу ради као помоћни радник у сечењу дрва.

Друга ситуација: Милица сваке вечери продаје цвеће у кафићима у главној улици. Њени родитељи су у близини и надзиру је.

Трећа ситуација: Хранитељица је недавно преминуо супруг. Брине о седамнаестогодишњој Ани и Вељку који има две године. Очекује да Ана преузме бригу о Вељку кад она ради трећу смену.

Вежба: Облици занемаривања

Инструкција за учеснике: У оквиру своје групе прочитајте примере које сте добили на картици. Размените мишљења и заузмите став групе у односу на питања: Да ли описане ситуације буде сумњу да се ради о занемаривању? О којим облицима занемаривања се ради? Изаберите представника који ће изнети ваше закључке пред читавом групом.

Прва ситуација: Аница и Вељко, од седам и девет година, живе у кући. У дворишту се налази скоро урушен бунар који се не користи јер је вода у њему неисправна. Надземни део бунара је делимично оштећен.

Друга ситуација: Тетка и теча који брину о Данијелу сматрају да су вакцине штетне и мотивисали су га да се не ревакцинише против дифтерије и тетануса на узрасту од 14 година.

Трећа ситуација: Светланини хранитељи три пута годишње, због остваривања права на инострану пензију, морају да иду у Немачку и да остану тамо по месец дана. Воде са собом Светлану. У том периоду она не похађа школу.

Четврта ситуација: Мирко има три године. Комшије су га среле на путу и довеле кући.

Вежба: Ризици у стамбеном простору и окружењу

Инструкција за учеснике: Да ли на основу приче препознајете ризике по безбедност деце имајући у виду њихов узраст и животна искуства? Покушајте да предложите промене.

Прича о хранитељској породици Перић

У хранитељској породици Перић налази се двоје деце на хранитељству, шестогодишњи дечак Драјан и његова двогодишња сестра Ивана, која је тек проходила. Пре доласка у породицу, Драјан и Ивана су од рођења живели у институцији/дому.

Породица живи у приземљу новосаграђене сирајне куће. Приземље је комплетно уређено. Свако дете има своју собу. У Драјановој соби налази се дрвени кревет, орман, радни сто са металном столицом. На полици изнад стола налазе се разне ствари, оловке, блокови, ствари и играчке од пластике. На радном столу су лекови које хранитељица даје Драјану због неких прехладе која је при крају лечења и кутија са кликерима. У Иваниној соби је идентичан намештај као у Драјановој, само што је розе, а на полици су лутке, барбице. На поду се налази простирка на којој Ивана често седи и игра се. На простирци су ствари лепо коцкице и расуте пластичне кулице које она воли да копча.

У сирајном делу куће нису завршени сви грађевински радови. До просторија на сирају, који је у завршној фази изградње, може се доћи стиглеништем које није обезбеђено оградом. Врата и прозори на сирају су покривљени, али шперас, до које се може доћи из једне просторије, није оградена.

Задатак за рад код куће

Молимо вас да размислите и запишете одговоре на следећа питања:

Да ли је ваше домаћинство физички безбедно за дете? Шта је потребно прилагодити? Да ли сте били изложени злостављању/занемаривању као дете? (Одговоре партнери дају појединачно, свако у своје име.)

Да ли је било ситуација насиља у вашој садашњој породици?

Шта је за вас или вашу породицу најизазовније у односу на заштиту од злостављања и занемаривања детета на смештају?

ОСМА РАДИОНИЦА:

ТИМСКИ РАД У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ НА СМЕШТАЈУ

Вежба: Очекивања од тимског рада

Инструкција за учеснике: Прочитаћемо вам кратку причу о дечаку Дамиру и упознати вас са ситуацијом када је потребно тимски сагледати и проценити најбољи интерес детета везан за виђање са мајком. Кад саслушате причу, у паровима ћете разговарати о питањима која ћемо поставити, а затим и у целој групи.

Прича о Дамиру

Осмојодишњи Дамир се налази шпри јодине у хранитељској породици. Његова мајка је самохрани родитељ, нарушеној је менталној здравља, често је на лечењу. Повремено су се виђали, углавном на њену иницијативу. На предлој центра за социјални рад, организован је сасланак на коме су се окупили психијатар који лечи мајку, учитељица, хранитељица, савешник за хранитељство и водитељ случаја.

На сасланку је одговорено питање да ли дете треба да виђа мајку.

Психијатар сматра да Дамир треба да виђа мајку јер то позитивно утиче на њено расположење и ментално здравље.

Учитељица не подржава контакте јер је приметила да неадекватно утичу на Дамирово понашање и успешност у школи (није усмерен на рад током часа, понекад импулсивно реагује, мање се дружи са децом).

Хранитељица наводи да је Дамир до сада прихватио контакте, говорио да жели да види мајку. После контаката, углавном је био шужан (јер мама не испуњава обећања) и променљивој расположења, али ипакво сјање није трајало дуго.

Савешник за хранитељство је предложио да се контакти организују у контролисаним условима у центру за социјални рад, по могућству у простору који је прилагоден овој намени. Тиме би се осигурала припрема мајке за контакте, сервисација контаката, подршка мајци и детету током контаката и интервенције у случају нарушавања дететових стабилности/безбедности.

До краја сасланка, сви су се сагласили са одлуком да Дамир виђа мајку.

Питања за дискусију у паровима и у групи

Ко у оквиру тима доноси одлуку о томе да ли ће дете виђати мајку, чија је то одговорност?

На чему се темељи одлука, како је донета?

Шта су компетенције које у тим уносе психијатар, учитељица, хранитељ, стручни радници, односно њихове специфичне снаге?

Да ли су чланови тима имали исту перспективу у односу на питање којим су се бавили? Да ли је то предност или ризик? Зашто?

Вежба А: Припрема за промену

Инструкција за учеснике: У групи прочитајте понуђени приказ случаја и одговорите на постављена питања. Преко вашег представника, саопштићете одговоре које сте понудили.

Прва група — осамостаљивање

У хранитељској породици Матић, на смештају се налази Јанко који има 18 година и завршава средњу машинску школу. Јанко је у хранитељској породици од своје дванаесте године. Мајка је преминула, а отац је две године био на одслужењу затворске казне због крађе. Након изласка из затвора, видели су се два пута у центру за социјални рад. Контакт је инициран од стране ЦСР. Отац прима социјалну помоћ и нарушеног је здравственог стања. Живи у напуштеном објекту. Није мотивисан за контакте са сином. Јанко ретко кад помиње оца, али је једном приликом изјавио хранитељима да би му радо помогао кад се осамостали. Јанко је од мајке наследио мању кућу која је оронута и тренутно није за становање. Планира да се након средње школе запосли и пресели у своју кућу. Јанко је близак са хранитељима и добија од њих потребну подршку. Разговарају о његовим плановима. Стекао је разне вештине потребне за самосталан живот. Радо припрема храну. Вредан је и одговоран. Штеди новац од џепарца, а понекад нешто заради помажући хранитељу у радионици. Хранитељи показују спремност да Јанко остане код њих и после престанка хранитељства док се не стекну услови за осамостаљивање.

Питање за учеснике прве групе:

Ко би још могао помоћи Јанку? Која врста помоћи би му била корисна?

Вежба Б: Припрема за промену

Инструкција за учеснике: У групи прочитајте понуђени приказ случаја и одговорите на постављена питања. Преко вашег представника саопштићете одговоре које сте понудили.

Друга група — реунификација

Ивана има 10 година. Након мајчине смрти пре пет година, смештена је у хранитељску породицу. Родитељи су прекинули заједницу након њеног рођења и отац је отишао у иностранство. Никада није непосредно бринуо о Ивани, али је финансијски повремено помагао мајци. Отац се вратио из иностранства. Формално је незапослен, али обавља молерске послове и од тога се издржава. Ивана касни у психомоторном развоју те наставу прати по прилагођеном програму. Добро је прихваћена у породици и добро се осећа уз хранитеље. Они су брижни према њој и настоје да је у што већој мери осамостаљују. Већ годину дана, Ивана има контакте са оцем. Не показује отпор, пријају јој контакти, али њих двоје још увек нису изградили чврсту емотивну повезаност. Центар за социјални рад процењује могућности да отац преузме бригу о Ивани. Он још није стекао потребне услове, али ради на томе. Тренутно покушава да изнајми стан у ком ће Ивана имати своју собу. Хранитељи често размишљају о томе како ће се отац снаћи у родитељској улози, да ли ће препознати њене потребе и бринути о њој одговорно и посвећено.

Питање за учеснике друге групе:

Како хранитељи могу помоћи Иванином оцу који жели да преузме родитељску улогу?

Вежба Ц: Припрема за промену

Инструкција за учеснике: У групи прочитајте понуђени приказ случаја и одговорите на постављена питања. Преко вашег представника саопштићете одговоре које сте понудили.

Трећа група — усвојење

Давид има пет година и смештен је у хранитељску породицу на узрасту од непуне две године. Здрав је дечак са уредним темпом развоја. Ромског је порекла. Никада није имао контакте са родитељима и сродницима. Са хранитељима има изграђене чврсте емоционалне везе. Најчвршћа емоционална веза изграђена је између детета и хранитељице, обострано. ЦСР је упознао хранитеље да се воде поступци како би се стекли услови за Давидово усвојење. По препоруци саветника, хранитељи су отворили ту тему са дететом. Повремено су причали о усвојењу покушавајући да му објасне зашто је добро за њега да упозна маму и тату и да добије нову породицу. Дечак је углавном одбијао идеју да мења породицу наводећи да жели остати уз хранитеље.

Након неочекиваног телефонског позива, водитељ случаја обавештава хранитељицу да ће следеће недеље Давид упознати усвојитеље. Хранитељица је збуњена, забринута због новонастале ситуације. Обавештава саветника за хранитељство о актуелном дешавању у породици.

Питање за учеснике треће групе:

Како хранитељи могу олакшати промену усвојитељима и детету?

Задатак за рад код куће

Сада кад имате нова знања о тимском раду и јаснији увид у задатке хранитеља и осталих чланова тима окупљеног око детета:

шта бисте рекли, да ли је ваша породица тим и зашто; шта су чије обавезе (дужности) у вашој породици;

како доносите одлуке (на пример где ћете провести годишњи одмор); како сте донели одлуку да се укључите на обуку за хранитељство;

шта ви и ваша породица сада мислите о хранитељству; шта сада мислите о вашем бављењу хранитељством;

да ли имате недоумица и питања у вези са одлуком о преузимању хранитељске улоге?

Уколико сте у могућности, прибавите од вама блиске особе писану препоруку за Ваше бављење хранитељством.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ БР. 1

УЛОГЕ КЉУЧНИХ АКТЕРА У ФАЗИ ИЗБОРА ХРАНИТЕЉСКЕ ПОРОДИЦЕ И ПРИПРЕМЕ ЗА СМЕШТАЈ

Дете	Родитељ	Хранитељска породица	ЦСР Водитељ случаја	ЦПСУ Саветник за хранитељство	Представник установе уколико је дете институционално збринуто (прихvatилиште, дом за децу...)
Има право да изнесе своје мишљење да ли жели да буде смештено у хранитељску породицу	Пружа значајне информације о претходним животним искуствима детета	Информише се о карактеристикама и потребама детета како би се припремили за контакте и, уколико се смештај реализује, што компетентније одговорила на потребе детета	Информише хранитеље о здравственом статусу, карактеристикама, навикама и потребама детета	Припрема хранитеље за смештај тако што им помаже да разумеју могуће реакције детета на промену, сагледају снаге и потреба детета и своје капацитете	Информише о понашању детета у установи, његовој реакцији након сазнања да ће бити смештено у хранитељску породицу
Саопштава какву породицу жели (са децом или без деце, у градској или сеоској средини, млађи или старији пар...)	Пружа информације о карактеристикама и потребама детета	Припрема простор за дете на хранитељству	Информише хранитеље о дететовој породици, разлозима смештаја и плану сталности за дете (перспектива заштите)	Саветодавно ради са хранитељима на тему припреме осталих чланова породице за контакте пре смештаја и долазак новог члана	Може да буде укључен у праћење контакта детета и хранитеља
Разговара о свом доживљају контакта са хранитељима са представником установе/водителем случаја/старатељем	Охрабрује дете за контакт с хранитељима	Контактира са дететом пре смештаја	Опсервира контакте или прибавља мишљење о контактима	Пружа подршку хранитељима пре и након контакта са дететом	Разговара са дететом о хранитељима које ће упознати, припрема дете за контакт, пружа подршку хранитељима и детету током контакта

Дете	Родитељ	Хранитељска породица	ЦСР Водитељ случаја	ЦПСУ Саветник за хранитељство	Представник установе уколико је дете институционално збринуто (прихватилиште, дом за децу...)
	Учествује у планирању смештаја увек када је то могуће и оправдано	Учествује у планирању смештаја	Информише дете о одлуци везаној за смештају у ХП, иницира доношење плана припреме за смештај	Учествује у сачињавању плана припреме за смештај	Учествује у сачињавању плана припреме за смештај
			Информише родитеље о мерама заштите које ће бити примењене у односу на дете		
			Доноси решење о признавању права на породични смештај	Прати ток међусобног прилагођавања детета и хранитељске породице	
Има право и потребу за контактима уколико је то могуће и у складу са најбољим интересом детета	Одржава контакте са дететом након смештаја		У сарадњи са осталим актерима припрема и усваја план контакта детета са родитељима након смештаја		

ПРИЛОГ БР. 2

КРУГ СИГУРНОСТИ

ПРИЛОГ БР. 3

НЕСИГУРНА — АМБИВАЛЕНТНА ЕМОЦИОНАЛНА ВЕЗАНОСТ

ПРИЛОГ БР. 4

НЕСИГУРНА — ИЗБЕГАВАЈУЋА ЕМОЦИОНАЛНА ВЕЗАНОСТ

ПРИЛОГ БР. 5

НЕСИГУРНА — ДЕЗОРГАНИЗОВАНА ЕМОЦИОНАЛНА ВЕЗАНОСТ

Литература

- Аргакијев, В. Видић, З. Влаховић, В. Ђорђевић, Љ. Копривица, И. Милачић, Н. Петровић, Ж. Петровић, П. Рачић, Р. Симендић, О. Џино, М. (2016). *Смернице за сродничко хранишљесџво*, Покрајински завод за социјалну заштиту, Нови Сад
- Бауцал, А. и други (2012). *Сџндарди за развој и учење деце раних узрасџа у Србији*, Институт за психологију, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд
- Борисављевић, Т. (2015). Како ојачати хранитеље да буду сигурна база детету на хранитељству, Социјална мисао, стр. 81–92
- Вујовић, Р. Игњатовић, Т. Ишпановић-Радојковић, В. Калезић Вигњевић, А. Стевановић, И. Срна, Ј. Жегарац, Н. (2011). Заштита детета од злостављања и занемаривања — примена општег протокола, Центар за права детета, Београд
- Волин С. Џ. Волин С. (1996). Резилијентна личност, Просвета, Београд
- Golding, Kim S. (2014). *Nurturing Attachments Training Resource: Running Parenting Groups for Adaptive Parents and Forster orKkinship Carers* Jassica Kingslez Publishers, London and Philadelphia
- Грујић, Д / Миленковић, С / Сорак, С / Благојевић, В / Аничић, В / Петровић, Ж / Ракић, И / Шилић, В, *Смернице за развој урјенџно хранишљесџва*, (2014). Покрајински завод за социјалну заштиту, Нови Сад
- Грујић, Д / Иванишевић, Љ / Хаџовић, Љ / Текић, В (2008), Програм припреме будућих хранитеља „Сигурним кораком до хранитељства“, Министарство рада и социјалне политике, Београд
- Грујић, Д / Иванишевић, Љ / Хаџовић, Љ / Текић, В (2009), *Сиурним кораком до хранишљесџва — љриручник за хранишље*, Центар за породични смештај и усвојење Београд, Београд
- Грујић, Р / Лазаревић, Љ / Мандић Маровић, В / Митковић Вончина, М / Радановић, А / Радосављево Кирћански, Ј / Виденовић, М (2020), Истраживање примене васпитне дисциплине над децом у породици у Србији, Институт за психологију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
- Деспотовић, В / Фландер Буљан, Г / Петровић, М (2020), Приручник за тренере „Позитивно родитељство“, Центар за права детета
- Ђекић, В (2010), Дете између љубави и страха, Публик практикум, Београд
- Иванишевић-Нељдихин, Љ / Радовановић, Ј / Вуковић-Јовановић, М (2010), *Урјенџно хранишљесџво — водич за хранишље и љрофсионалце*, Центар за породични смештај и усвојење Београд, Београд
- Лата, Н (2012), Тинејџери: како им поставити границе и притом сачувати живце, Психополис, Београд
- Михић, И / Стефановић Станојевић, Т / Стојић, О / Дивљан, С / Ковачевић, О / Комленац, Ж / Лукић, Н (2012), Могућности примене теорије афективне везаности у саветодавном раду са породицама — збирка текстова са Саветовања за стручне сараднике, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад
- Михић, И / Алексић Хил, О / Рудић, Н / Бранковић, Ј / Пејовић, М / Станојловић, О. и др. приредили модуле обуке за Србију (2019), *Подршка љпородицама за љосџицајну неју деце раној узрасџа*, УНИЦЕФ у Србији
- Миленковић, С / Грујић, Д (2010), *Хранишљесџво за бебе — водич за хранишље и љрофсионалце*, Центар за породични смештај и усвојење Београд, Београд
- Миленковић, С / Аргакијев, В / Малетић Г / Јовандић, В (2009), *Водич за љримену информџора „Мој живџни љуџ“*, Центар за породични смештај и усвојење, Београд
- Миленковић, С / Аргакијев, В / Борисављевић, Т / Грујић, Д (2011), *Још један корак — вредносџи у хранишљесџву које нас воде до усџеха*, Центар за породични смештај и усвојење Београд, Београд
- Миленковић, С / Аргакијев, В / Ракић, А (2015), Ко су сроднички хранитељи — сродничка брига о деци, *Социјална мисао*, стр. 147–162
- Нешић, С (2012), Публикација, О родитељству без батина, Заштитник грађана
- Нешић, М / Поповић Ћитић, Б (2018), Кажњавање као начин дисциплиновања деце у породици, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду

Николић, С (2019), *Улога породице и димензија личности у развоју дејесије повезане са рођењем деце*, Докторска дисертација, Медицински факултет Универзитета у Београду, Београд

Опсеница, Ј / Тодоровић, Ј / Јанковић, И (2017), *Изазови савремене породице*, Практикум, Универзитет у Нишу, Ниш
Остваривање дечијих права — приручник за обуку стручних радника који раде са децом у систему алтернативне бриге (2018), Фондација СОС Дечија села Србија, Београд

Петровић, М (2015), *Однос везаности и ментализације са комбијеницијама за хранишљиво*, Мастер рад, Одељење за психологију, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд

Попадић, Б (2016), *Однос раној искуства и психолошке сејарације — индивидуације адолесцената*, Докторска дисертација, Одсек за психологију, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад

Програм ПРИДЕ — „Извори информација, развоја и образовања родитеља“ (2007), Приручник за обуку хранитељских и усвојитељских породица, ФИЦЕ Србија

Rochat T. J. Redinger S. Rozentals-Thresher R. Yousafzia A. Stein A. (2019). Caring for The Caregiver. UNICEF, New York

Програм подршке за породице са малом децом за подстицајно родитељство: Брига о родитељима и старатељима — Приручник за учеснике обуке у Србији

Стефановић Станојевић, Т (2003), *Афективно везивање — трансгенерацијски приступ, Годишњак за психологију година II*, број 2, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш

Стефановић Станојевић, Т (2009), *Приврженост, агресивност и потреба за тражењем узбуђења у адолесценцији*, Чланак, Депарتمان за психологију, Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Стефановић Станојевић, Т / Милић, И / Ханак, Н (2012), *Афективна везаност и породични односи: развој и значај*, Центар за примењену психологију, Београд

Стефановић Станојевић, Т (2011), *Афективна везаност, развој, модалијети и процена*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш

Стефановић Станојевић, Т (2012). Да ли мислимо љубав кад кажемо љубав (стр. 44–45 и 68–69). Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш

Стефановић Станојевић, Т / Тошић Радев, М / Богдановић, А (2018), *Страх је најгоре место*, Центар за примењену психологију, Београд

Fahlberg V. (1994) "A Child's Journey Through Placement", Perspective Press

Чејна Редклиф, С (2007), *Подигните своју децу без подизања гласа*, Leo commerce

Жегарац, Н (2014), *У лавиринту социјалне заштите*, Центар за истраживање у социјалној политици и социјалном раду, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд

Жегарац, Н / Јовић, С / Крстић, К / Милић, И (2023), „Буди рука која воли и реч која соколи“, приручник за професионалце који раде са родитељима, Друштво за дечју и адолесцентну психијатрију и сродне струке Србије ДЕАПС

Шилић, В (2018), *Ментално здравље деце на хранишљиво: улога квалификованих сарађивања о деци од сирање хранишља*, Докторска дисертација, Одсек за психологију, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад

Материјал са тренинга: Поспешивање промена (2009), "British Association for Adoption and Fostering"

Извори и референтна литература:

„Године узлета — основе програма предшколског васпитања и образовања“, доступно на: <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2018/09/OSNOVE-PROGRAMA-.pdf>

<https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/pozitivna-disciplina/>

Department of Health (2000a) Framework for The Assessment of Children in Need and Their Families, доступно на: <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/Framework.pdf>

Правилник о хранитељству (Службени гласник РС, бр. 36/2008 и 66/2022 — др. правилник), доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_hraniteljstvu.html

Конвенција о правима детета, доступно на: www.unicef.org/serbia/media/3186/file/Konvencija%20o%20pravima%20deteta.pdf

Породични закон (Службени гласник РС, бр. 18 од 24. фебруара 2005, 72 од 28. септембра 2011 — др. закон, 6 од 22. јануара 2015) доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2005/18/7/reg>

Закон о социјалној заштити (*Службени гласник РС*, бр. 24/2011 и 117/2022 — одлука УС) доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal>

Општи протоколи заштити од занемаривања и злостављања, доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/opsti_protokol_za_zastitu_dece_od_zlostavljanja_i_zanemarivanja.html

Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите (*Службени гласник РС*, бр. 42/2013) доступно на: <https://pzs.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11>

Правилник о организацији, нормативима и стандардима рада центра за социјални рад (*Службени гласник РС*, бр. 59/2008 и 37/2010) доступно на: <https://www.minrzs.gov.rs>

Правилник о хранитељству (*Службени гласник РС*, бр. 36/2008 и 66/2022 — др. правилник) доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_hraniteljstvu.html, <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-8422/2019/0354-84221978033S.pdf>

Програм оспособљавања васпитача у предшколским установама за поступање у случајевима сумње на насиље над децом у ванпредшколском окружењу, доступно на: <https://www.euroforensicagency.rs/img/prirucnik-za-vaspitace-u-pu.pdf>

ПОРОДИЦА ПО МЕРИ ДЕТЕТА

АЛТЕРНАТИВНА БРИГА О ДЕЦИ
КОЈА НЕ ЖИВЕ У РОДИТЕЉСКОЈ
ПОРОДИЦИ

Приручник за обуку хранитеља

